

2007-460

TÜBİTAK

TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU
THE SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL RESEARCH COUNCIL OF TURKEY

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu

Social and Human Sciences Research Grant Group

50106782

04 93369

Proje No: 106K239

**Güvenliğin Açmazları: Suriye ve Afganistan Deneyimlerinde
Güvenlik-Demokrasi ve Güvenlik-İstikrar İkilemleri**

Prof.Dr. Bülent ARAS
Yrd. Doç.Dr. Şule TOKTAŞ

HAZİRAN 2007
İSTANBUL

ÖNSÖZ

Bu projede eleştirel güvenlik okulu ve yapısal/kültürel uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından yararlanarak güvenliğin ikilemleri üzerinde durduk. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının uğradığı yapı çözüm yeni kavramsallaştırmaları gerekli kılmaktadır. Bu projede güvenliğin ikilemleri üzerinde önce teorik açılımlar yapılmış ve arkasından bu teorik açılımlar iki örnek ülke üzerinden tartışmaya açılmıştır. Uluslararası güvenlik çalışmalarının üzerinde durduğu güvenliğin muhatabı ve en fazla fayda sağlayan unsurlar üzerinden hareketle güvenliğin sağlanması projenin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Mevcut güvenlik yaklaşımı ve uygulamalarının devletin güvenliğini sağlama esaslı kurgulandığı ve bu durumun az gelişmiş/Üçüncü Dünya/Güney ülkeleri bağlamında devlet aygıtına kendi güvenliğini rejim güvenliği olarak ele alarak insan ve toplum güvenliğini sınırlayacak şekilde manevra kabiliyeti kazandırdığı düşüncesindeyiz.

Afganistan ve Suriye örnekleri üzerinden tartıştığımız güvenlik-istikrar ve güvenlik-demokrasi ikilemleri hem devletin, hem de insan ve toplum güvenliğinin nasıl beraber ele alınacağı ve güvenlik, istikrar ve demokrasi üzerinden kurulacak kritik eşiklerle nasıl daha fazla istikrar ve demokrasi sağlanacağı üzerine kavramsallaştırmalar yapmaya imkan tanımaktadır. Bu ikilemlerin kritik eşikler üzerinden yönetilmesiyle devlet güvenliği ve insan ve toplum güvenliğinin beraber sağlanabileceği, devlet güvenliğinin insan güvenliği rağmına geliştirilmesinin kaçınılmaz olmadığı üzerinde durulmuştur.

Afganistan'da güvenlik-istikrar ikileminin yönetimin daha kuşatıcı bir süreçle istikrarı oluşturacak kurumların inşasının gerçekleştirilmesinde etkili olacağı üzerinde durduk. Kısmi güvensizlik olarak tanınacak durumlar kademeli olarak devlet ve siyaset kurumlarının

oluşturulmasına imkan tanıyacak, kurumsallaşma sonrası güvenliğin tesisi yönünde ötelenen güvenliğin sağlanması mümkün olacaktır. Suriye örneğinde ise güvenlik-demokrasi ikilemi muhalefeti tehdit/düşman zinciri içerisinde algılayan, siyasal sistemin meşruiyet alanını dar tutan yönetim tarzının dönüşmesi, söz konusu ikilemin kritik eşikler üzerinden yönetilmesiyle mümkün olabilecektir. Siyasal sistem içerisine meşru aktörler olarak dönüşerek dahil olma imkanının tanınmasının sistemin genişlemesine, meşru alanın açılımına, daha fazla demokrasiye ve sonuçta daha fazla güvenliğe yol açacağı üzerinde durulmuştur. Her iki ülkede güvenliğin ikilemleri üzerinde yapılan teorik açılımların ışığında Afganistan ve Suriye'de güvenliği tutsak alan ortam, yapısal sorunlar ve ikilemlerin kritik eşikler üzerinden yönetiminin nasıl yapılabileceği ülkeler üzerinde yapılan tartışmaların ana eksenini oluşturmuştur.

Uluslararası güvenliğin ilgi alanında gündemde bir konu olması sebebiyle projeden uluslararası yayın yapma ihtimali yüksektir. Bu yönde çalışmalar olmakla beraber proje Türkçe bir kitap olarak ulusal literatüre katkı yapacak şekilde ilgili okur kitlesinin ilgisine sunulacaktır. Bir süredir tasarlanan bu çalışmanın tamamlanmasında TÜBİTAK tarafından sağlanan destek (106K209) büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu nedenle öncelikle TÜBİTAK'a sağladığı destek için teşekkür ederiz. Bununla birlikte, proje Işık Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Programı tarafından da desteklenmeye layık görülmüştür. Işık Üniversitesi'nin ilgili programına ve yöneticilerine araştırmaya verdikleri önem ve destekten dolayı teşekkür ederiz.

Çalışmanın çeşitli aşamalarında ulaşılan sonuçlar uluslararası ilişkiler bölüm içi çeşitli seminer ve toplantılarda tartışılmıştır. Ayrıca Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) ve ARI Hareketi projenin sonuçlarının tartışılması için imkan sağladılar. Bu

katkılarından dolayı Işık Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Arı Hareketi ve TASAM'daki meslektaşlarımız ve uzmanlara teşekkür ederiz. Doğal olarak bu destek ve katkılara karşın hata ve konunun özelliği nedeniyle kaçınılmaz olarak var olduğuna inandığımız eksikliklerin sorumluluğu sadece bize aittir.

Bülent Aras

Şule Toktaş

Haziran 2007

İstanbul

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	10
2. GENEL BİLGİLER: GÜVENLİĞİN ALANI VE AÇMAZLARI	11
2.1. Güvenliğin Alanı	12
2.2. Güvenliğin Açmazları	23
2.2.1. Güvenlik – Demokrasi İkilemi	25
2.2.2. Güvenlik – İstikrar İkilemi	31
3. GEREÇ VE YÖNTEM	36
4. BULGULAR I: GÜVENLİK – DEMOKRASİ İKİLEMİNDE SURİYE ÖRNEĞİ	41
4.1. Suriye Modeli	41
4.1.1. Suriye’de Güvenlik Devletinin İnşası	42
4.1.2. Suriye’de Muhalefet	48
4.1.3. Suriye’de Reform ve Demokratikleşme	57
5. BULGULAR II: GÜVENLİK – İSTİKRAR İKİLEMİNDE AFGANİSTAN ÖRNEĞİ	61
5.1. Afganistan Modeli	61
5.1.1. Tarihi Arka Plan	62
5.1.2. Bonn Anlaşması	66
5.1.3. Siyasal Süreç ve Meşruiyet Sorunu	70
5.1.4. Anayasa	74
5.1.5. Seçim Sistemi ve Seçimler	78
5.1.6. Afyon Problemi ve Güvenlik	84
6. TARTIŞMA VE GENEL DEĞERLENDİRME	88
6.1. Suriye’de Güvenlik ve Demokrasi İkilemi	88

6.2. Afganistan'da Güvenlik-İstikrar İkilemi	92
7. SONUÇ	98
8. REFERANSLAR	109
9. PROJE ÖZET BİLGİ FORMU	123

TABLO VE ŞEKİL LİSTELERİ

Tablo 1. Afganistan Seçim Sonuçları

iii

Tablo 2. Etnisiteye Göre Afganistan Seçim Sonuçları

iv

v

vi

vii

viii

ix

x

xi

xii

xiii

xiv

xv

xvi

xvii

xviii

xix

xx

xxi

xxii

xxiii

ÖZET

Güvenlik kavramı gerek siyaset bilimi gerekse uluslararası ilişkiler için temel bir kavram olagelmıştır. Soğuk Savaş yıllarında, tüm uluslararası ilişkiler disiplini güvenlik çalışmalarının düzlemi olarak görmek gibi bir güçlü bir eğilim bulunmaktaydı. Fakat Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmaları daha bağımsız bir hale gelip disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların neticesinde eleştirel bakış açıları, post-yapısalcı kurgular ve kurgu-bozumlar gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Güvenlik çalışmalarında gözlemlenen gelişmekte olan yeni yaklaşımların belirmesi uluslararası güvenlik yapılarındaki değişimlerden ve yeni güvenlik sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bu proje, güvenlik çalışmalarında gelişmekte olan bu yeni ve farklı yaklaşımlar değerlendirmekte ve odaklandığı vaka çalışmaları ile eklemlenmektedir.

Bu proje güvenliğin demokrasi ve istikrar karşısında karşılaştığı gerilimleri, ikilemleri ve çelişkileri anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır. Projenin esas sorunsalını güvenliğin bahsedilen ikilemlerini Suriye ve Afganistan örneklerinde analiz etme oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, proje Suriye örneğiyle güvenlik ve demokrasi arasındaki ilişki; Afganistan örneğiyle güvenlik ve istikrar arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Vaka çalışmaları sayesinde kuramsal tartışmalar ile güvenliğin ikilemlerinden doğrudan etkilenen politika üretimi arasındaki bağlantı sergilenmektedir. Güvenliğin ikilemlerinin karmaşık doğasını aydınlatma hedefiyle güvenliğin içerisi/dışarısı ikiliğini yerel ve küresel düzlemlerde anlamaya yönelik analitik araç ve kavramsallaştırmalar sunmaya çalışmaktadır. Böylelikle araştırma var olan literatüre de katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası güvenlik, güvenliğin ikilemleri, istikrar, demokrasi, Afganistan, Suriye.

ABSTRACT

The concept of security has been a key topic in political science and international relations. During Cold War years, there was a strong tendency to reflect whole discipline of international relations as the locus of various security dilemmas. However, post-Cold War studies on security tended to be more independent incorporating inter-disciplinary approaches. In consequence, there appeared critical, post-structuralist and deconstructivist schools of thought. Such a novelty was a result of changes in international security structure as well as the new security problems. This research project makes an assessment of these new and different approaches with the help of the case studies.

This project tries to understand and assess the tensions, dilemmas and conflicts that security encounters vis-à-vis democracy and stability. The project focuses on the relationship between security and democracy in the example of Syria; and on the relationship between security and stability in the example of Afghanistan. With the help of the cases studies, the project tries to establish a link between the theoretical discussions and political resolutions. This project attempts to link theoretical discussions with the policy making considerations in the cases of Afghanistan and Syria, which highly suffer from the implications of the security-democracy and security-stability dilemmas. The research will contribute to literature by illuminating the complex nature of the dilemmas of security and by offering analytical tools and conceptualizations in understanding inside/outside dichotomy of security at domestic and global levels.

Key Words: International security, dilemmas of security, stability, democracy, Afghanistan, Syria.

GÜVENLİĞİN AÇMAZLARI: SURİYE VE AFGANİSTAN DENEYİMLERİNDE GÜVENLİK — DEMOKRASİ VE GÜVENLİK — İSTIKRAR İKİLEMLERİ

1. GİRİŞ

Bu proje uluslararası güvenlik ile ilgili literatürde sıklıkla tartışılan ülkelerin güvenliği ile bu ülkelerin bölgesel ve uluslararası bağlamlarda güvenlik ya da güvensizlik ihracı ilişkisini iki farklı ikilem üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Güvenlik - demokrasi ve güvenlik - istikrar ilişkileri, bu ikilemlerin oluşturduğu gerilimler, her biri ayrı hedefler olan istikrar ve demokrasinin güvenlik ile ilişkilerinde oluşan kritik eşikler ve statüko çalışmanın alt alanları olacaktır. İstikrarı sağlama adına devletleşme girişimlerinin ve kurumsallaşma çabalarının güvensizlik yaratabilecek aktörlerle işbirliğini zorunlu kıldığı haller, her ne kadar geçici olarak görülse de ve ancak kısa vadede tolerans sınırları dâhilinde ele alınsa da nihai ve vazgeçilmez hedef olarak güvenliği tehdit eden durumlardır. Dolayısıyla, güvenlik ile istikrar arasında kimi zaman çeşitli derecelerde ve yoğunlukta gerilime, kimi zaman da uyumsuzluk ve uyuşmazlığa yol açabilmektedir.

Benzer bir şekilde, ancak belirli bir kurumsallaşma ve devletleşme seviyesinin sağlayacağı istikrarın sonrasında ele alınabilecek olan demokrasinin kurumlarının yerleşmesi ve açık uçlu bir demokratikleşme planının süreç halinde ve içerisinde işlerlik kazanabilmesi güvenliğin omzundaki diğer bir ikilemdir. Kaldı ki demokrasiye geçiş, demokrasinin pekişmesi veya demokrasinin derinleşmesi ister istemez statükoyu sarsabilmekte, iç/dış tehdit anlayışında yeni tanımlamalarına yol açabilmekte veya demokrasinin özüyle uyuşmayabilecek ve bir anlamda liberal teorinin eksikliklerine işaret eden yeni kimlik yapılanmalarına, etnik

çatışmalara, ayrılmacı eğilimlere veya kökten dinci çözümlere yol açabilmektedir.

Güvenliğin bir yanda istikrar ile kısa ve uzun vadelerdeki hedefleri ve yöntemleri açısından yaşadığı açmaz, diğer yanda demokrasi ve demokratikleşme ile sırt sırtayken karşı karşıya kalabildiği açmaz bu projenin esas sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsalı anlamaya, değerlendirmeye ve sistematik bir yaklaşımla analiz etmeye yönelik olarak uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinlerinin kavramlarından ve yaklaşımlarından beslenen karşılaştırmalı politika önemli ipuçları verebilir. Nitekim ülkelerin özgül ve özel durumları itibariyle geçirdiği ve geçirmekte olduğu deneyimler, güvenlik – istikrar ve güvenlik – demokrasi ikilemlerinin boyut, derinlik, yoğunluk ve sıklık eksenlerinde ele alınabilmesine, somutlaştırılmasına ve dolayısıyla karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, güvenlik - istikrar ikileminin 11 Eylül sonrası tezahürü olarak Afganistan örneği, güvenlik - demokrasi ikileminde ise bir Orta Doğu ülkesi olan Suriye'nin tecrübeleri ve geçirmekte olduğu süreç projenin temel meselesi olan güvenlik ve güvenliğin kritik eşikleri konusuna aydınlatıcı ampirik veriler sunabilir.

2. GENEL BİLGİLER: GÜVENLİĞİN ALANI VE AÇMAZLARI

Güvenlik gerek uluslararası ilişkiler gerekse siyaset bilimi literatüründe sıklıkla ele alınan bir konudur. Bununla birlikte, özellikle 20. yüzyılın kaydettiği tarihsel değişimler itibariyle, güvenlik konusu gerek kuramsal bir kavramsal olarak gerekse de reel düzlemde hedeflenen, uygulanan ve modellenen bir yöntem olarak farklı yaklaşımlara konu olmuş, ilişkilendirildiği düzlemler ve diğer kuramsal kavramlar itibariyle çeşitli şekillerde ve açılımlarda ele alınmıştır (Keyman, 2000). Örneğin, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında imparatorlukların

dağılmasının ve ulus-devletlerin kendilerini yegane siyasi düzlem olarak ortaya koyması, güvenliğin devlet ekseninde ele alınışını perçinlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın kitlesel faciaları ise güvenlikte uluslararası arayışları ve ulus-aşırı çözüm önerilerini zorlamıştır. Soğuk Savaş döneminde ise ideolojinin güvenlik/güvensizlik tanımlamalarında başlıca referans noktası ve tanımlama aracı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim 1990'larla birlikte ideolojilerin sonu sorgulamalarını beraberinde getiren Soğuk Savaş'ın bitişi, yeni güvenlik ve güvensizlik tanımlamalarına, sabitlemelerine ve kavramsallaştırmalarına yönelik ihtiyacı ve bu ihtiyaca yönelik arayışları da beraberinde getirmiştir. 11 Eylül bombalamaları ile birlikte ayyuka çıkan ve klasik sağ-sol siyasi yelpazenin bilinen çizgilerini zorlayıcı, yeni dinsel odaklı bir Batı karşıtı söylemle beslenen İslami tabanlı şiddet ve terör olayları, güvenlik ve güvensizlik örgüsünde yeni ve aynı zamanda global bir duruma yol açmıştır (Held, McGrew vd., 1999). Schmittyen bir okumayla 'dost/düşman' anlayışında ve belirlemelerinde makro değişimler yaşanmış ve yaşanmaktadır (Schmitt, 1976; 1985).

Çalışmanın bu kısmında güvenlik kavramının özellikleri muhatapları dikkate alındığında değişikliğe uğrayan anlam ve içeriği, farklı güvenlik algılamaları, güvenliğin konusu ve alanı ele alınacaktır. Bu kısımda ayrıca çalışmada benimseyeceğimiz teorik güvenlik yaklaşımı, benimsediğimiz çerçevenin mevcut literatür karşısında konumu ve çalışmanın ana ekseninde yer alan güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ikilemleri üzerinde kavramsal açılım yapacak şekilde duracağız.

2.1. Güvenliğin Alanı

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güvenlik konusu, tüm disiplini güvenliğin açılımları olarak niteleyen yaklaşımla, güvenliği disiplinin bir alt alanı olarak tanımlayan açılım arasında değişen bir yere sahiptir. Uluslararası güvenlik, neo-realist yaklaşımların etkisiyle ulus-devletlerin anarşik bir sistem içerisinde yürüttükleri uluslararası ilişkileri sonucunda karşılaştıkları tehditler ile ilgilenme işlevine indirgenen bir alan olarak sunulmuştur (Waltz, 1979). Bir yandan tüm uluslararası ilişkiler disiplininin temel konusunun güvenlik sorunsalı olduğu şeklinde değerlendirmeler bulunurken, diğer yandan tehditlerin algılanması ve tespiti kritik eşikinde çatışma çözümleri gibi diğer alanların da alt-disiplin şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir (Terriff, Croft vd., 1999). Nitekim, mevcut literatürde güvenlik denince anlaşılan çok büyük oranda savaş ve sınır aşan çatışmalardan kaçınma ve mevcut çatışmaların yönetilmesi ve çözümüdür.

Soğuk savaş dönemi uluslararası ilişkiler yazını iki hegemonik güç arasında olası bir çatışmayı önleme üzerine örülmüştür. Akademik çalışmalar temel olarak üç alanda yoğunlaşmıştır. *Birinci alan*, Sovyetler Birliği ve Amerika arasında nükleer silahlanma, hegemonya mücadelesi, karşılıklı çevreleme gibi rekabet alanları üzerinde oluşan güvenlik sorunlarıdır (McGeorge, 1988). *İkinci alan*, hegemonik güçlerle irtibatlı ve dolaylı yollardan gerilimi besleyen sorunlar ve tehdit alanlarıdır (Gaddis, 1998). Son olarak *üçüncü alan* ise uluslararası güvenliğin sağlanamayacağı durumların ortaya çıkabilmesi yaklaşımına dayalı caydırıcılık, silahların kontrolü gibi alanları ortaya çıkaran güvenlik çalışmalarıdır (Zubok ve Pleshakov, 1996; Hughes, 2001). Özetle iki kutuplu sistemde uluslararası güvenlik statüko ve bir anlamda “soğuk barışın” sağlanması olarak algılanmıştır.

Tüm 20. Yüzyıl boyunca güvenlik devletle ilişkilendirilmiş ve özellikle devletin yükleneceği bir görev olarak nitelenmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) sisteminin sınırların dokunulmazlığı ve ulus-devlet egemenliği üzerine yaptığı vurgu bu anlayışın uluslararası sistem içerisinde yerleşikliğini göstermektedir. Ancak Mathews'ın dikkat çektiği gibi sınıraşan çevre sorunları benzeri yeni tehditler güvenliğin alanını genişletmesine rağmen karşısında güvenliğin aktörünün devlet olduğuna dair bir ısrar mevcudiyetini sürdürmüştür (Mathews, 1989). Ulusal ve uluslararası güvenliğin devletin temel sorumluluklarından birisi olduğu, toplumsal sözleşme temelinde birey-devlet arasındaki karşılıklı mutabakatın güvenlik-özgürlük pazarlığında yattığı görüşü tekrar gündeme gelmiştir. Devletin varlık sebebinin ve devletleşme sürecinin güvenlik-istikrar-özgürlük sarmalının tam odağında olduğuna dair bu yaklaşımlar klasik anlamda Thomas Hobbes ve 'Leviathan' kuramının yeniden bir okumasının yapılmasına işaret etmektedir (Paris, 2006). Bu dönemde güvenlik devlet eksenli ele alınmakla beraber sınırlı da olsa devlet eksenli güvenlik anlayışıyla birlikte toplum ve insan güvenliğine odaklanan yaklaşımlar gözlenmiştir (Bilgin, 2003). Ancak insan ve toplum güvenliği eksenli bakış açıları Soğuk Savaş sonrası dönemde yaygınlık kazanmıştır.

Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler disiplini yapı-aktör (structure-agent) sistematiğini yeniden şekillendirmiştir (Rice, 2000). Özellikle hakim realist teorilerin kültürel/yapısal (cultural/constructivist) perspektiflerin eleştirilerine maruz kalmaları ve özellikle devletlerin uluslararası sistem ile karşılıklı etkileşimleri, uluslararası sistemin doğası, irrasyonel dış politika kararları, kimlik, dünya görüşü ve toplumsal taleplerin dış politika kararlarını belirleme süreçleri üzerinde yeni açılımlar sağlanması ile güvenlik çalışmaları yeni bir sayfaya geçmiştir. Güvenlik meselesi, yapısal faktörlerden daha fazla aktör düzeyinde gerçekleşen bağlamlara indirgenmesi neticesinde, uluslararası sistemin dönüşümü ve

yapılanması sırasında ortaya çıkan güvenlik problemleri farklı alanlarda oluşmaya başlamıştır. Bu sorunların ilişkili olduğu alanların başlıcaları; Yugoslavya ve Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında devlet oluşumları (state-formation), soğuk savaş dönemi statükosunun dondurduğu kriz alanlarının ısınması, hareket alanı ve serbestisi kazanan devlet dışı (non-state) uluslararası aktörlerin değişik bağlamlarda ürettikleri sorunlardır (Buzan ve Waver, 2003; Mearsheimer, 1990).

Kültürel/yapısalcı eleştirilerin ışığında uluslararası güvenlik kavramı yeniden kurgulanırken iki farklı sonuç ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler neredeyse güvenlik ile özdeşleştirilerek birbirinin yerine ikame edilen kavramlar gibi ele alınarak ayrıştırılmadan uğradıkları yapı çözüm anlatılmaktadır (Farrell, 1999). İkinci sonuç ise uluslararası güvenlik ile ilgili tartışmaların bir noktada ulus-devletin iç güvenliği ile ilgili ulusal çıkar, güvenliğin konuları ve dış politika tercihlerini devlet ve devlet dışı aktörlerin dikey ve yatay ilişkilerin nasıl belirlendiğine dönüşmesidir. Ayrıca benzer normatif tartışmalar devletlerarası çatışmaları ve güç kullanımını anlamak için yapılmaktadır (Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996). Bu çalışma bir anlamda ikinci tartışmaya eklenmekte ve güvenliği insan eksenli ele alan bakışla ülke içindeki bağlamları ile ilgilenmektedir.

Güvenlik önceki dönemlere kıyasla hiç olmadığı kadar 'üretimi' gereken bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Güvensizlik günün kuralı olurken, güvenliğin üretilmesi, yapı misali kurgulanması, planlanması, modellemesinin ve hatta alternatif varsayımlarla ve hipotetik önermelerle sağlamanın yapılmasının gerekliliği bir gerçeklik olarak sergilenmektedir. Bu gerçeklik iddiasındaki uluslararası ilişkiler anlayışı, Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya sisteminin ideolojik gündeminin ayrıştırdığı iç politika ve dış politika düzlemlerini yeniden

birleştirdi ve iç politikanın belirleyiciliğine yeniden itibar kazandırarak gündeme getirdi. Devlet oluşumu süreçleri, parçalanmış ya da savaş yıkımı yaşayan devletler, devlet-toplum gerilimi ve yönetim krizlerinden çıkamayan ülkelerin karşılaştıkları güvenlik sorunları, uluslararası güvenliğin alanını iç politika/dış politika ilintisini kurarak genişletmiştir (Bigo, 2006; Booth, 1991). Batı dışı coğrafyalarda yaşanan güvenlik sorunları büyük oranda ülkelerin iç sorunlarından kaynaklandığından hareketle güvenlik bir iç sorun olarak algılanır hale gelmiştir. Daha önce üçüncü dünya olarak tanımlanan ülkeler grubunun bölgesel ve uluslararası bağlamlarda ürettikleri ve ihraç ettikleri güvensizlik sorununun aslında “kendi evlerine çeki düzen” verme sorunuyla doğrudan ve yakından ilişkili olduğu kabul görmeye başlamıştır (Ayoob, 1995).

Booth bu tartışmaların ortasında farklı güvenlik yaklaşımlarının kimin güvenliğini sağlamayı hedeflediği bakış açısıyla sorgulanması gereğinin altını çizmiştir. Booth'a göre güvenlik tehditlerin ve bu tehditleri yeniden üreten bağlamların ortadan kaldırılması ile sağlanabilir. Bu durum insanların devletin sağladığı güvenlik boyunduruğundan özgürleştirilmeleri (emancipation), kendi güvenliklerini tanımlama dahil ne yapacaklarına serbestçe karar vermelerine imkan tanınması ile sağlanabilir (Booth, 1991). Demokratik açılımcı ve demokrasiye sonsuz güveni ve inancı sergileyen bu noktadan hareketle Booth devletlerin güvenliğin yegane sağlayıcısı konumunu sorgulamış ve devlet aygıtının güvenliği sağlama amacıyla toplumun önemli bir kısmını sürekli ya da kısmi güvensizlik altında tutma refleksi ile hareket ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda güvenliği devletlerin bir nihai hedef değil varlıklarını sürdürmek için vasıta olarak kullandıkları ve güvenliğin sağlanması sırasında hedeflenen kitlenin çeşitliliği ve değişen güvenlik ihtiyaçlarının devletlerin kuşatıcı bir güvenlik üretme yeteneğini kısıtladığını iddia etmektedir (Booth, 1991). Bunun aksi bir

pozisyon olarak Ayoob gelişmekte olan ÷lkeler için bu özgürleştirmenin doğru sonucu üretmeyeceği, devlet-toplum ilişkileri ve güvenlik talepleri Batılı toplumlardan farklı olan üçüncü dünya bağlamına bu yaklaşımın yabancı olduğu eleştirisini getirmiştir (Ayoob, 1995). Ayoob'un önerisi gelişmekte olan dünyada güvenliğin devletlerin ve rejimlerin çıkarları ve ihtiyaçları öne alınarak sağlanabileceğini yönündedir. Ayoob'un düşünceleri ve savlarına benzer bir şekilde Roland Paris de güçlü, muktedir ve merkezi bir siyasal otoritenin inşasının – Hobbes terminolojisi ile 'Leviathan'vari devletleşme sürecinin – istikrarın ve güvenliğin sağlanmasının öncülü olduğunu savunmaktadır (Paris, 2006).

Job'un üçüncü dünya güvenliği ile ilgili düşünceleri farklı bir perspektif sunmaktadır (Job, 1992). Zayıf devletler uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde varlıklarını sürdürmelerini sağlayacak, egemenlik ve toprak bütünlüklerini garanti alan mekanizmalara sahiptir. Sistemin devletlerin içeride elini güçlü kılan bu özellikleri üçüncü dünyada insan ve toplum güvenliği alanlarında sorunlu durumların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu mantık çizgisi ile bakınca uluslararası sistem içerisinde üçüncü dünya devletinin güvenli varlığını sürdürmesini sağlayacak şekilde güçlenmesi asli öncelik olarak ortaya çıkmamaktadır. Job farklı bir bakış açısı ile üçüncü dünyada güvenliğin içeride rejimlerin varlıklarını sürdürmek için kendi vatandaşlarının güvenliğinden ziyade statükoyu sürdürmek için kullanılan bir araç olduğu gerçeği ile yüzleşilmesi gereğinin altını çizmektedir (Job, 1992).

Üçüncü dünya ÷lkelerinde güvenlik tartışmaları, uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenliği devletle ilişkilendiren yaklaşım ile güvenliği insan ve toplum güvenliği ekseninde ele alan yaklaşımın oluşturduğu sarkaç içerisinde belirlenmektedir. Güvenliği devlet ekseninde alan anlayış uluslararası sistem içerisinde mevcudiyeti sürdürmenin garantisi olarak devletin ve

rejimin güçlendirilmesi gereğini öne sürmekte, uluslararası sistem yapısal olarak bu durumu desteklemektedir. Merkezinde devletin yer aldığı ve BM sistemi ile güçlendirilen bir uluslararası yapının muhafazası için çeşitli mekanizmalar tesis edilmiştir. Zamanla direnç kazanan sistemin dayandığı ilkeler seküler işleyiş, içişlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğüne saygı ve ulus-devlet egemenliğine verilen önceliklidir.

Bu ilkeler ile tesis edilen devleti ne kadar zayıf olursa olsun sistem içerisinde güvenli varlığını sürdürebilme imtiyazına sahiptir. Bu imtiyaz ve sistemin devlete öncelik veren direnci uluslararası sistemde tektonik etkiye sahip, sistem düzeyinde gerçekleşen etkiye yol açan gelişmeler yaşandığında gözlenmektedir. Örneğin, 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel teröre karşı savaş girişimi çerçevesinde Amerikan yönetimi Orta Asya ülkeleri ile işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Özbekistan ile aslında çok uzun sürmeyen işbirliği bu ülkenin toprak bütünlüğünü ve rejimin hayatta kalmasını garanti altına almaktaydı (Jervis, 2002). Üçüncü dünya ülkelerindeki etki ise rejimlerin reel ya da potansiyel muhaliflere karşı güç kazanmalarındır. Uluslararası yapının devletleri muhafaza mekanizmaları ve sistemsel direncin yanında üçüncü dünyada ayrıca ulusal güvenlik devletinin güçlendirilmesi yönündeki eğilim devlet yapılarına güvensizlik, aşırı hassasiyet ya da sistemin hegemonik güçlerinin kolaycılığa kaçması şeklinde izah edilebilir. Üçüncü dünyayı karmaşa, istikrarsızlık ve potansiyel güvensizlik ihracı kaynağı olarak gören bakış açısı çözümü güvenlik devletini güçlendirmede bulmuştur.

Globalleşmenin beraberinde getirdiği sınır aşan tehditler ve küresel ölçekte terör tehdidi nedeniyle uluslararası güvenliğin artık devleti eksenine alan anlayışla ve üçüncü dünyada yaygın olan güvenlik devleti yapılanmasıyla sağlanamayacağı yönünde görüşler güçlenmeye

başlamıştır. Aktör (agency) düzeyinde bir zamanlar üçüncü dünya olarak adlandırılan fakat ekonomik globalleşme ile Güney Ülkeleri olarak isimlendirilen coğrafyalarda güvenlik sorunsalının algılanması üzerine yeni bir literatür ortaya çıkmaktadır. Soğuk savaş dönemi için örgütlenmiş ulusal güvenlik devleti yapıları, değişen uluslararası ekonomi-politik ve uluslararası sistem norm ve değerleri ile örtüşen siyasal sistemler üretememekte ve iç ve dış politikada bocalamalar yaşamaktadır (Krause ve Williams, 1997).

Özellikle 11 Eylül sonrası dönem yeni siyasetin öznelerini çeşitlendirmekte, devlet ve devlet-dışı aktörlerin tamamına güvenliği sağlama görevi yüklemektedir. Bu yeni uluslararası güvenlik literatürü, daha çok 11 Eylül sonrası dönemin meydan okumaları ile ilgilenmekte, benzer bir şekilde bilimsel bilgi üretimi de kuramsal, analitik ve ampirik çalışmalar aracılığıyla bu farklılaşan sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadır (Williams, 2006). Öte yandan globalleşmenin güçlü siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri altında üçüncü dünyanın ulusal güvenlik devleti yapılarının güçlendirilmesi talebi pratik olarak daha az anlam ifade etmektedir (Ripsman ve Paul, 2005).

Bu çalışmanın mevcut literatüre katkısı güvenliğin sağlanmasında Bilgin, Booth ve Jones'un (1998) altını çizdiği devletin güçlenirken, bu durumun toplum ve insan güvenliğine rağmen olmaması gerektiği önermesiyle yola çıkarak hem devletin hem de insanların güvenliğinin beraber sağlanmasının önündeki iki açmazı tartışmaya açması olacaktır. Güvenlikten en fazla menfaati elde eden devletin bir anlamda bu faydayı rejimin güvenliği amacıyla kullandığı eleştirel güvenlik okulunun dikkat çektiği bir olgudur. Eleştirel güvenlik okulu misyoner bir tavırla devlet eksenli güvenliğin mağduru kitleleri özgürleştirmeyi hedeflerken, bu hedefe nasıl ulaşılabileceği yönünde bir rol haritası ortaya koyamamakta, bu okulun takipçileri ve

öğrencilerinin özgürleştirici rolü üzerinde durmaktadırlar.

İnsan ve toplum eksenli güvenlik çalışmalarının en önemli açmazı insani güvenlik (human security) denilen alanı tanımlanabilen bir kavram üzerine inşa edememeleridir. İnsani güvenlik çok geniş ve kapsayıcı bir kavramdır ve tanımlama çabaları sınırları esnek çok geniş bir alanı belirleme sorunu ile karşı karşıya kalmakta. Aynı durum geçmişte ulusal güvenlik kavramı ile ilgili yaşanmıştır. Örneğin Arnold Wolfers 1952 tarihli makalesinde ulusal güvenliğin ne olduğu belirsiz bir sembol olduğunu ve alanının net bir şekilde belirlenmeden kullanılmasının hem siyaset üretimi hem de akademik anlamda akıl karıştırmadan öte bir sonuç üretmeyeceğini vurgulamıştır (Wolfers, 1952). Ulusal güvenliğin aynı belirsizliğin sürmesine rağmen çok fazla tartışılan bir sözcük olarak kullanılmaya ve tartışılmaya devam edilmesinin sebebi uzun soluklu bir araştırma gündemine sahip olabilmesidir. Aynı şekilde insani güvenlik kavramının tanımlanması çabalarından ziyade bu olguyu bir araştırma gündemi içinde geniş bir bilimsel kategoride güvenliğin çalışma alanları içerisinde tutmak insan ve toplum eksenli güvenlik çalışmalarının tutarlı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Paris, 2001).

Bu çalışmada eleştirel güvenlik okulunun önemini ortaya koyduğu insan ve toplum güvenliğinin sağlanması ve insanların gerçek potansiyellerini kullanma ve tercihlerini yapabilme anlamında özgürleşmeleri gerektiği savını öne süren Booth (1991)'un yaklaşımını paylaşıyoruz. Ayrıca güvenliğin muhatapları ve değişen güvenlik ilgi ve çıkarları göz önüne alındığında insani güvenliğin devlet/birey ya da askeri/sivil gibi ikilemeleri üzerinden değil bu farklılıklar arasında esnek geçişleri dikkate alan bir yaklaşımla ele alınması düşüncesindeyiz. Ancak bahsedilen özgürleşmede insanların başarabildikleri ölçekte bir

yanda demokrasi ve istikrarı, diğer tarafta ise güvenliği beraber tesis edebilmelerinin belirleyici olacağını düşünüyoruz. Bu iddiamızı her bedene uyacak tek bir elbise misali genellemeye dönüştürme eğiliminde değiliz. İnsan ve toplum, siyasal yapı ve devlet arasında kritik eşikler üzerinde inşa edilecek, değişik seviyelerde oluşacak ve her bir seviyede güvenliğin farklı muhatapları ve bu muhatapların değişen güvenlik ilgi ve çıkarlarını ele alan bağlamlar üzerinden insan ve toplum güvenliğine katkı yapmanın mümkün olduğunu düşünüyoruz.

Güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ilişkileri üzerinden insan, toplum, siyasal yapı, rejim ve devlet bağlamları üzerinden insan ve toplum güvenliği eksenli çalışmamız insani güvenlik alanında bilimsel sürekliliğin sağlanması ve araştırma gündemi oluşturulmasına mütevazı bir katkı yapacaktır. Geniş bir bilimsel kategori olarak insani güvenliğin bir akademik alan olarak şekillenmesi araştırma özelinde güvenliğin alanı ve muhataplarının güvenlik ilgi ve çıkarlarının belirlenmesi ile olacaktır. İnsani güvenlik belirsiz ve tanımlanamayan bir kavram olarak kalmaya devam ederken geniş bilimsel kategori içerisinde farklı araştırma gündemleri içinde anlam kazanacaktır. Demokrasi, istikrar ve güvenlik arasında kurduğumuz ilişkiye bakıldığında, bir yandan demokrasiye geçişin ancak güvenli bir ortamda vücut bulabileceği ve demokratikleşmenin diğer taraftan daha fazla güvenliğe zemin hazırlayacağı dikkat çeker. Güvenlik ile istikrar arasındaki ilişki güvenliğin bir anlamda istikrarın oluşması için geniş yorumlanması ve esnek algılanması ihtiyacını gündeme getirir. Güvenliğin katı ve tavizsiz bir şekilde uygulanması ancak değişik seviyelerde istikrar ortamında inşa edilebilecek gerekli toplumsal uzlaşma, işlevsel siyasal yapı ve siyasal sistem ve devlet aygıtının inşası gibi süreçleri erteleyebilir veya bazen tamamen engelleyebilir. Kritik eşikler üzerinden istikrar ve güvenlik arasında kurulacak ilişki sonunda bahsedilen süreçlerin kısa süreli görece

güvensizliğe toleransla inşa edilmesini ve son tahlilde hem devlet hem de insan ve toplum açısından daha fazla güvenlik inşa edilmesini sağlayabilir.

Öte yandan demokratikleşmenin istikrarlı bir şekilde gelişebilmesi için devlet aygıtlarının ve kurumlarının işlerliği, yetkinliği ve verimliliği önem arz ederken, diğer yandan güvenlik ve istikrarı sağlama girişimi demokrasinin gelişmesini engelleyebilecek durumlara, var olan sorunlu rejimin pekişmesine veya çeşitli otoriter eğilimlerin güçlenmesine sebebiyet verebilir. İşte tam da bu noktada güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar arasındaki bazen olumlu, bazen hoşnutsuz ama mecburi ilişkiyi anlamaya yönelik bilimsel araştırmaların sunabileceği verilerin değeri öne çıkmaktadır. Bu çalışmada hedeflenen, güvenlik ile demokrasi/istikrar arasındaki bu mesafenin eşiklerini, aralığını, uyumsuzluk ve uyuşmazlık noktalarını Afganistan ve Suriye vaka çalışmaları aracılığıyla biraz daha aydınlatmaktır. Çalışma ile hedeflenen bu yeni literatüre eklemlenmek, teorik düzleme ampirik veriler sunabilmek ve pratik bağlamda açılımlara katkıda bulunabilmektir. Araştırmanın sağlayabileceği açılım, çalışmanın özgün değerinin esasını oluşturmaktadır.

Araştırma yeni bir kavramsal çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın özgün değeri iki ülke üzerinden hem teorik bağlamda, hem de politika yapımında yaygın etki sağlaması nedeniyle bilimsel birikim ve güvenlik bürokrasisinin deneyimlerine yapacağı katkıdan kaynaklanacaktır. Uluslararası ilişkiler ve güvenliğin alanını mütevazi boyutta da olsa genişletecek bu tartışma, pratik anlamda politika yapıcılar için bazı ipuçları sunacaktır. Afganistan ve Suriye üzerinden yapılacak çalışma, güvenlik ile ilgili alan çalışmalarına karşılaştırmalı bir perspektif sağlayacak, mevcut teorik ve pratik bilginin farklı uygulamalar üzerinden ne ölçüde anlamlı olduğunun ortaya konmasına yarayacaktır. Araştırma

kapsamında irdelenecek olan Afganistan ve Suriye örneklerinin karşılaştırmasına dair alanda çok sınırlı veriler ve çalışmalar bulunmaktadır. Bu ülkelerin yaşadığı güvenlik bunalımlarının temel bir noktadan karşılaştırılması ve geliştirilmeye çalışan politikaların hangi düzlemlerde ve bağlamlarda temellendirilmeye çalışıldığının sorgulanması karşılaştırmalı politika sorunsalları açısından da önem arz etmektedir.

2.2. Güvenliğin Açmazları

1995-2002 yıllarında 130 siyasal krizi inceleyen ve dünyadaki demokrasilerin ve diktatörlüklerin geleceğini araştıran karşılaştırmalı bir çalışmanın bulgularına göre ülkelerdeki siyasi istikrarsızlığın ekonomik, etnik veya bölgesel etkenlerden ziyade ülke içindeki siyasi rekabet ve siyasi otorite meselesinden kaynaklanmaktadır (Goldstone ve Ulfelder, 2004-2005). İstikrar oluşturma temel anahtarı olarak da demokratik kurumların kutuplaşma ve klikleşmeyi önleyici adil ve özgür seçimler öne sürülmüştür. Yine aynı çalışmada, toplumun sosyo-ekonomik göstergeleri önem arz etse de ülke zenginliğinin veya toplum yapısının kültürel, dinsel veya etnik türdeşliğinin demokratik istikrarın olmazsa olmaz koşulu olmadığı ortaya atılmıştır (Goldstone ve Ulfelder, 2004-2005). Bununla birlikte, en fazla siyasi kriz riski taşıyan ülkelerin otoriterlik ile demokrasi arasındaki bir rejim türü ile yönetilenler olduğu vurgulanmıştır. Bu rejimlerde sıklıkla karşılaşılan durum ise toplum içinde birbirleriyle uzlaşmaz hizipçi grupların varlığıdır. Yine aynı çalışmada, çatışma sonrası rehabilitasyon çalışmalarında demokratikleşme ve demokrasinin inşasının devlet inşası ile birlikte eş zamanlı bir şekilde yürütülmesi gerekliliği iddia edilmektedir. Bu iddia, Kantçı bir yaklaşımla, demokrasilerin siyasal istikrarı, ülke içi ve uluslararası barışı sağlayacağı tezinin bir anlamda yinelenmesidir. Demokrasinin bir vatandaş bir oy ile çoğunluğun yönetmesi gerekliliği anlayışının farklı gruplar arası yeni çatışmalara yol açacağı görüşüyle

demokratikleşmeye dair çoğulcu ve çokkültürlü önermeler bu yinelemenin farklılaştırıcı özgülüğüdür (Goldstone ve Ulfelder, 2004-2005). Bazı toplumların demokrasiye hazır olmadığı dolayısıyla siyasal istikrarsızlığa mahkum olduğu görüşünün aksine bu çalışmalar demokrasinin kurulması kadar siyasal istikrarsızlığın şiddetinin azaltılması için nasıl bir kurumsallaşma izlenmesi gerektiğine dair sorgulamaları daha fazla önemsemektedir (Goldstone ve Ulfelder, 2004-2005).

Bu çalışmada güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ikilemleri üzerinde durulacaktır. Ülkelerin güvenlik meselesine nasıl yaklaştığına ve hangi tercihlerle tavır aldığına dair önemli ipuçları sunan bu ikilemler aynı zamanda bu ülkelerin bölgesel ve uluslararası güvenlik karşısındaki konumlarını ve hareket alanlarını da belirlemektedir. İçeride bu gerilimlerle başa çıkamayan yönetimler, otoriter eğilimlere yönelmekte, güvensizlik üretmekte ve hatta ihraç etmektedirler. 11 Eylül sonrası dönemde güvenlik hem iç politikada hem de uluslararası ilişkilerde üretilmesi gereken bir olguya dönüşmesine ve güvenlik artı değeri yaratılması gibi global beklentiler bulunması rağmen, bazı ülkeler bu durumun tersine düşmekte ve bir süre sonra uluslararası sistemle sorunlu hale gelmektedir. Bu tarz yapısal sorunu bulunmayan ülkeler bile böylesine güvenlik öncelikli bir uluslararası sistemin benzer etkilerinden kaçınmamakta, siyasal süreçlerin, devlet mekanizmasının ve siyasal yapıların tesisinde benzer sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir.

Hem devlet hem de toplum ve insan güvenliğini beraber sağlayacak iç güvenlik yapılanmaları, doğrudan uluslararası güvenliğin konusu olmuştur (Wagner, 2003). Bu bağlamda ele alacağımız ikilemler devlet eksenli ve insan eksenli güvenlik algılamalarının ötesinde güvenliğe daha bütüncül bir yaklaşım sunacak, güvenliğin tesisinde daha sonra örneklendireceğimiz Afganistan ve Suriye örneklerinde gösterilmeye çalışılacağı gibi,

barıştırılması zor olmakla birlikte devlet ve insan güvenliğinin kaçınılmaz bir karşılık olmadığı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın bu kısmında bir sonraki bölümde tartışılacak ülke örneklerine altyapı oluşturulmak üzere teorik bağlamda güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ikilemleri mercek altına alınacaktır.

2.2.1. Güvenlik – Demokrasi İkilemi

Güvenliğin tarihsel olarak geçirdiği bu yolculuğun varılan güncel noktasında, ulusal, bölgesel ve global düzlemlerdeki istikrar arayışları ve/veya demokrasiye geçiş/demokratikleşme çabaları ilişkili bir izdüşüme ışık tutmaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, liberal demokrasinin zaferinin yol açtığı tarihin sonu (Fukuyama, 1992) veya demokrasinin ciddi jeopolitik veya ideolojik rakiplerinin kalmadığı (Diamond, 1996) önermeleri ve bu önermeler etrafında şekillenen demokrasi tartışmaları gündeme gelmiştir. Bununla birlikte, son on yıllarda yaşanan bir çok demokrasiye geçiş örneklerinden hareketle demokrasinin kar topu etkisinden ve hatta global demokratik devrimden de söz edilmektedir (Huntington, 1996). Sovyet Bloğu'nun çöküşü, 1990'larda Afrika kıtasında ve Orta Doğu'da gelişen demokratikleşme, genç demokrasilerde demokrasinin pekişmesi ve Avrupa Birliği'nin ulus-ötesi bir örgüt olarak derinleşmesi gibi demokrasiye dair çok düzlemler ve boyutlu gelişmeler yaşanmaktadır. Nitekim, sadece 1992 yılı itibariyle bile demokratik olarak adlandırılacak ülkelerin sayısı 75'e yükselerek demokrasi tarihinde ciddi rakamsal bir göstergeye ulaşmıştır (Diamond ve Plattner, 1996). Hiç kuşkusuz, 20. yüzyıl, demokrasinin izlediği tarihsel süreç ve yayılması açısından 'demokrasi yüzyılı' olarak adlandırılabilir (Merkel, 2004).

Demokrasinin yayılma dalgalarının bir sonucu olarak kabul edilen demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki sayısal artış aynı zamanda demokrasinin globalleşmesine de işaret etmektedir

(Huntington, 1996). Her ne kadar demokrasinin evrenselleşmesi savı dünyada artan sayıdaki demokrasilerle verilebilirilebilse bile – örneğin UNESCO verilerine göre 1999 yılı itibariyle tüm ülkelerinin %62'si demokratikleşmektedir – demokratik çekim merkezi ve demokratikleşen çevre teorisi elbette çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, demokrasinin bir rejim olarak başarılarından ve hatta küresel başarılarından ziyade başarısızlıkları üzerine yoğunlaşmaktadır (Pecency, 1999). Nitekim bir yanda demokrasinin globalleşmesi ve demokratikleşen ülkelerde artış söz konusu iken, diğer yanda demokrasinin yeterince demokratik olmadığı gibi tartışmalar gündeme gelmektedir. Daha çok radikal demokrasi ve farklılık politikası olarak adlandırılabilen bu alternatif yaklaşımlar sayesinde demokrasinin kurumları ve kurallarının demokrasinin temsiliyet ve meşruiyet sorunlarını karşısındaki kifayetsizliği veya sınırlılıkları ortaya çıkmaktadır (Held, 1995). Başka bir açıdan ise, demokrasilerde yaşanan krizlerin demokrasiye özgü, esas ve içkin olduğu konusu da dile getirilmektedir. Diğer bir ifade ile “demokrasinin sürekli krizleri” önermesi ile demokrasinin eşyanın tabiatı misali hiçbir zaman kapalı uçlu olamayacağı; farklı önermeler, sorunlar ve çözüm önerileri sarmalında her zaman açık uçlu bir durumsallığı ifade ettiği belirtilmektedir (O'Donnell, 2007).

Bütün bu demokrasinin derinleşmesine dair teorik meseleler, demokrasinin şekil olarak formal yapısının sağlamlaşmasının, kurum ve kurallarının oluşturulup istikrarlı bir işlevsellik kazandırılmasının önemini azaltmamaktadır. Kaldı ki demokrasinin demokratikleşmesi ancak demokrasiye geçişten sonra ele alınabilecek süreçtir. Demokrasiye geçiş özellikle devletleşme ve devletin en üst siyasal otorite olarak kurumsallaşması konularının hararetini yaşayan kimi Üçüncü Dünya ülkelerinin gerçekliğidir. Bu gerçeklik demokrasinin demokratikleşmesinden ziyade şekil olarak bile olsa demokrasiye geçişin başlı başına asıl mesele olduğu bir duruma işaret etmektedir (Diamond, Linz ve Lipset, 1988; 1989). Aynı ülkelerin güven ve güvensizlik

kısır döngülerini daha dar bir alanda teneffüs etmesi ve hatta sığ bir alana sıkışması bu gerçekliğin yakıcı başka bir yönüne de işaret etmektedir.

Demokrasiye geçiş literatürü, demokratik olan ve olmayan devletler arasındaki en temel belirleyici farkı, bazı kuralların ve prensiplerin varlığı veya yokluğu şeklinde ayrıştırmakta ve tespit etmektedir. Örneğin, Philippe C. Schmitter ve Terry Lynn Karl (1996), demokrasinin kurallarını modellerken demokrasinin değillemesini yapmış ve demokrasiyi otoriter, despotik, diktatörlük, totaliter, mutlakiyetçi, oligarşik ve aristokratik olmayan yönetim tarzı olarak tanımlamıştır. Bu yönetim anlayışında asıl olan halkın kendi kendini yönetmesidir. Bu değillemenin ötesinde demokrasinin ne olduğuna açıklık getirmek için demokrasinin olmazsa olmaz kurallarından biri olarak meşruiyet ve sorumluluk çerçevesinde sınırlanmış otorite konumunda siyasal elitlerin varlığına değinilmektedir. Seçme ve seçilme gibi siyasi hakların yaş, din, ırk, din, etnisite, cinsiyet ve sınıf gibi farklılıklar gözetmeden evrensel olarak kullanılabilmesinin hukuki güvence altına alınması demokrasinin diğer bir temel kuralıdır.

Buna ek olarak, siyasal partilerin düzenli ve adilce düzenlenen açık ve özgür seçimlerde rekabet edebilmesi ve oyların dürüstçe sayılması da önemlidir. Temsiliyet farklı seçim sistemlerine göre çoğunluğa veya oy oranlarına göre belirlense de temel hak ve özgürlükler ve seçimlerdeki seçmen azınlığının hakları anayasal hükümlerle garantiye alınmalıdır. Robert Dahl'ın 'çoklu-dayanak' olarak tanımladığı liberal demokrasi ölçütlerine göre bir yönetim modelinin demokrasi olarak adlandırılabilmesi için yedi adet olmazsa olmaz kural vardır (Dahl, 1971). Bunlar: anayasal olarak hükümet kararlarının seçimle gelen yöneticiler tarafından verilmesi; eşit ve adil kurullarla belirli aralıklarda düzenlenen serbest seçimler; tüm reşitlerin seçme hakkı; tüm reşitlerin seçilme hakkı; ifade özgürlüğü; alternatif bilgi kaynaklarına ulaşabilme hakkı; ve dernek, örgüt, siyasal parti ve çıkar grubu kurabilme

hakkıdır.

Bu demokrasi ölçeklerine, Schmitter ve Karl (1996) iki kriter daha eklemektedir. Bunlar: 1) seçimle iş başına gelmiş yöneticilerin anayasal yetkilerini ve güçlerini atanma neticesinde iş başına gelen idarecilerin, bürokratik ve askeri elitlerin muhalefetinden bertaraf bir şekilde kullanabilmeleri; ve 2) siyasetin kendi kendini idame edebilmesi ve başka bir sistemin veya önceliğin kısıtlamalarından bağımsız bir şekilde hareket edebilmesidir. Birinci kriter, 'seçilmişler – atanmışlar' olası çatışması ve uyuşmazlığında ibrenin her zaman ve her koşulda seçilmişler lehine olması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu nokta, elbette, seçilmişlerin kişisel güçlerini genişletmek için görevlerini kullanmaları olasılığına karşı hesap verilebilirlik zemininin de önemini göz ardı etmez (Pecency, 1999). İkinci kriter ise demokrasinin her zaman için 'şehirdeki tek oyun' olması durumu ile yakından alakalıdır. Bu durum İngilizce de adeta bir deyim dönüşen 'democracy as the only game in town' ile ifade edilmektedir (Linz ve Stepan, 1997).

Demokrasinin özellikleri çerçevesinde şu üç temel nokta ortaya çıkmaktadır: hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı, ve çok partili seçimler. Hukukun üstünlüğü ile sivil ve siyasi hakların anayasal güvence altına alınması kastedilmektedir. Bu nokta ayrıca devletin otoritesinin bireysel hak ve özgürlükler karşısında konumlanışını ve hatta sınırlarını da içermektedir. Vatandaşlık temelinde örgütlenen temel hak ve özgürlüklerin yasal çerçevesini çizmektedir. Güçler ayrılığı yargının yürütme ve yasama güçlerinden bağımsızlığını ifade etmektedir. Bu özellik seçimle iş başına gelmiş elitin güçlerini kullanırken otoriter, kayırmacılık, görevi suistimal gibi kaymalara yol açmaması için güçler arası kontrol ve dengeyi sağlamaya yöneliktir. Çok partili sistem ve seçimler ise fikirlerin ve çıkarların farklı ve birbirine muhalefet eden siyasal partiler aracılığıyla belirli aralıklarla düzenlenen serbest

ve açık seçimlerde eşit şartlarda yarışmalarını kapsamaktadır.

Yukarıda bahsedilen demokrasiyi demokrasi yapan ilke ve normlarının yanı sıra demokrasinin zeminini ulus-devletin oluşturduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin David Held, demokrasinin geleceğinin ulus-devletin geleceği ile yakından ilişkili olduğu önermesini yapmaktadır (Held, 1995). Küreselleşmenin beraberinde getirdiği ulus aşırı sorunlar karşısında ulus-devletin becerisi ve yeterliliğinin kısıtlı kaldığını iddia eden Held, modern devletin klasik yönetim anlayışından kozmopolitan yönetişime doğru evrilmesi gerekliliğine dikkati çeker. Held'in bu önerisi devletlerin küreselleşen terör ve güvenlik tehditleri bağlamında da açıklayıcı özelliğini korumaktadır. Nitekim, zamanın ruhuna uygun güvenlik devletler nezdinde artık uluslararası politikada doğru ideolojik tavır almak, güçlü bir ittifak grubuna eklenmek ya da hegemonik aktörlerle yakın ilişki sürdürmekle sağlanamayacak hale gelmiştir.

Her bir aktör güvenliğe doğrudan katkı yapacak ve hem iç işleri bağlamında hem de bölgesel ve uluslararası bağlamlarda güvenlik üretimine artı değer yaratacak şekilde kendini konumlama baskısını hissetmeye başlamıştır. Bununla birlikte, globalleşmenin etkisiyle özellikle Güney Ülkeleri bu baskıyı daha yoğun hissetmektedir. Demokrasi ve demokratikleşme sorunları da yaşayan bu ülkelerde güvenliğin ikilemleri daha çok belirginleşmektedir. Güney Ülkelerinin, güvenlik ile demokrasi ve güvenlik ile istikrar arasındaki gerilimi nasıl taşıdığı, hangi durumsal tercihlerde buldukları, etkisel ve tepkisel tavır alışlarında hangi noktalarda kırılma yaşadıkları bu ülkelerin güvenlik artı değeri yaratma kapasitelerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Güvenlik - demokrasi ikilemi özellikle otoriter ya da azınlığın baskı ile yönetimi içinde

tuttuğu ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerdeki yönetimler, meşruiyetlerini ellerinde tuttukları şiddet tekeli (Weberyan devlet) ve toplumdaki farklı gruplarla giriştikleri pazarlık mekanizmaları ile muhafaza etmektedir. Demokratikleşme yönünde atılan adımlar muhalefeti güçlendirdiği, rejimlerin kontrol mekanizmalarını zayıflattığı ve alternatif bakışlar ya da yönelimler ortaya çıkardıkları için şüphe ile bakılmaktadır. Demokratikleşme ve siyasal sistemde açılmanın güvenliğe zarar vereceği öngörüsü ile rejimler kontrol ve güvenlik eksenli kamu politikaları sürdürmektedirler.

Bu politikalar, geniş bir iç ve dış düşman yelpazesi sayesinde, insan hakları ve özgürlükleri ikinci plana atan bir anlayışı doktriner bir tavırla toplumun geri kalanına kabul ettirilmeye çalışılır. Demokratikleşme, siyasal açılma, haklar ve özgürlük etrafında şekillenebilecek söylemler ve hareketler karşısında doğrudan güvenlik kaygılarının tetiklendiği güvenlik-öncelikli mekanizmalar ve kurumlar oluşturulur. Oldukça geniş iç ve dış düşman tanımlamaları, sorunların kökenlerinin dışarıdan olduğu iddiasına olanak tanır ve muhalif unsurları çabucak öteki kategorisinde kontrol altına alınmasına zemin sağlar (Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996).

Otoriter rejimlerin kullanma eğilimindeki bu güvenlik ve demokrasi arasındaki sorunlu ilişki, aslında, son tahlilde güvensizliği artıran ve demokratikleşme ile daha güvenli bir ortama geçmenin imkânını ortadan kaldıran bir duruma yol açmaktadır. Meşruiyet zemini dar olan siyasal rejimler yönetme kolaylığı ya da iktidarı elde tutma yönünde bir mekanizma geliştirdikleri öngörüsüyle hareket etmektedirler. Ancak özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ülke içinde toplumsal grupları meşruiyet zemini dışında tutan, yabancılaştıran ve güvenlik sorunu olarak ortaya çıkartan devletler, katı güvenlik devleti kategorilerinden hızla zayıf ya da başarısız (müflis) devletler sınıfına düşmektedirler. Buna karşılık, siyasal sistemin meşruiyet

zeminini genişletip, daha önce güvenlik sorunu olarak algılanan grup ya da oluşumları siyaset yapı içerisinde dahil etme potansiyellerini hayata geçirebilen devletler hem devlet hem de insani güvenlik açısından zamanın ruhuna uygun hareket etmektedirler.

Siyaset sistemin meşruiyet zeminini içerisinde çekilebilen oluşumlar meşruluğun getirdiği avantajları kullanabilme, siyaset yapının bir parçası haline gelme ve güce ortak olabilme imkânları ile aşırılıklarını törpüleyecek ve güvensizliğe yol açan farklılıklarını giderecek tedbirler alırlar. Bu çalışmada demokrasi-güvenlik arasında önceden bahsedilen olumsuz ilişki sarmalının kaçınılmaz olmadığı, devlet, siyaset yapı ve toplumsal aktörler arasında bu gerilimi aşma yönünde kurulacak kritik eşikler aracılığı ile daha fazla demokrasi ve daha fazla güvenliğin üretilebileceği iddia edilmektedir. Her ne kadar 11 Eylül sonrası ortam küresel ölçekte güvenlik – demokrasi ikilemini teröre karşı savaş bağlamında uluslararası politikanın bir gereği olarak dayatmış olsa dahi, gerçek anlamda bu dönemde güvensizliğin giderilmesinin ülkelerin ve özellikle az gelişmiş Güney Ülkelerinin iç bağamlarında bu açmazının demokrasi lehine tavır alınarak çözülebileceği düşüncesindeyiz. Ülke içinde üretilen güvenlik ve güvenli ortamda gelişen demokrasi birbirlerine sağlayacakları geri besleme ile evine çeki düzen veren yönetimlerin bölge ve uluslararası barış ve istikrara daha fazla önem vermelerine ve katkıda bulunmalarına zemin hazırlayacaktır.

2.2.2. Güvenlik – İstikrar İkilemi

Çatışma sonrası toplumlarda uluslararası demokrasi destekleri seçimler, insan hakları ve basın özgürlüğü konusunda yoğunlaşmaktadır. Uluslararası girişimler aracılığı ile yeni kuruluşlar oluşturulmakta fakat bu çabalara rağmen etkili demokratik kurumların pekişmesi konusunda başarısız yaşanmaktadır. Güvenlik açmazını aşmak için dış yardım ve uluslararası güçler

güvenlik sarmalını yaşayan toplumdaki sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkartmaya çalışmaktadır. Halbuki toplumdan kopuk ve çoğunlukla zayıf olan bu kuruluşlar güvenlik açmazını hukukun üstünlüğü çerçevesinde devlet inşası ile aşma çabası karşısında etken bir faktör olarak gelişmez. Diğer bir ifadeyle, güvenlik açmazı karşısında gerekli etkiyi yaratmaz (Carrey, 2005). Örneğin, sivil toplum kuruluşlarına veya eğitim programlarına verilen destek sayesinde bu tür faaliyetlerde kısa vadede sayısal artış görülmekte fakat uzun vadede demokratikleşmenin daha geniş süreçlerine dair sürdürülemezlik söz konusu olabilmektedir (De Zeeuw, 2005). Yine başka bir örnekle, kısa vadedeki siyasal istikrar için seçimle işbaşına gelen siyasal iktidar desteklenmekte fakat siyasal kontrol ve düzenleme gibi anahtar meseleler göz ardı edilebilmektedir. Bu sebeplerden dolayı demokratikleşme ve değişimin demokratik yönetimini destekleyen uluslararası girişimler çatışma sonrası toplumlarda yetersiz kalabilmektedir (De Zeeuw, 2005).

Güvenlik - istikrar ikilemi savaş yıkımı yaşayan, iç savaş ya da ayrılıkçı terör ile uğraşan ve en sorunlu şekilde parçalanmış devletlerde yaşanır. Zayıf devlet durumlarında (anarşik ortamlarda), yöneticiler ve muhalifler birbirlerine güvenmezler ve güvenlik önlemlerini saldırganlık; hukuki yönetim çabalarını da aldatmaca olarak değerlendirerek işbirliğinden kaçınabilirler (Carey, 2005). Yasal kurumlar güçlendirilmediği ve paramiliter güçler etkisizleştirilmediği sürece yönetici elitler güvenliği daha fazla şiddet kullanarak sağlamaya çalışır. Bu da devletleşme veya devletin güçlendirilmesi çabalarının önünü keserek güvenlik açmazı oluşturur (Carey, 2005).

İstikrar ve güvenliğin bir arada bulunmasının sınırları, normalleşme süreçleri sırasında ya da siyasal sistem meşruiyet alanı dışındaki aktörler ile uğraşırken gözlemlenebilir hale gelmektedir. Anayasanın onaylanması, meclisin oluşturulması, hükümetin kurulması,

toplumsal uzlaşmanın sağlanması ve rejim pekişmesi değişik derecelerde istikrarlı süreçler gerektirmektedir.¹ Normalleşme ve pekişme süreçleri genellikle tam güvenlik ortamlarında gerçekleşmemektedir. Örneğin bir ülkede genel seçimler yapmak için bazen direnişçi grupların kısmen ateşkes ilan etmesi yeterli olur. Güvenlik paradigması açısından kabul edilemez olsa da kısmi güvensizlik durumlarına ihtiyaç duyulan istikrar için fiili olarak izin verilebilir. Teorik olarak güvensizliğe göz yumma olarak değerlendirilebilecek bu durum, aslında, fiili olarak zor durumlar ile karşılaşıldığında ancak kısa vadede tolere edilebilecek çözüm olarak da görülebilir. Daha fazla güvenlik daha fazla istikrar ilişkisi ancak siyasal süreçlerin kademeli olarak kat edilmesi ile sağlanabilir. Siyasal süreçlerin gelişiminde istikrar ve güvenlik arasında gerilimdeki kritik eşiği zorlayacak girişimler, hem güvenlik ve istikrarı zedeleyebilir, hem de arzu edilen siyasal süreçlerin tamamen yok olmasa bile tersine dönmesine yol açabilir.

İstikrarı tesis etme eğilimindeki - çoğunlukla hem yapısal anlamda hem de otorite ve güç bağlamında sorunlu - devlet ya da yönetim aygıtı güvenliği bozan unsurlarla güvenliğin tesisi için ilişkiye girer. Bu ilişki genel olarak devletin meşru şiddet tekeline çeşitli seviyelerde ihtiyaca göre güvenlik güçleri aracılığıyla kullanması şeklinde olur. Ancak ülkedeki güvensizliğin durumu alınacak tedbirleri belirleyecek en önemli etkidir. Özellikle siyasal yapı, kurumlar ve sistemin yeniden tesis edildiği ortamlarda sürecin önceki aşamalarında güvensizlik unsuru olan aktörlerin sonradan kurucu, yapıcı ya da en azından yıkıcı olmayacak şekilde yeniden yapılanma süreçlerine dahil olmaları mümkün olabilir.

¹ Ekonomik istikrar, güvenlik ile doğrudan ilişkili bir alan olmakla birlikte, bu projede siyasal istikrar üzerinde durulacak ve istikrarın siyasal öncüllerine, önceliklerine ve koşullarına odaklanılacaktır.

Parçalanma ya da savaş sonrası durumlarda yenilenen siyasal otorite güvensizliği oluşturan unsurlarla doğrudan ya da dolaylı ilişkiye girebilirler. Bu ilişkinin farklı şekillerde yanlış algılanması ve olumsuz sonuçlanması mümkündür. Güvensizlik kaynağı gruplar ile irtibata geçme talebi bu gruplar tarafından idareyi elinde tutan yapının zaafı olarak algılanabileceği gibi, diğer direnişi ya da muhalif gruplar otoritenin bu tutumundan cesaret alıp kendileri için de aynı sonucun doğmasını sağlayacak şekilde güvensizliği artıracak faaliyetlerini yoğunlaştırabilirler. Bir diğer önemli negatif sonuç ise siyasal süreçlerin ve yapıların inşa sürecine siyasal yollarla katılan grupların bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayabilmesidir (Reinares, 1998).

Bu negatif etkilere yol açmadan, güvenlikten kısmi taviz ile güvensizliğe yol açan unsurları sistemik bir şekilde siyasal sistem içerisine çekmenin yolları bulunmalıdır. Bu irtibat için üçüncü taraf ya da arabuluculuğun çeşitli metotları kullanılabilir. Güvensizliğe konu olan grupların özelliğine göre gizli diplomasi yürütülebilir. Ülke özelinde siyasal yapı ve devlet aygıtı inşasının çeşitli aşamalarında tesis edilecek kurum ile yasal süreçlerin dışındaki hangi unsurların bu inşa sürecine dahil edilmesi gerektiği özenli bir tercihle belirlenmelidir. Örneğin anayasanın kabulü, parlamento seçimleri, cumhurbaşkanlığı seçimleri, yerel yönetimlerle ilgili süreçler değişen seviyelerde ve yoğunlukta bu süreçlerin dışında kalan yasal olmayan ya da bu süreçleri tesis etmeye çalışan otorite ile düşmanca bir ilişki içerisinde olan unsurları sistem içerisine çekme zorunluluğu doğurmaktadır.

İstikrar lehine katedilecek aşamaları sağlamanın doğrudan veya dolaylı temas dışındaki en yaygın ve etkin yolu medya ve iletişim imkânları ile siyasi propagandadır. İstikrarın sağlanmasının anlamı ve getirisi savaş veya parçalanma sonrası devlet inşası sürecini yaşayan

ülkelerde anlatılması gereken olgulardır (Crelinstein, 1994). İstikrar adına devlet aygıtı ve siyasal süreçlerin kurulmasında geniş katılımı amaçlayan ve bunu yaparken kısa vadeli güvenlik kaygılarından uzun vadeli daha fazla istikrar ve güvenlik adına tavizler verebilen bir yaklaşım aynı zamanda çatışma/savaş sonra rehabilitasyon anlamını taşıyacaktır. Başkanlık seçimi, parlamento seçimi ve daha sonra bakanlar kurulunun oluşturulması ve anayasanın kabulü, bakanlıklar aracılığıyla bürokrasi ve devlet aygıtının tesis edilmesi kademeli olarak artan oranda tehdit unsuru/direnışçi grup ve aktörün ulusal ya da bölgesel uzlaşmanın sağlanmasının öncüsü olacaktır. Bu sürecin başında, içerisinde ve sonunda getirilerin neler olacağı açıkça ilgili tüm taraflara anlatılmalı ve her katedilen aşamanın hem devlet hem de insan ve toplum güvenliği açısından olumlu sonuç doğuracağı ortaya konmalıdır. Siyasal yapının tesisi ve inşa edilen devlet aygıtı istikrarı sağlama yönünde güveni artıracaktır. İstikrar ve güvenlik arasında kurulacak kritik eşikler zorlu fakat imkansız olmayan bu durumun oluşumuna imkan tanıyacaktır (Hartzell, Hoddie ve Rothchild, 2001).

Samuel Huntington (1968)'a göre istikrar için gerekli olan siyasal kurumların eksikliği hem devlet içerisinde hem de toplumsal düzeyde kişisel ve dar grup çıkarlarını sağlama hedefli girişimleri cesaretlendirir. Siyasal yapı ve kurumların önemi bu bağlamda sadece devletin güvensizliğini sağlamakla kalmayıp işsizlik, fakirlik, sağlık, eğitim sorunları gibi problemlerin katlanarak uzun vadeli insan ve toplum güvenliğini tehdit etmesinin önünü açacaktır. Güvenliğin devlet ve toplum tarafından beraber inşası istikrara olumlu anlam yükleyerek, hiçbirinin bir diğerinin güvenlik çıkarına zarar vermeyecek şekilde birlikte yürütebilecekleri bir projenin yapılabilirliğini ortaya koymaktadır. Arendt Lijphart (1985)'ın azınlıklar için söylediği dışlanmaları durumunda siyasal sistemle yabancılaşacakları ve düşmanca tavırlar takınacakları tespiti aslında dışlanan tüm gruplar için söylenebilir. İstikrarın devleti yapısal olarak güçlendirmesi devlet aygıtının dar grup çıkarları için çalışmasını

engelleyecek mekanizmaların kurulmasını sağlayabilir. İstikrar ile güçlenen devletin tam tersine toplum ve insan güvenliğini dikkate almayacağı ve zayıf devlet yapılarında gözlemlendiği gibi kendi tanımladığı meşruiyet dairesi içinde keyfi bir yönetim süreceği karşı tezi öne sürülebilir. Ancak bu iddiaya iki farklı itiraz getirilebilir. *Birincisi* devlet ve toplum tarafından güvenlik – istikrar kritik eşikleri üzerinden inşa edilecek istikrarlı devlet yapısı ister istemez kuşatıcı ve süreçlere dahil olan toplumsal grupların etki ve denetim haklarını doğuracaktır. *İkincisi* ise istikrarsız devlet yapısının üzerinde uzlaşılsa bile ortak güvenliğin tesisi için gerekli liderliği ve etkinliği gösteremeyeceği ortadadır.

Devlet güvenliği ve insani güvenliğin birlikte sağlanması yönünde yürütülecek girişimler çatışma bölgelerinde görülen güvensizliğin kaynağı unsurların bölgesel suç şebekelerine dahil olmalarını yada yasal olmayan ekonomik aktivitelere yönelmelerini engelleyecektir. Ülke içindeki muhalif gruplardan ulus ötesi suç şebekelerinin ortaya çıkmasının en önemli sebebi otoriter liderlerin çevre ülkeler ve uluslararası güçlerle kendi muhaliflerine karşı işbirliğine girmeleri ve katı yöntemlerle güvenliği sağlama girişimleridir (Söderbaum, 2003). Bizim önerdiğimiz güvenliğin sağlanmasında devlet güvenliği yanında toplum ve insan güvenliğini gözeten güvenlik yaklaşımı hem suç şebekeleri, hem de devlet otoritesinin ülke içindeki çatışmaları tırmandıracak tarzda dış unsurlarla ilişki kurmalarının önünü tıkayacaktır. Nihai hedef güvensizliği oluşturan ortamda güvenlik - istikrar arasında kurulacak bir çeşit kritik eşikler ilişkisiyle istikrarlı bir devlet aygıtı ve siyasal yapının ortaya çıkarılmasıdır. Ülkeden ülkeye değişebilecek istikrar hedefine ulaşıldıktan sonra kısmi güvensizlik ortamının devamı da mümkündür. Ancak bu hedefe ulaşıldıktan sonra insan ve toplum güvenliği ile devlet güvenliğini beraber ele alan yaklaşım daha fazla güvenlik için yeni açılımlar yapabilir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Yukarıda tartışıldığı gibi güvenliğin demokrasi ve istikrar ile ayrı ayrı yaşadığı ikilemler, ilgili literatürde kuramsal çerçevede tartışılmaktadır. Teorik alt yapı olarak oldukça zengin olan bu konuya dair alan çalışmasına dayalı veya ampirik veriler üzerinden yapılmış değerlendirmeler oldukça sınırlıdır. Buna ek olarak, Suriye ve Afganistan örneklerinde son yıllardaki siyasi güncel gelişmeleri kapsayan alan çalışması verileri ilgili bilimsel camiaya geniş bir biçimde aktarılması sınırlı kalmıştır. Bunun ötesinde, Suriye ve Afganistan örneklerinin güvenlik ikilemleri bağlamında karşılaştırmasının henüz yapılmamış olması alandaki boşluklardan birisidir. Diğer bir ifadeyle, güvenliğin demokrasi ve istikrar karşısındaki açmazları gibi önemli, önemli olduğu kadar yakıcı ve güncel bir konunun dünyanın gündemindeki bu iki ülke örneğinde çalışılması bu araştırma projesinin alana sunacağı bir bilgi değeridir. Projenin izleyeceği yöntem ve araştırma teknikleri bu bilgi değerini yaratabilmek doğrultusunda geliştirilmiş ve şekillendirilmiştir.

Araştırma sırasında daha çok ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Proje önerisinin planlama aşamalarında iki alan çalışması planlanmıştı. Proje yürütücüsü Prof. Dr. Bülent Aras ve araştırmacı Yrd. Doç. Dr. Şule Toktaş'ın beraber katılmayı ve yapmayı planladığı bu alan çalışmaları Afganistan ve Suriye'de gerçekleşecekti. Fakat alan çalışmasına dair araştırmacılardan bağımsız, ülkelerin kendi durumları ile ilgili sorunlar çıkmıştır. Araştırmanın tam konusuna denk düşen ve güvenliğin demokrasi ve istikrar karşısında yaşadığı ikilemlere ve gerilimlere örnek oluşturacak sorunlar çıkmıştır.

Afganistan'da proje bağlamında gerçekleştirilmesi düşünülen alan araştırması Afganistan'da istikrarsızlığın ve güvenlik probleminin artması ile gerçekleştirilememiştir. Afganistan'a sadece İstanbul'dan değil Pakistan'dan da uçak seferleri iptal edilmiştir. Kabil havaalanı

bombalandığı için uçuş güvenliği sağlanamadığı için seferler iptal edilmiştir. Nitekim koalisyon güçleri askerleri bile takviye çalışmaları sırasında öldürülmüşlerdir. Afganistan'da güvenlik kuvvetleri sivillerin, özellikle de dışarıdan gelen araştırmacıların güvenliğini sağlayamayacağı doğrultusunda bilgiler ulaşmıştır. Bu sebeplerden dolayı güvenliğin ve istikrar çelişkisini yaşamakta olan Afganistan'a güvenlik ve istikrar problemi nedeniyle gidilememiştir. Suriye'de gerçekleştirilmesi planlanan alan araştırması ise vize sorunları nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Prof. Dr. Bülent Aras ve Yrd. Doç. Dr. Şule Toktaş'ın Suriye'nin İstanbul Başkonsolosluğu'na yaptıkları ülkeye giriş izni talebi reddedilmiştir. Gerekçe olarak da güvenlik açısından başvuruların uygun bulunmadığı gösterilmiştir. Böylesine bir yanıt, Suriye'nin güvenliğin demokrasi ile arasındaki karşıt ilişkiden kaynaklandığının bir göstergesidir.

Her ne kadar araştırmanın alan kısmı fiili olarak bahsi geçen ülkelerde gerçekleştirilemediyse de araştırmacılar Türkiye'ye gelen veya uluslararası konferanslara, oturumlara ve toplantılara katılan temsilciler, akademisyenler, siyasetçiler, aydınlar ve konu ile ilgili kişilerle görüşmeler yapma fırsatı yaratmışlardır. Araştırmacılardan Bülent Aras, 26 Ocak 2007'te Atina – Yunanistan'da katıldığı bir uluslararası konferans sırasında Şam İnsan Hakları Merkezi yöneticisi Redwan Ziadeh ile görüşme yapma olanağı bulmuştur. Suriye'de sivil toplum kuruluşlarının genel durumu, rejimin muhalefet karşısında takındığı tutum, yapılan reformlar ve bu reformların sınırları, insan haklarının genel durumu ve Suriye iç siyaseti hakkında sorular yönelten Bülent Aras, edindiği bilgileri araştırma raporuna aktarmıştır. Aras, aynı konferansta ve tarihte Suriyeli ekonomist Samir Seifan ile de görüşmüştür. Devlet-toplum ilişkileri, liberalleşme reformlarının Suriye ekonomi ve siyasetine yansımaları, küreselleşme ve iç/dış politika ilişkisi gibi konularda edinilen bilgiler raporda değerlendirilmiştir. Bülent Aras, 24 Şubat 2007 tarihinde Kahire – Mısır'da katıldığı başka bir

uluslararası konferans sırasında ismini vermek istemeyen Suriyeli muhalif entelektüel ile de görüşme yapmıştır. Esad rejiminin muhalefet ile ilişkileri, muhalefetin genel karakteristikleri ve çeşitliliği, Irak ve Lübnan ilişkileri ve Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin Suriye'ye yansımaları konusunda izlenimler edinilmiştir.

Afganistan'ın yaşadığı güvenlik ve istikrar ikilemine dair de benzer bir yöntem kullanılarak Afganistan'da yapılamayan alan araştırmasının bir nebze olsun boşluğunu doldurmak amacıyla proje kapsamı dışında Afgan temsilciler ve konu ile ilgili uzmanlarla daha önceden yapılmış olan görüşmeler değerlendirilmiştir. Araştırmacı Bülent Aras 19-24 Nisan 2006 tarihlerinde Afganistan'ı ziyareti sırasında çeşitli mülakatlar yapmıştır. Kabil'de güvenlik ortamının görece daha iyi olduğu 2006 yılındaki alan araştırması sırasında Aras, Afganistan Ticaret Odası Başkanı Prof. Dr. Hamidullah Faruki ile görüşebilmiştir. 19 Nisan 2006'ta yapılan görüşmede Afganistan ekonomisinin genel yapısı hakkında bilgi temin edilmiştir. Kabil'de yine aynı gün Afganistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Mahmud Saikal ile yapılan mülakatta Afganistan'a yapılan dış yardımlar, koalisyon güçleri, anayasa ve seçim süreçleri, vs. gibi konularda görüşülmüştür. 21 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Avrupa Bölümü Direktörü Wahidullah Furmulı ve 22 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Afganistan Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Kıdemli Uzmanı Yasin Rasuli ile yapılan mülakatta tamamlayıcı bilgiler temin edilmiştir. Bakanlık yetkililerine güvenliğin istikrar karşısındaki ikilemini aydınlatacak sorular yöneltilmiş ve bu sorular aracılığıyla güvenliğin nasıl yapılandırıldığı, hangi kaygılarla önceliklerin şekillendirildiği, uluslararası toplumun güvenlik konusundaki telkinlerinin Afganistan'da nasıl okunduğu, global dönüşümlerin yerel yapılanmaları nasıl tetiklediği gibi konular bütünlükçü bir yaklaşımla anlaşılmaya çalışılmıştır. Edinilen bilgiler araştırma raporuna yansıtılmıştır.

Afganistan'ın devlet oluşumuna dair izlenebilecek süreçler ve Bonn antlaşması detayları hakkında 22 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Direktörü Büyükelçi Aziz Arianfar ile görüşme yapılmıştır. Kabil'deki alan araştırmasının son mülakatı 23 Nisan 2006 tarihinde UNAMA'da çalışan ve isminin gizli tutulmasını isteyen Afgan güvenlik uzmanı ile gerçekleştirilmiştir. Afganistan yeraltı ekonomisi, savaş ağaları ve radikal gruplar hakkında bilgi temin edilmiştir. Bu alan araştırmasını tamamlar nitelikte projede hedeflenen 2007 yılı saha çalışması, daha önce belirtildiği gibi güvenlik sebebiyle yapılamamıştır. Afganistan'dan dışarıya çıkışta da güvenlik problemi olduğu için Afgan akademisyenlerin Türkiye'deki uluslar arası konferanslara katılımı söz konusu olmadığı için mülakatlar Türkiye'de veya başka bir ülkede de gerçekleştirilememiştir. Ancak, 14 Haziran 2007 tarihinde İstanbul'daki bir toplantıda Afganistan NATO Kıdemli Temsilcisi (2004-2006) Hikmet Çetin ile görüşme yapılmış ve araştırma kapsamı dahilinde görüşme yapılmıştır.

Gerçekleştirilen mülakatların yanı sıra Afganistan ve Suriye'de güvenlik – istikrar – demokrasi konularına dair literatür taraması gerçekleştirilmiş ve elde edilen bilgiler teorik çerçeve bağlamında değerlendirilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Güvenliğin istikrar açmazına dair Afganistan alan çalışmasının sunduğu veriler, güvenliğin demokrasi açmazına dair Suriye alan çalışmasının sunduğu veriler ile kıyaslanmış ve güvenliğe dair bütünlükçü bir tablo çıkartılmaya çalışılmıştır. Esas meselenin güvenlik olduğu bu araştırma projesi sayesinde, güvenliğin temini ve tesisi sırasında hangi güvensizlik durumları ile karşılaşıldığı, demokrasi ve istikrar istençlerinin güvenliği hangi noktada baskıladığı veya güvenliğin demokrasi ve istikrar istençlerini nasıl yönlendirdiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlama

çabası sırasında yapılan literatür çalışması, gerek kuramsal çerçeveyi daha sağlam oturtmaya gerekse de elde edilen verilerin kuram karşısında hangi noktada durduğuna yardımcı olmuştur. Bütün bu araştırma süreci sonucunda, Suriye ve Afganistan örneklerine güvenlik – demokrasi, güvenlik ve istikrar ikilemelerinin nasıl çalıştığına ışık tutulmuştur.

4. BULGULAR I: GÜVENLİK – DEMOKRASİ İKİLEMİNDE SURIYE ÖRNEĞİ

4.1. Suriye Modeli

Bu çalışmada ele aldığımız çerçevede Suriye güvenlik-demokrasi ikilemine örnek teşkil etmektedir. Suriye’de Hafız Esad yönetiminin yerleştiği Lisa Anderson’un (2001) başkanlık monarşisi olarak tanımladığı, Soğuk Savaş tarzı ulusal güvenlik devleti yapılanması güvenliği sağlamak için demokrasi ile arasına mesafe koyan bir yönetim modelidir. Siyasal ve ekonomik her türlü liberalleşme girişimine karşı manevra üreten bir devlet aygıtı güvenliğin demokrasi ile ikilemini sürekli üreten bir kısır döngü oluşturmuştur. İnsan ve toplum güvenliğini ikinci plana atan ve ülke içinde geniş toplum kesimlerinin güvensizliği çeşitli seviyelerde yaşadığı, ancak tüm bunlara karşılık rejim ve devlet güvenliğini sağlamanın - çoğu zaman, hukuk dışı, girift ve entrikalarla dolu - yollarını üretebilen bir modelle karşı karşıyayız.

Demokrasiyi öteleyen ve tehdit olarak algılayan, demokratikleşme girişimleri karşısında daha fazla güvenlik üreten yapısal unsurları anlamak için öncelikle Suriye’de ulusal güvenlik devletinin nasıl oluşturulduğu ve hangi dinamikler üzerine inşa edildiğine bakmak gerekir. Bu tartışmanın hemen arkasından, siyasi ve ekonomik reformlar, daha sonra bu reformları izleyen güvenlik tedbirlerindeki katılaşma, bir süre sonra yeniden reform şeklinde devam eden

sarmalın ürettiği güvelik-demokrasi açmazı üzerinde durulabilir.

4.1.1. Suriye’de Güvenlik Devletinin İnşası

Hafız Esad’ın Suriye’de inşa ettiği yönetim modeli kendisinden önce hâkim olan Baas ideolojisinin belirlediği rejimi kendi egemenliğini tesis edecek şekilde yeniden yapılandırması ile ortaya çıkmıştır. Nitekim Kasım 1973’te askeri darbe ile iktidarı ele geçirince öncülük ettiği Düzeltme Hareketi (Hareket-ul Tashih) Baas ideolojisinin sosyalist-milliyetçi karakteri ile uğraşmamış; buna mukabil iktidarını pekiştirecek şekilde devlet aygıtını, güvenlik yapılanmasını ve siyasal sistemi dönüştürmüştür (Seale, 1988). Esad’ın Düzeltme Hareketi ile Baas ideolojisi etkisizleştirilmiş, lider kültü ve mutlak iktidarı perçinlenmiştir. Esad, askeri darbeden sonra geçerli oyların tamamına yakınına alarak Mart 1971’de Suriye azınlıklarından Nusayri kökenli ilk devlet başkanı olmuştur. Esad’ın devlet başkanı olduktan sonra iktidarını pekiştirecek kurumsallaşmayı tamamlamak üzere hazırlanan anayasa 1973 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Anayasa’nın temel özelliği Esad’ın 30 yıllık iktidarına imkân veren devlet başkanlığı konumunu sağlama almasıdır. Yasama, yürütme, yargı ve güvenlik alanlarında tüm yetki devlet başkanında toplanmıştır. Anayasa incelendiğinde lider despotizmine dayalı iktidarın üç temel özelliği ortaya çıkmaktadır.² Birincisi, Esad yönetimi iktidarını yasal bir zemine oturtmaya çalışmasıdır. Anayasa’nın 83.-114. maddeleri devlet başkanının yetkilerini ve görevlerini tanımlamaktadır. Anayasanın devlet başkanının konumunu bu kadar net ortaya

² Suriye Anayasası ile ilgili olarak bakınız Federal Research Division Library of Congress, <http://www.loc.gov/law/guide/syria.html>.

koymasının sebebi iktidarının sınırlarının kanunlar ile tespitine verilen önceliği göstermektedir. Benzer bir şekilde devlet başkanının liderlik edeceği kurumların anayasal tanımı da iktidarın kanuna bağlı yasal zeminini oluşturmaya yöneliktir.

İkinci özellik, iktidarın büyük halk çoğunluğuna dayanarak sürdürülmesidir. Nitekim Anayasa'nın 85. maddesi ile devlet başkanı halk tarafından yedi yılda bir seçilecek Suriyeli bir Arap olması öngörülmüştür. Halk desteği bir anlamda yasal zemine ek olarak meşruiyet zemini sağlamaktadır. *Üçüncü özellik* ise hiç bir şekilde devlet başkanının iktidarına yönelik tehditlere imkân tanınmamasıdır. Ordu ve güvenlik tamamen tek lider sultanının muhafazası ve devamı için işlev görecektir şekilde düzenlenmiştir. Bu üç temel nitelik sürekli geri planda ama işlevsel tutulmuş, görünürde ise ortada sadece halk desteğine bağlı, Suriye'de birlik ve istikrarın sağlanması için mücadele eden vatansever Esad rejimi imajı yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak zamanla gün yüzüne çıkacak olan Esad yönetiminin Suriye'de birlik ve istikrarı olabilecek en totaliter yöntemle sağladığıdır.

Anlatılan üç temel özelliğin ortaya çıkardığı yapı Esad'ın kişiliği ve liderliği üzerine inşa edilmiş ulusal güvenlik devleti yapılanması ve bu yapılanmanın üzerine oturan bir başkanlık monarşisidir. Devlet başkanı olarak Esad devletin ve siyasetin tüm kurumlarının başında yer almayı tercih etmiştir. Parti, devlet ve ordu şeklinde üçlü bir liderlik modeli tüm etkili makamlarda Esad'ın bulunmasını sağlamıştır. Devlet başkanlığı, parti genel sekreterliği ve silahlı kuvvetler başkomutanlığı görevleri devlet ve siyaset içerisinde nerdeyse tüm alanları kapsayan bir himaye ilişkisinin doğmasına sebep olmuştur. Bu himaye modelinde siyaset ve devlet seçkinleri doğrudan Esad'a bağlıdırlar. Konumlarını sürdürmeleri doğrudan Esad ile sürdürdükleri himaye ilişkisiyle belirlenmektedir.

Baas ideolojisi ya da kanunlar gibi unsurlar etkisizleştirilmiş, tepede Esad'ın, alt katmanlarda ise devlet başkanına bağlı kişilerin yer aldığı bir devlet ve siyaset modeli şekillenmiştir. Bu model akraba-mezhep bağları ile iç yakın halkada daha fazla güvenilen seçkinler üretme, dış halkada ise geniş bir destek kitlesinin tutulması üzerine inşa edilmiştir. Fakat vurgulanması gereken nokta, bahsi geçen geniş desteğin Nusayri azınlık olduğudur. Yasin Athoğlu'nun (2007) özetlediği gibi:

“Suriye nüfusunun % 90'ını oluşturan baskın etnik kimlik Araplardır. Arapların % 70'i Sünni mezhebine, diğerleri Alevi, İsmaili ve Şii mezheplerine mensuptur. Hıristiyan Arapların ise çoğu Ortodoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesi'ne bağlıdır. Ülkenin resmi dili Arapça'dır, eğitimde sadece Arapça kullanılır ve nüfusun % 82,5'i Arapça konuşur. Ülkede Arapça dışında kendi etnik dillerini konuşan farklı toplumsal gruplar vardır. Genellikle Sünni Müslümanların dili Türkçe, Kürtçe, Kafkas dilleri; Hıristiyanların Ermenice, Aramice, Süryanice ve Yahudilerin de İbranice'dir. Kullanılan dillere göre Suriye'deki başlıca etnik azınlıklar, Kürtler, Ermeniler, Çerkezler ve Türkmenler olarak ele alınabilir. Yine dini boyut taşıyan Süryaniler, Dürzîler ve Yahudiler de etnik azınlık sayılabilir.”

Esad rejimi her ne kadar Baas ideolojisinin etkisinde tüm halk kesimlerini kuşatmayı hedeflese de yönetimi Nusayri azınlıkla üstlenerek diğer halk kitlelerini dışarıda bırakmıştır. Nusayri azınlık Esad iktidarına kadar yönetimi elinde tutan Sunni çoğunluk tarafından aşığılanmış ve yönetimden uzak tutulmuş Suriyeli Araplardır. Esad iktidarı ile beraber ayrıcalıklı konuma ulaşmışlar ve Esad yönetiminin katı taraftarları olmuşlardır (Zisser, 2000). Esad bir yanda devlet ve siyasetin kurumları üzerinde kontrolünü sağlamlaştırırken, akraba-

mezhep ilişkileri ile arkasında kitlesel desteği benzer şekilde kurumsallaştırmaya çalışmıştır.

Esad'ın Baas partisi üzerinden yürüttüğü iktidar ilişkisi ilginç bir nitelik taşımaktadır. 1973 Anayasasına bakıldığında Baas partisinin yeri açık ve net olarak belirlenmiştir. Parti Suriye Cumhuriyeti ve halkının önder partisi olma misyonuna sahiptir. Her ne kadar bu durum belirgin bir üstünlüğün altını çiziyor gibi olsa da, aslında Baas partisi Esad'ın parti genel sekreterliğinden sonra işlevi Esad yönetiminin liderliğini pekiştirmeye dönüşen etkisiz bir oluşum haline gelmiştir. Esad genel sekreteri olduğu partinin iktidarına tehdit oluşturma ihtimalini göz önüne alarak, bu kurumu etkisizleştirmiş, toplantılarında devlet başkanını ve politikalarını övmekten öteye gidemeyen gereksiz toplantılar yapan bir örgüt konumuna indirgemıştır. Suriye siyasetinde isminden öte anlamı olmayan Baas ideolojisine, kongreleri bile toplanmayan bir Baas partisi eklenmiştir. Esad'ın ordu ile ilişkisi daha farklı bir bağlamda gelişmiştir. Nusayri azınlık, Esad iktidarının arkasında kitle desteği sağlama görevi yanında aslında kökeni Fransız manda yönetimine uzanan azınlıklardan ordu oluşturma olarak tanımlanacak bir işlevi yüklenmiştir (Bronson, 2000).

Suriye ordusunun ana çatısı ve güçlü birimleri Nusayrilerden oluşmaktadır. Esad güçlü bir orduyu doğrudan himaye ağı aracılığıyla iktidara taşımış, gücü ve otoritesi kendi şahsında toplanan yönetici bir ordu modeli ortaya çıkarmıştır. Bu yapılanmada Esad'ın iktidarı bir askeri darbe ile ele geçirmiş olması ve Soğuk Savaş dönemi Orta Doğu'sunda iktidar değişiminin birçok örnekte görüldüğü gibi askeri müdahaleler ile gerçekleşmesidir. Esad'ın başkanlık monarşisi yönetim tarzına en uygun olanı orduyu doğrudan devlet başkanının mutlak idaresine vermek, silahlı kuvvetleri silahsız halk karşısında rejimi koruyacak bir muhafıza dönüştürmektir. Sonuçta güçlü ama Esad'ın kontrolünde, tüm anahtar konumların Esad'a bağlılıkları ile bilinen isimlerin elinde tuttuğu bir iktidar ordusu ortaya çıkmıştır

(Talhami, 2001). Silahlı kuvvetler bu bağlamıyla Esad iktidarının önemli saç ayaklarından biri olmuştur.

Esad rejiminin kontrol ve güvenliği sağlama yapılanmasında silahlı kuvvetlerle birbirilerini tamamlayan ancak bazen ordunun doğrudan denetlenmesi için kullanılan istihbarat örgütleri önemli yer tutmuştur. Bunlar: Politik Güvenlik Müdürlüğü (Idarat al-Amn al-Siyasi), Genel Güvenlik Müdürlüğü (Idarat al-Amn al-'Amm), Ordu İstihbaratı (Shu'bat al-Mukhabarat al-'Askariyya) ve Hava Kuvvetleri İstihbaratı (Idarat al-Mukhabarat al-Jawiiyya)'dır (Middle East Intelligence Bulletin, 2000). Bu dört istihbarat örgütü tam anlamıyla devlet başkanının doğrudan yönetimindedir. İstihbarat örgütlerinin ulaştığı büyüklüğü göstermesi açısından Hafız Esad'ın bir kalp krizi ile hayatını kaybederek devlet başkanlığından ayrıldığı dönemde istihbarat örgütlerinin kullandığı kişi sayısı beş yüz bine ulaşmıştı. Bu sayıda personele sahip örgütler Esad rejiminin varlığını sürdürmesi için ülke genelinde takip ve baskı politikaları ile devlet güvenliğini insan ve toplum güvensizliğine dönüştürmüşlerdir.

Hafız Esad döneminde bir yandan devlet başkanının mutlak iktidarına bağlı bir siyasal rejim üretilirken, diğer yandan kontrollü bir liberalleşme de sürdürülmeye çalışılmıştır. Aslında Orta Doğu genelinde gözlenen infitah (açılma) denilen ekonomik liberalleşme politikası 1970'li ve 1990'lı yıllarda olmak üzere iki kere Suriye rejiminin gündemine gelmiştir. Esad rejiminin infitah politikasından anladığı siyasi liberalleşme ile ilgisi olmayan kontrollü ve yavaş bir ekonomik liberalleşme girişiminin hayata geçirilmesidir. Moshe Mo'az'ın (1991) altını çizdiği gibi Esad, Suriye'de kamu sektörünün güçlendirilmesi ve halkın genel refah seviyesinin artırılması düşüncelerini sürekli gündemde tutmuştur. Bu ilgi Suriye'de istikrarın sağlanmasına ve rejime halk desteğinin güvence altına alınması amacına yöneliktir. Silahlı kuvvetler ve istihbarat örgütlerinin baskıları altında rejime muhalefet sindirilirken, Esad'ın

halkın refahı ile ilgilenmesi hiç olmazsa ekonomide başarılı olma hedefine işaret etmektedir.

Bu anlamda kontrollü ekonomik liberalleşme Esad için önemli fırsatlar sunmuştur.

Esad'ın bu yaklaşımı ayrıca Baas ideolojinin toplumun tamamını kuşatma idealinden kaynaklanmaktadır. Ülkedeki halk ve meslek örgütlerine, Esad'ın yukarıda bahsettiğimiz himaye ağı içinde bağlılıkları sağlama alındıktan sonra izin verilmiştir. Ancak bu örgütler himaye ağı dışına çıkınca sert bir şekilde cezalandırılmıştır. Örneğin Mart 1980'de genel grev çağrısı yapan doktor, mühendis, eczacı ve avukatlardan oluşan dört meslek örgütü feshedilmiş ya da başlarına rejimin tayin ettiği yeni başkanlar getirilmiştir (Lobmeyer, 1997). Öte yandan işleve sahip olabilecek meslek örgütleri sindirilirken, rejime direnç oluşturamayacak köylü ya da kadın örgütlerinin kurulmasına devlet önayak olmuştur. Suriye'de ayrıca geniş bir hayır kurumu geleneği süregelmiştir. Modern anlamıyla olmasa bile sivil toplumun çekirdeğini oluşturabilecek esnaf örgütleri, vakıflar ve tarikatlar gibi faaliyetler tarihsel olarak oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak gerçek anlamda bir sivil toplumun oluşmasını sağlayacak bir sermaye sınıfının yokluğu temel problemdir. Gunter Lobmeyer'in belirttiği gibi 1990'lı yılların başındaki infitah girişiminde statükonun korunması ve iktidar tekelinin devamı hedeflenmiştir (Lobmeyer, 1997). Raymond A. Hinnebusch'a göre bu durumun bir diğer sebebi sermaye sınıfını ele geçirmeye aday kesimlerin bunu devleti zorlayarak yapacak güce sahip olmamalarıdır (Hinnebusch, 2001).

Orta Doğu'da 'Şam'ın Aslanı' olarak bilinen Hafız Esad, Soğuk Savaş döneminde bile ulusal güvenlik devletini ve başkanlık monarşisini devam ettirmiş fakat Haziran 2000'de geçirdiği kalp krizi neticesinde hayat gözlerini yummuştur. Esad'ın hayattayken iktidarı devretmek istediği oğlu Basil, devlet yapılanmasında ve silahlı kuvvetlerde çok genç yaşlarda önemli pozisyonlarda bulunmuştur. Ancak Basil'in 32 yaşında Ocak 1994'te bir kazada ölmesinden

sonra gündeme Beşar'ın liderliği gelmiştir. 1992 yılında göz doktorluğu ihtisası için İngiltere'ye giden Beşar, abisinin ölümünden sonra ülkeye dönmüştür. Hafız Esad ölümüne kadar geçen süre içerisinde Beşar'ın devlet, parti ve ordu içinde meşru lider olarak ortaya çıkması için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Diğer yandan yolsuzluk gibi Suriye'de kronikleşmiş bir sorunla Beşar'ın ilgilenmesini sağlayarak yeni ve temiz imajı ile dürüst bir politikacı olarak tanınmasını sağlamaya çalışmıştır. Başkanlık monarşisi klasik monarşilerden farklı olarak kendi sınırları içinde iktidar devrini sorunlu da olsa bir meşruiyete dayandırmak istemektedir. Nitekim Beşar Bilgisayar Derneği'nin başkanlığına getirilerek Beşar'ın Suriye'yi geleceğe hazırlayacak lider olduğu, ülkeyi teknoloji ve internet çağına taşıyacağı mesajı verilmiştir (Ghadbian, 2001).

4.1.2. Suriye'de Muhalefet

Suriye'de muhalefetin iki etkili unsuru İslami gruplar ve Kürtlerdir. Reform ve demokratikleşme konusunda sivil toplum, siyasi partiler ve medya üzerinden ortaya çıkan muhalefet ayrı ele alınacağı için bu bölümde bu iki etkili muhalefet unsurunun, rejimin onlara karşı uyguladığı politikaların ve Suriye'de muhalefetin artan sekteryan karakterinin üzerinde duracağız. 1963 ve 1966 yıllarındaki müdahaleler ile Baas rejiminin yerleşmesinden günümüze geçen süreçte Suriye, Arap dünyası içinde seküler yönetim tercihi en kararlı ülke olmuştur. Suriye'de Baas rejiminin bir anlamda teorik temellerini atan Mişel Eflak, İslam'ı Arap tarihi ve kültüründe önemli bir unsur olarak görmekle birlikte, hukukun ve kamu düzeninin belirleyicisi olarak tanımlamamıştır. İslam'ı kamusal hayatın belirleyicisi konumundan çıkararak özel alanda sınırlamak düşüncesi özellikle 23 Şubat 1966 tarihinde yönetimi ele geçiren radikal Baas yönetimi tarafından benimsenmiştir. Yeni Baascılar olarak bilinen bu grubun ülkede milliyetçi-seküler bir rejim yerleştirmek için yaptıkları Arap

dünyasında dine karşı oldukça cesur girişimler olarak tanımlanmıştır. Bu tedbirlerden bazıları vakıfların denetim altına alınması, ibadet ve dini eğitimin sadece camilerde yapılacak şekilde sınırlandırılması ve din adamlarının atanmasının kontrol altına alınmasıdır (Zisser, 2005a: 45). Baas yönetimi bu önlemlere karşı çıkan din adamları ve toplum kesimleri karşısında sert tedbirler uygulamaktan çekinmemiştir.

Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelmesi ile radikal Baas tavrı bir miktar değişmiştir. Esad daha geniş bir destek tabanı oluşturmak amacıyla kendinden önceki İslam karşıtı görüntüyü değiştirmek için daha ılımlı bir tavır takınmıştır. Bu tavrını Hacca giderek, din adamlarının maaşlarını yükselterek ve Sünni camilerinde namaz kılarak pekiştirmeye çalışmıştır. Esad, aynı zamanda, Lübnan Şii toplumu lideri Musa Sadr'dan kendi Alevi topluluğunun Şii mezhebinden olduğuna ve diğer Müslümanlar kadar İslam'ın içinde yer aldığına dair fetva almayı başarmıştır (Kramer, 1996: 198-203). Esad'ın bütün bu girişimleri 1976 yılında Suriye Müslüman Kardeşler örgütünden kopan küçük bir grubun rejimi yok etmek için şiddete başvurmasını engelleyememiştir. Çok geçmeden Müslüman Kardeşler örgütü de bu ayaklanmaya katılmıştır. Eyal Zisser'in ifade ettiği gibi bu silahlı ayaklanma Müslüman Kardeşlerin önceki politikalarından bir sapmadır (Zisser, 2005a: 46).

Suriye'de Müslüman Kardeşler grubu diğer Arap ülkelerinde olmayan şekilde toplam nüfusun %40'ı olan azınlıklar – Dürziler, Hristiyanlar, Aleviler- tarafından desteklenmemekte, hatta Sünni kitleler arasında milliyetçi topluluklar tarafından bile alternatif olarak görülmemektedirler. Gruba temel destek ülkenin kuzeyinde bulunan büyük şehirlerdeki orta sınıf Sünni topluluklardan gelmektedir. Bu toplum kesimi kırsal bölgelerdeki kitleleri ve azınlıkları yönetimin merkezine taşıyan Baas rejiminin ilk günlerinden itibaren siyasal ve ekonomik güçlerini kaybeden gruplardan oluşmaktadır. Bu duruma Seyyid Kutup gibi Mısır

ve diğer ülkelerden yayılan İslami dünya görüşlerinin etkileri eklendiği zaman şiddet kullanmayı meşru kabul eden küçük gruplar dahil olmuştur.

Müslüman Kardeşler 1970'lerin ortalarına kadar açık ve doğrudan çatışmadan kaçınmıştır. 1976-82 yılları arasında Müslüman Kardeşlerin rejime karşı yürüttükleri silahlı mücadele İslami ayaklanma olarak bilinmektedir. 1980 yılına kadar ayaklanmaya çeşitli seviyelerde destek kazanmayı başaran grup, kuzeyde bazı bölgelerin kontrolünü eline geçirmiştir. Ancak rejim bu ayaklanmayı 1982 yılında Hama'da binlerce kişiyi öldürerek kanlı bir şekilde bastırmıştır. Faaliyetlerine Londra'da devam eden Müslüman Kardeşler'in genel sekreteri Ali Bayanuni Hama'daki olaylar hakkında rejimin kendi halkına karşı eşi benzeri görülmeyen bir şekilde konvansiyonel askeri güçlerle şiddet uyguladığını, şehrin dörtte üçünü yok ettiğini ve 60 binden fazla insanı alıkoyduğunu söylemektedir. Bayanuni'ye göre İslami ayaklanma olarak bilinen durum aslında baskıya karşı halkçı bir karşı koyuş sergileyen birbirinden bağımsız direniş girişimlerinin toplamıdır (Terrorism Monitor, 2005). Bayanuni ayaklanmanın doğası ve şiddetle bastırılması konularında haklı gözükse bile, Suriye halkının önemli bir kısmının İslami bir oluşuma mesafesini koruduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Aksi takdirde ayaklanmanın sadece şiddetle bastırılması mümkün olamayabilirdi. Suriye'de geniş toplum kesimleri Müslüman Kardeşlerin öngördüğü var olan rejime alternatif olma iddiasına sıcak bakmamışlardır.

Hama ayaklanması sonrası rejimle Müslüman Kardeşlerin ilişkileri karmaşık bir hal almıştır. Müslüman Kardeşler rejimle diyalog yolları aramaya çalışmışsa da rejimin tavrı katı ve tavizsiz olmuştur. 1980 tarihli Ceza Hukuku'nun 49 sayılı Kanunu Müslüman Kardeşler ile herhangi bir irtibatla ölüm cezasını öngörmüştür. Bu Kanun Müslüman Kardeşler'in Suriye'deki tüm faaliyetlerini durdurmasına ve Suriye'deki irtibatlarını açıkça ortaya

koymamalarına yol açmıştır. Suriye rejiminin 1990'ların ortasına kadar İslami çevreler ve Müslüman Kardeşlere karşı sert tavrında herhangi bir değişikliğe gitmediği gözlenmektedir.

1990'ların ortasından itibaren rejimin İslam karşıtı imajını düzeltme girişimleri ve İslami çevrelerle barışık politikalar takip etme tavrı dolaylı olarak Müslüman Kardeşlerle olan ilişkilerine de yansımıştır. Eyal Zisser, rejimin tavır değişikliğine gösterge sayılabilecek dört önemli açılmadan söz etmektedir (Zisser, 2005a: 49-50). *Birincisi* rejimin İslami yaşayışın kamusal alanda görünürlülüğüne, sayıları artan örtülü kadınlara ve katılımın giderek arttığı Cuma ve bayram namazları gibi birlikte yapılan ibadete müsamaha göstermesidir. Suriye'de daha önce katı şekilde yasaklanan Seyyid Kutup gibi yazarların kitaplarının raflarda yer almasına ve dini okulların sayılarının artmasına izin verilmiştir. 2004 rakamlarıyla 120 dini eğitim kurumunun yedisi akademik diploma vermektedir. *İkincisi*, 1980'li yıllarda hapsedilen Müslüman Kardeşler mensuplarının çoğunluğu serbest bırakılmıştır. 1991'de başlayan ve 2000 yılına kadar devam eden aflarla 5550 civarında tutuklu serbest bırakılmıştır. Zisser'in üzerinde durduğu *üçüncü* konu rejimin Alevi topluluğu İslamileştirme çalışmalarıdır. Yüzlerce Alevinin İran'a Şiilik eğitimi almak üzere gidebilmesi bu politikanın bir yansımasıdır. Rejimin din karşısındaki tavır değişikliğine dair *dördüncü* gösterge ise 1990'ların başından bu yana resmi dairenin dışındaki ılımlı din adamlarının Halk Meclis'inde bağımsız üye olmalarına izin vermesi ve hatta bu yönde cesaretlendirmesidir (Zisser, 2005a: 49-50).

Suriye'de rejimin İslami çevrelerle diyalog arayışı ve ılımlı yaklaşımı reform ve değişme yönündeki talepleri frenleme, yönetimi güçlendirme ve izledikleri politikalara destek sağlayabilme amacı taşımaktadır. İlimli İslami çevrelerle girilen diyalog meyvelerini vermiş Mervan Şeyhu ve Muhammed Said Al-Buti gibi halkın değer verdiği din âlimleri ile uzlaşma

sağlanmıştır. Şeyhu meclise seçilirken, Al-Buti başarısızlıkla sonuçlanan rejim yanlısı bir parti kurma girişiminde bulunmuştur. Buti'nin dine eksenli bir parti kurulamayacağına dair görüşleri rejimi Müslüman Kardeşlere karşı güçlendirmektedir.³ Diğer bir örnek Suriye müftülüğü de yapan Ahmad Kaftaru'dur.⁴ Kaftaru, İslam ve rejimin birbirini tamamlayan unsurlar olduğu ve biri olmadan diğerinin de olamayacağı savıyla Suriye rejimin yanında yer almıştır (Botthcer, 1998). 49 sayılı Kanunun hala geçerli olduğu ülkede örgütle rejimin ilişkiye girmesi söz konusu olmamakta, ancak geçmişini bir tarafa bırakarak örgüt bağlılığından vazgeçip bireysel olarak Suriye'ye dönmek isteyenlere izin verilmiştir. Örneğin geçmişte Müslüman kardeşler saflarında yer alan, hatta örgütün genel sekreteri konumunda bulunmuş kişilerin Suriye'ye dönüşüne imkân tanınmıştır. Ancak Uluslararası Af Örgütü, Müslüman Kardeşler ile irtibatlı isimler için Suriye'ye dönüşün her halükarda ciddi riskler içerdiğini belirtmektedir.⁵

Suriye rejiminin İslam dinini kontrol altında tutma girişimleri oğul Beşar Esad döneminde hız kazanmıştır. Beşar Esad yönetimi İslami çevrelerle yakınlaşmaya koşut olarak Müslüman Kardeşlerin hem dışarıda hem içeride taban kaybetmeleri üzerinde çalışırken rejimin nüfuz

³ Al-Buti 1929 yılında Irak'ın kuzeyinde doğmuştur. Kürt asıllı olan Buti kendisi gibi bir din âlimi olan babası Molla Ramazan ile beraber dört yaşında Şam'a göç etmiştir. Buti, Şam Üniversitesinde yazdığı 'İslam Hukukunun Kaynakları' isimli doktora tezi ile tanınmıştır ve aynı üniversitede Şeriat Fakültesinde ders vermektedir.

⁴ 2004 yılında ölen Kaftaru şu anda tahminen 60 ülkeden 5000 civarına öğrencisi olan Ebu Nur dini eğitim merkezinin kurucusudur.

⁵ Amnesty International Raporu için bakınız

http://www.amnesty.ca/Refugee/Concerns_Syria_04.pdf.

etmede zorlandığı şehirli orta sınıfın desteğini kazanma amaçlı girişimler başlatmıştır. Eğitim kurumlarında başörtüsünü yasaklayan kanunu değiştirmesi, asker konutlarında namaz kılmayı serbest bırakması ve iki kere Umre ziyareti gerçekleştirmesi İslam'a bağlı bir cumhurbaşkanı imajı ile geniş halk kitlelerinin sempatisini kazanma girişimleri olarak kabul edilebilir. Beşar Esad babasının ölümünü takip eden süreçte Müslüman Kardeşlerin aktif bir şekilde rejimi köşeye sıkıştırma ve taviz koparma girişimlerini içeride yaptığı açılımlar ve komşu ülkelerdeki Müslüman Kardeşler aktivitelerinin sınırlandırılmaya çalışılması gibi karşı hamlelerle savuşturmaya çalışmıştır.

Suriye rejiminin bir diğer ilginç özelliği kendi ülkesinde İslam'a karşı hassas bir tavır geliştirirken içinde bulunduğu coğrafyadaki İslami oluşumların liderlerinin Suriye'yi ziyaret etmelerine izin vermesidir. Sudan İslami Hareketi lideri Hasan Turabi, Lübnan Hizbullahı lideri Hasan Nasrallah ve bu oluşumun ruhani lideri Hüseyin Fadlallah, HAMAS lideri Şeyh Ahmet Yasin, Ürdün İslami Hareket Cephesi lideri İkbâl Farhan geçtiğimiz yıllarda Şam'a gelen önemli İslami isimlerdir (Zisser, 2005a: 58). Bunların yanı sıra başta Tunus ve Cezayir'den olmak üzere birçok Sünni ve Şii dini lider ülkeyi ziyaret etmektedir. Suriye rejiminin ülkede Müslüman grupları sınırlaması ve Müslüman Kardeşler'le irtibat kurmayı ölümle cezalandırmasına karşın, özellikle Orta Doğu'daki İslami gruplarda Suriye'nin İsrail ile savaşa devam ettiği ve Lübnan'ı İsrail'in ele geçirmesinin önündeki en önemli engelin Suriye olduğuna dair yaygın bir kanı vardır.⁶

Orta Doğu'da Suriye ile ilgili bu algılamaya Suriye rejimini uyguladığı güvenlik devleti

⁶ Yazarlardan Bülent Aras'ın ismini vermek istemeyen Suriyeli muhalif entellektüel ile 24 Şubat 2007 tarihinde yaptığı görüşme, Kahire, Mısır.

uygulamalarında kısmen temize çıkarmaktadır. Öte yandan, diğer Müslüman ülkelerden Suriye'deki çok sayıda İslami okullarda okuyan öğrenci bulunmaktadır. Suriye, bu öğrenciler arasında kendi ülkelerinde terör eylemleri ile ilgisi olduğu iddia edilen ya da saptananları 11 Eylül sonrası dönemin hassasiyetlerini de göz önüne alarak ülkelerine geri iade etmektedir. Örneğin 2003 yılında İstanbul'a gerçekleştirilen El-Kaide saldırıları sonrasında Suriye'de yakalanan 22 civarında Türk vatandaşı tutuklanarak Türkiye'ye iade edilmiştir (Hürriyet, 2003). Bu kişiler arasında bazılarının bombalamalarla ilişkisi olduğu tespit edilmekle birlikte diğerlerinin eylemlerle herhangi bir bağının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Suriye rejiminin İslami muhalefetle ilişkisi geçmişteki başkaldırı girişimlerini dikkate alarak ölüm cezasıyla sindirme ile rejimle birlikte hareket eden oluşumlar kurdurma sarkacında gidip gelmektedir. Rejim İslami grupları değişik derecelerde tehdit olarak algılamakla birlikte, bu grupları kitlesel destek kazanmanın bir aracı olarak da görmektedir. Ayrıca Suriye rejiminin 1960'lı yıllardan beri aşamadığı temel sorunlardan bir tanesi kentli orta sınıfın desteğini almayı başaramaması ve bu kesime tek ulaşma yolu olarak İslam'ı kullanmaya çalışmasıdır. Bu sorunun temel sebebi ise çalışmanın ana eksenini oluşturan ve hemen takip eden bölümlerde tartışılacak olan güvenlik - demokrasi ikileminde Suriye rejiminin tercihini demokrasi yerine devlet ve rejimin güvenliğinden yana koymasındır. Bu tercih son tahlilde rejimin güvenliğini sağlayacak seçenekleri sınırlamakta, asıl amacına hizmet edemez bir şekilde güvenlik ile kuşatılmaya çalışılan muhalefetin daha büyük bir güvenlik sorununa dönüşmesine yol açmaktadır.

Suriye'de İslami muhalefet ve daha sonraki bölümlerde tartışılan sivil toplum, siyasi partiler ve aydınların eleştirilerinin yanı sıra yükselen bir Kürt muhalefeti de söz konusudur. Amerika'nın Irak'ı işgali tüm Orta Doğu'da etkisini gösteren çeşitli süreçleri başlatmıştır.

Bunlardan birisi yıllarca Kürtleri kontrol altında tuttuğuna inanılan Saddam rejiminin ortadan kalkmasının ardından Orta Doğu'nun kuzeyinde uygun ortamı bulan Kürt hareketinin güçlenmesidir. Mart 1988'de Saddam Hüseyin'in orduları tarafından gerçekleştirilen kitlesel Halepçe katliamı hafızalarda yerini korurken Orta Doğu'da Kürtler ile ilgili genel algılama azınlık olarak çeşitli devletlere dağılmış ve zaman zaman haksızlıklara uğrayan bir etnik unsur oldukları doğrultusunda idi. Bu algılama Irak Savaşı sonrası değişmiştir. Kuzey Irak'ta federal bir Irak yapısı içerisinde Kürt bölgesinin ortaya çıkması gerek Kürtlerin kendi algılayışlarında gerekse de diğer grupların Kürtleri algılayışlarında değişikliklere yol açmıştır. Suriye, bu son duruma kadar, Kürt milliyetçiliğinden etkilenmemek için içeride kendi Kürtlerini baskı altında tutmakta, bölgesel düzeyde de Türkiye ve İran ile zaman zaman güvenlik işbirliği çalışmaları yürüten bir politika izlemekteydi. Bununla birlikte, Hafız Esad kapalı soğuk savaş tarzı güvenlik devleti politikalarının bir parçası olarak bölgedeki diğer ülkelerin Kürt sorunlarını kaşıtmaktan geri durmamıştır. Nitekim 1998 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin ağır tehditleri altında Suriye'den çıkarılması ile sonuçlanan uzun bir Türkiye - Suriye gerginliği olmuştur (Aras ve Köni, 2002). Saddam rejiminin ortadan kalkması ve Kuzey Irak'taki yeni oluşumlar sebebiyle Kürt milliyetçiliği gerek bölgede gerekse de Suriye'de yükselişe geçmiş; Kürt devleti kurma yolundaki talepleri bölgesel bağlamda kontrol etme imkânı ortadan kalkmıştır.

Kürt muhalefet grupları kuzeydoğuda ellerinden alınan toprakların geri verilmesi, Kürtçe eğitim hakkı, kamuda Kürtlere karşı uygulanan sistematik ayrımcılığa son verilmesi ve 1962'de vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin yeniden Suriye vatandaşlığına kabul edilmesi gibi talepleri yüksek sesle dile getirmektedirler (Landis ve Pace, 2006-2007). Henüz küçük ölçekte olan bazı siyasi partiler Kürtler için siyasi otonomi ve federal yönetim tarzı konularını tartışmaya başlamışlardır. Hafız Esad'ın ölümünü takip eden süreçte Irak'ta yer alan

Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) çizgisindeki Yakiti Hareketi ve küçük gruplardan oluşan Kürdistan Demokratik İttifakı reform talebi ile çeşitli gösteriler yapmışlardı. Ancak Irak Savaşı sonrası talepkar sesler çoğalmış ve rejim tarafından Kürtlerin faaliyetleri ciddi şekilde devlet şiddeti kullanılarak bastırılması gereken bir hareket olarak algılanmaya başlamıştır (Gambill, 2004).

Mart 2004'te ülkenin kuzeyindeki Kamışlı'da bir futbol maçı Kürtlerle Araplar arasında çatışmaya yol açmıştır. Maç sırasında Saddam lehine atılan sloganlara Kürtler Amerika lehine sloganlar atarak cevap vermişlerdir. ABD Başkanı Bush 'Ebu Azadi' yani özgürlüklerin babası olarak haykırılmıştır. Güvenlik güçlerinin Kürt kalabalığa ateş açması sonucu ölümler olmuştur. Tepki olarak Kamışlı'nın Kürt halkı tahıl ambarlarını, devlet araçlarını ve bazı özel araçları ateşe vermişlerdir. Bir futbol maçı ile başlayan şiddet Hasaka, Amuda, Halep ve Şam'ın Kürt sokaklarına kadar yayılmıştır. Olayların durulması ancak ordunun tanklar ve ağır silahlarla müdahalesi ile sağlanabilmiştir. Sekiz gün süren çatışma sonucu 33'ü Kürt 40 kişi ölmüş, 400 kişi yaralanmış ve 2,000 civarında Kürt tutuklanmıştır (Radikal, 2004). Kamışlı olayı Kürt sorununun Suriye için nasıl saatli bir bomba olduğunu göstermektedir.

Suriye'de Kürtlerin kendilerine yönelik şiddete tepkileri ve demokratik taleplerindeki kararlılıkları diğer gruplar üzerinde de etkili olmaktadır. Arap muhalefeti gösteri alanlarına sadece 300 kişiyi getirmeyi başarırken, Kürt muhalefeti alanlara kitleleri taşıyabilmektedir (Landis ve Pace, 2006-2007). Suriye'deki Arap muhalefet bağımsız bir Kürdistan düşüncesine destek vermemektedir. Ayrıca, Irak Savaşında Kürtlerin Amerikan yanlısı tavırlarından ötürü Kürt muhalefete mesafelidir. Ancak 2005 yılında gerçekleşen çeşitli muhalif grupların işbirliği çağrıları küçük çaplı da olsa bir Arap-Kürt muhalefeti yakınlaşmasını doğurmuştur. Önümüzdeki dönemde Kürtlerin meydanlardaki başarısı ve rejime direnebilme basiretleri ile

muhalefetin en kilit gruplarından biri olacağı düşünülmektedir (Biedermann, 2005).

Suriye’de muhalefete izin vermeyen baskıcı politikalar sebebiyle sivil toplum, siyasi partiler ya da entelektüel oluşumların muhalefeti hayat şansı bulamamakta; muhalif sesin ve tavrın kendisini ifade bulduğu zemin dinsel ve etnik kimliklere kaymaktadır. Dolayısıyla Suriye’de muhalefetin İslami gruplar ve Kürtler etrafında şekillenmektedir. Bu durum da Suriye’nin yaşamakta olduğu güvenlik ve demokrasi arasındaki gerginliği hararetlendirmektedir.

4.1.3. Suriye’de Reform ve Demokratikleşme

Beşar Esad’ın devlet başkanlığına gelmesinden sonra reform ve demokrasinin gerekliliğine yaptığı vurgu Suriye’de reform beklentisi olan aydınları ümitlendirmiştir. Eylül 2000’de 99 reformcu haklar ve özgürlüklerin alanının genişletilmesi, siyasi tutuklulara af çıkarılması, sürgündeki muhaliflerin geri dönmesi gibi istekleri içeren bir bildiri yayınladılar. Beşar Esad’ın işbaşına geçmesi ve aydınların reform talepleri ile birlikte ortaya çıkan reform ve demokratikleşme ortamına “Şam Baharı” denmiştir. Nitekim reform bildirisine imza atan Mişel Kilo, Nebil Süleyman ve Enver Bunni gibi aydınlar Şam Baharında öne çıkan aydınlar olmuşlardır. Suriye yönetimine diğer reform çağrısı Ocak 2001’de yaklaşık bin kişinin imzaladığı daha geniş hak ve özgürlük talebi içeren bir belge oldu (Ghadbian, 2001: 633-640). Bu belge daha cesur bir yaklaşımla uluslararası gözetim altında seçim yapılmasını ve yönetimin yeniden yapılanmasını talep etmekteydi. Ancak bu gibi belgeler kendilerine Suriye medyasında yer bulamadılar. Yabancı gazetelerde yayınlandı ya da gizlice elden ele dolaştılar.

Reform ile ilgili beklentileri artıran bir diğer unsur Esad’ın babasından kalan iktidar yapısını ve iktidar elitlerini dönüştürme girişimleridir. Esad’ın 2003 yılına kadar barışçı metotlarla

başarılı bir dönüşüm sağlayarak işbaşına geçtiği dönemde dışında kaldığı Hafız Esad'ın tek liderlik yapılanmasından yine Beşar Esad liderliğinde; ama önceki döneme göre daha kolektif bir yönetim tarzını ortaya çıkarmayı başardı. Beşar Esad yönetimi, Volker Perthes'in (2004) analizine göre, *üç halkalı* bir elit gruplaşmasından oluşuyor. *İlki* en üstteki karar alıcılar yani üst düzey resmi görevliler, ordu ve güvenlik eliti ile Beşar'ın akrabalarından oluşan gruptur. Şam İnsan Hakları Merkezi yöneticisi Redwan Ziadeh⁷, Beşar ile beraber Esad ailesinin belirleyiciliğinin arttığını, Beşar'ın babası ile karşılaştırıldığında aile üyelerine yetki dağıtımında daha cesur davrandığını söylemektedir. Perthes'in tespit ettiği *ikinci elit oluşumu* güvenlik ile ilgili olmayan bakanlar, bürokratlar ve orta düzey güvenlik-istihbarat yetkililerinden ibarettir. *Üçüncü grup* ise ikinci grubu oluşturan orta düzey bürokrat ve güvenlik elitinin yardımcıları, Baas partisi yetkilileri ve daha az yetkiye sahip taşradaki devlet temsilcileridir (Perthes, 2004: 99). Bu üç elit grubu içerisinde yeni isimlerin yer alması, Hafız Esad'ın yerleştiği sistemden farklı ve en azından yetki delege edebilen bir yaklaşımın ortaya çıkması Suriye'de kalıcı reform olabileceği beklentilerini güçlendirmiştir. Ayrıca eski yönetim muhafızları denilen, Hafız Esad'ın etrafındaki himaye ağlarının etkili isimlerinin yönetimden uzaklaşmaya başlaması, Suriye halkı tarafından uzun süredir mevcut bütün sorunlardan sorumlu tutulan bir ekibin ortadan kalkabilme imkânı olarak algılandı. İlişkili olarak Mart 2002'de 60 yaş üzeri devlet memurlarının emekliye ayrılması yönünde alınan karar eski muhafızları yönetimden uzaklaştırma girişimi olarak değerlendirildi.

Reform ve demokratikleşme yönündeki hareketlenme Kasım 2000'de 600 siyasi tutuklunun serbest bırakılması, daha önce üniversitelerden uzaklaştırılan entelektüellerin geri

⁷ Yazarlardan Bülent Aras'ın Redwan Ziadeh ile Atina'da 26 Ocak 2007'te gerçekleştirdiği görüşmeden elde edilen bilgidir.

dönebilmesi, devletin yatırım ve iş oluşturmak için girişimcilere izin vermesi gibi gelişmelerle toplumsal talepler karşısında devletin olumlu adımlar attığı sonucuna varmıştır. Aslında bu hareketlenmeye öncülük edenler ya da erken sivil toplum tepkileri olarak adlandırılabilir bu girişimler dar bir sivil aydın grubunun siyasallaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Güçlü istihbarat örgütlenmesi ve siyasal baskı altında tutulan bu grup ilk fırsatta taleplerini ifade etmiştir. Daha az etkili yeni bir grup ise ikinci infitah dalgası altında zenginleşen girişimciler, genç yazarlar, entellektüeller ve sanatçılardır. Bu ikinci grubun Hafız Esad dönemi hafızası olmakla beraber, medya ve teknoloji ile daha fazla ilgilenen, dünyaya daha açık bir nesilden gelmeleri itibarıyla oğul Esad döneminin kendilerini geleceğe taşıyacağı beklentisine girmişlerdir (Salhani, 2003). İkinci grup için etkileyici gelişme 1998'de 15000 olan bilgisayar sayısının 2002 yılında 330.000'e çıkmasıdır. Bilgisayar sayısındaki artış internet kullanımının artmasına yol açmıştır. Sabit telefonların aynı şekilde sayısı artmış, cep telefonu kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır (Zisser, 2005b: 121). Bu iki gruba mensup reform talebi olan Suriye toplumunun değişik kesimlerinden insanlar Şam Baharı denen erken Beşar Esad döneminde bazen evlerde bazen kahvelerde küçük grup toplantılarında demokrasi, özgürlükler ve değişim tartışmaları geliştirmişler ve ülke genelinde etkili platformlar ve forumlar oluşturmuşlardır.

Suriye'de Şam Baharı ile oluşan reform atmosferinden medyanın da etkilendiğini söylemek mümkündür. Devlet tekelinde ve resmi ideolojinin sözcüsü bir medyadan daha özgür bir medyanın ortaya çıkarılması girişimleri bu döneme damgasını vurmuştur. Al-Thawra, Al-Baath ve Teshreen isimli üç gazetenin resmi ideolojinin dışında fikirlere yer vermesi için değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca yeni gazeteler ve mizah dergilerinin yayınlanmasına izin verilmiştir. Suriye meclisini Baas partisi ile beraber oluşturan Ulusal İlerici Cephe'de (*Al-Jabha al-Wataniyyah at-Wahdwamiyyah*) yer alan partilere gazete çıkarma izni verilmiştir

(BBC News, 2001). Ancak bu partilerin gücü sınırlıdır; Baas partisinin egemenliğini kabul ederler ve sadece cephenin üyesi olarak temsilci olabilirler.

Siyasi partiler kanunu ve seçimler üzerinde yapılacak reformlar Suriye’de yönetim yapısının değişimi taleplerinin merkezinde yer almaktadır. Bu talepleri dile getiren toplumsal sınıflar arasında kadınlar özel bir yer tutmaktadır. Suriye’li kadınların eğitimi ve siyasal-toplumsal katılımı Anayasa ile güvenceye alınmıştır. Şam Baharında okuryazar oranı % 60’larda olan Suriyeli kadınlar Beşar’ın eşi Esmâ Esad’ın liderliğinde bazen Suriye dışına taşan girişimlerle reform taleplerini gündeme taşımışlardır. 1976–2000 yılları arasında Kültür Bakanlığı yapan kadın siyasetçi Neccah el-Attar’ın devlet başkanlığı yardımcılığına getirilmesi sembolik bile olsa anlam taşımaktadır.

Suriye’de gelişkin bir orta sınıf oluşmamakta ve devletin ekonomik alandaki mutlak hâkimiyeti girişimci sınıfın güçlenmesine izin vermemektedir. Suriye’de bir grup girişimcinin reform taleplerini dile getiren önemli oluşumlar arasında yer alması, girişimci sınıfın reform için önemini ortaya koymaktadır. Sınırlı da olsa özel teşebbüse imkân tanınması, döviz kuru rejimini sabitleyen karar ve finans alanında yatırımcılara olanak tanıyan değişimler reform ve demokratikleşmenin motoru olabilecek girişimci sınıfın oluşmasına yardımcı olabilecek gelişmeler olarak görüldü.⁸ Ancak Hafız Esad’ın devlet güdümünde himaye ağı içerisinde zenginleştirmeye çalıştığı eski muhafızlara yakın zengin sınıfın önemli bir kısmı reform taleplerine temkinli yaklaşmaktadır. Çıkarlarını önceki statükonun devamında gören kesimlerle, daha liberal ve girişimci işadamları sınıfı arasındaki çekişme reformların başarısına

⁸ Yazarlardan Bülent Aras’ın Suriyeli Ekonomist Samir Seifan ile Atina’da 26 Ocak 2007’te gerçekleştirdiği görüşmeden elde edilen bilgidir.

bağlı olarak ortadan kalkabilecek ya da derinleşebilecektir.

Şam Baharı ile başlayan reformlar devam ederken Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesi Suriye üzerinde uluslararası baskılara yol açmıştır. Hariri'nin Lübnan'da Suriye karşıtı en güçlü siyasi lider aday olması bir anda yeniden gözleri Suriye acaba Hafız Esad dönemindeki gibi Orta Doğu'da entrikalarla dolu girişimlerine devam mı edecek endişelerini doğurmuştur (Byman, 2005). Öte yandan Mehlis isimli savcının suikastı soruşturması esnasında Beşar iyi bir performans göstererek hem uluslararası toplumun takdirini toplamış hem de Suriye'de başarılı bir lider olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ülkenin gündeminin dış baskılar sebebiyle güvenliğin doldurması reform ve demokratikleşme yönündeki ivmeyi azaltmıştır.

5. BULGULAR II: GÜVENLİK – İSTİKRAR İKİLEMİNDE AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

5.1. Afganistan Modeli

Soğuk Savaş döneminde Afganistan üzerinde yürütülen ideolojik rekabet bölge ülkelerinin dâhil olduğu etnik gruplaşma ve bu grupların kıyasıya çatışmaları beraberinde getirmiştir. Böylelikle Afganistan, Amerika önderliğinde Batı ülkelerinin bu ülkede kök salan terör şebekesine karşı yürüttüğü fakat gerçekte daha geniş bir bağlamda sürdürülen savaşın merkezi haline gelmiştir. Afganistan'da süregelen çatışma yaygın şekilde bilinen 1979 yılında Sovyet işgali ile başlayan son 30 yıllık dönemin oldukça gerisine gitmektedir. Bazı araştırmacıların dikkat çektiği Afganistan'ın güvenlik ve iyi yönetimin sağlanması için adem-i merkezîyetçi bir idareyi gerektiren bir coğrafya olmasına karşın tarihsel olarak katı merkezîyetçi devlet yapıları ile yönetilmesi konusu üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur (Rubin, 2007:

61).

5.1.1. Tarihi Arka Plan

18. yüzyıl başlarından itibaren bu coğrafyada kurulan bütün yönetimler, emirlikler ya da devletler üzerinde kurulu oldukları topraklardan yeterli geliri elde edememiş, güvenliği sağlayamamış ve sonuçta uzun vadede başarısız olmuştur. Yönetim gücünü elinde tutan unsurlar bir şekilde dışarıdan destek arayışında bulunmuşlar ve kendi ülkelerinin ihtiyaçları ve güvenliğini sağlamadan ziyade destek ve yardım kaynağının çıkarlarını koruma eksenli davranmışlardır. Dışarıdan sübvans edilen bir yönetici seçkinler Afganistan siyasi tarihi içinde yerleşik bir olguya dönüşmüştür.

Aynı bakış açısıyla Afgan tarihine bakıldığında günümüz Afganistan'ı İngiliz yönetimindeki Hindistan'ın etki alanında bir tampon ülke olarak ortaya çıkmıştır. Ayakta kalabilmek için dışarıya yaslanan ve mevcudiyetini kendi iç dengeleri ve kaynakları ile sağlama almayan bir yapının neden uluslararası terör şebekesine ev sahibi haline dönüştüğü sorusuna cevap bulmak bu çerçevede kolaylaşmaktadır. Yabancı unsurlar kendi insanının en temel ihtiyaçlarını bile sağlayamayan Afganistan yönetici seçkinler üzerinde kolayca etki oluşturabilmişler ve sonuçta Afganistan bu güçlerin mücadele alanı haline dönüşmüştür. Yabancı güçlerin etkisinde ve onların mücadele alanı haline gelmiş ülkede güvenliğin sağlanması zor bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkili yapının bir diğer çıktısı dışarıdan gelen sübvansiyonların koşullarını sağlamak amacıyla siyasal seçkinlerin güçlü ve merkezi yönetimi sağlama adına insan ve toplum güvenliğini uzak bir plana atarak devlet güvenliği üzerinde yoğunlaşmalarıdır. İnsan ve toplum güvenliği iç içe geçmiş bir kaç sarmal içinde problematik hale gelmektedir. Yabancı unsurlara endeksli siyasal seçkinlerin

gündeminde zaten alt sıralarda yer bulabilen insan ve toplum güvenliği bir de içerideki bölünmelerle ve çatışmalarla tehdit edilir hale gelmiştir.

Bu karmaşık durum Afganistan coğrafyasında 18. yüzyılın başında bir devlet yapısının ortaya çıkmasına izin veren bölgedeki komşu imparatorlukların çöküşü ile koşut gelişmiştir. 1715 yılında Kandahar Peştunlarından olan Mirveys Han Hotak, Kandahar'da Safavi imparatorluğunun uydusu olan Şii yönetimine son vermiştir. Takip eden 10 yıl içinde dönemin İran başkenti olan İsfahan, Afgan güçleri tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra Türkmen lider Nadir Şah, 1747 yılında Kabil ve Delhi'yi alarak Afgan topraklarını genişletmiştir. Nadir Şah'tan sonra Peştun asıllı Ahmet Han, Abdali Kandahar'da bir aşiret meclisi (jirga) tarafından Afganistan kralı yapılmıştır. Afganlıların genişlemesi Keşmir ve Pencap ile devam etmiştir.

18. yüzyılın başındaki Afgan aşiretlerinin genişlemesine imkân veren ortam bölgede Rus ve İngiliz güçlerinin yayılmacılığı ile sona ermiştir. Bu iki güçlü imparatorluğun bölgede kök salması ve genişlemesi Afgan aşiretlerinin işgal ve fetih yoluyla elde ettikleri gelire ket vurmuştur. Sonuçta Afganistan 19. yüzyılın büyük kısmını kargaşa ve belirsizlik içinde geçirmiştir. İngilizler Hindistan üzerinden kuzeybatıya yayılmaya çalışırken Afganistan'ı işgal etmeye çalışmış, ancak iki İngiliz-Afgan savaşından sonra ülkeyi Rusya ile arasında bir tampon bölge olarak bırakmaya karar vermiştir. Kabil ve Moskova'nın imzaladığı bir seri anlaşma sonunda İngilizler Afganistan için üç farklı uygulama ile karmaşık bir sınır yapısı belirlemiştir.

Bunların *ilki* İngiltere kontrolündeki Hint alt kıtası ile Peştun aşiretlerinin kontrolü altındaki bölgeyi ayıran sınırdır. Günümüzde bu sınır Pakistan ile aşiret gruplarının federal yönetimi

altında bulunan bölgeyi ayıran sınırdır. *İkincisi* Durand çizgisi olarak bilinen Peştun aşiretleri ile Afganistan emirliği arasında belirlenen sınırdır. Her ne kadar Pakistan ve uluslararası toplum Durand çizgisini Pakistan-Afganistan sınırı olarak lanse etmeye çalışsa da Afganistan bu dayatmayı hala kabul etmemektedir. *Son olarak* ise İngiliz nüfuz alanı dikkate alınarak çizilen Afganistan'ın Çin, İran ve Rusya ile olan sınırlarıdır. Afganistan'ı bölgesel güvenlik içerisine bu şekilde yerleştiren İngiliz yönetimi aynı zamanda Afgan Emirine kontrolü elinde tutması için gerekli silah ve para yardımı sağlamıştır.

20. Yüzyılda bu imparatorlukların ortadan kalkması Afganistan'ın içerisinde yer aldığı bölgesel güvenlik yapılanmasını sona erdirmiştir. Üçüncü Afgan-İngiliz savaşı 1919 yılında Afganistan'ın tam bağımsızlığının tanınması ile sonuçlanmıştır. Yönetime gelen Emanullah Han güçlü milliyetçi bir devlet yaratmak için çabalamıştır. Ancak Emanullah Han kıt kaynakları ekonomik gelişme için kullanmayı seçmesi ve orduyu zayıf bırakması sebebiyle isyanları engelleyememiş ve yönetiminin sonu gelmiştir. İngiltere daha iddiasız bir yönetim tarzı öngören Nadir Şahı destekleyerek ülkenin başına getirmiştir. Bölgesel güvenliğin uğradığı erozyon, 1940'larda Hindistan'ın bölünmesi ve Pakistan'ın kurulması ile ciddi sorunlar oluşturacak boyuta ulaşmıştır.

Afganistan'ın hemen yanı başında ortaya çıkan Pakistan için tepkisi bu ülkenin Hindistan'ın mirasçısı ve devamı olmadığı, yeni bir ülke olduğu ve önceki dönemlerde yapılan anlaşmaların artık bağlayıcı hükmü bulunmadığı yönündedir. Örneğin Loya Jirga Durand çizgisinin uluslararası sınır olduğunu kabul etmemiş ve aşiretlere Peştunistan adı altında kendi kaderlerini belirleme (self-determinasyon) haklarını kullanma çağrısında bulunmuştur. Pakistan bir taraftan bölgede Hindistan'ı dengelemek için Amerika ile yakın ilişkiler kurarken diğer taraftan Keşmir ve Afganistan'da örtülü faaliyetler gerçekleştirebilecek İslami Cihad

güçleri faaliyetlerine girmişti. Bu durumda Afganistan'a ordusunu güçlendirmek için Sovyetler Birliğine yaslanmaktan başka çare kalmıyordu.

Afganistan Soğuk Savaş'ın en azından ilk 10 yılında tarafsız kalmayı başarabilmiştir. Ancak bu tarafsızlık bir Afgan liderin söylediği gibi "Amerikan malı sigaramı Sovyet kibritleri ile yakıyorum" sözüyle özetlenebilecek bir durumdur (Rubin, 2007: 62). Amerika, Nisan 1978 askeri devrimi ile işbaşına gelen radikal sosyalist yönetimi başka bir yönetimle değiştirmek amacıyla Aralık 1979'da Afganistan'a askeri birlikler göndermiştir. Ortaya çıkan manzara Sovyet işgali ve işgale direnen anti-komünist cihat olmuştur. Amerika, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın öncülüğünü yaptığı bir blok Afganistan'da Sovyet işgaline karşı savaştan mücahitlere yüklüce silah ve para yardımı yapmaya başlamışlardır. 1988 yılında Cenevre Anlaşması ile Sovyet işgali sona ermesine rağmen hem Sovyetlerin sosyalist yönetime yardımı hem de Afganistan'dan Sovyet etkisini silmeye çalışan Amerika-Pakistan eksenli bölgesel ve küresel mücahitlere yardım organizasyonu devam etmiştir.

Sovyetlerin 1990'lı yıllarda ortadan kalkması ardından Amerika'nın ilgisinin azalması ile durum daha da kötüleşmiştir. Sonuç iç savaş ortamı ve Afgan devletinin çöküşüdür. Bu süreçte Afganistan'da Afgan olmayan (özellikle Arap) unsurların güç kazandığı bir dönem olmuştur. Gruplara bölünen ülkede sürekli bir çatışma mevcut olmakla birlikte her grubun bir diğeriyle işbirliği yaptığı ve bir şekilde karşı karşıya geldiği bir ortam da söz konusudur. Pakistan, Afganistan'a olan ilgisini ve içişlerine müdahalesini sürdürmüştür.

İdeolojik eğitimini Pakistan medreselerinde alan ve Taliban denilen ezici çoğunluğu Peştun olan bir grup Afganistan'da güç kazanmaya başlamıştır. 1998 yılında bu grup ülkenin hemen hemen tamamında kontrolü ele geçirmiştir. Ülkenin sadece kuzeyinde küçük bir Afgan

toprağının kontrolü Peştun olmayan küçük grupların koalisyonu şeklinde ortaya çıkan 'Kuzey İttifaki' denilen grubun kontrolünde kalmıştır. 1994 yılında Kandahar'da ortaya çıkan bu oluşum eski mücahitlerin çocukları ve İslami okullarda okuyan öğrencilerin üzerinden yaygınlaşmıştır. Pakistan sınırına yakın Peştun kabileleri üzerinde hızla etkili olan bu hareket Mezar-ı Şerif, Herat, Celalabad ve sonunda Kabil'in kontrolünü ele geçirmiştir (Khalizad, 2000: 67). Taliban ülkenin tamamını kuşatan bir yönetimle İslamın aşırı muhafazakâr bir yorumuna dayalı bir devlet ve yönetim yapısı tesis etmiştir. Taliban'ın lideri Molla Ömer ülkeyi Kabil'den çok Kandahar'dan yönetmiştir. Ülkede iç savaşın sona ermesi ve yönetimin sağlanması gibi erken olumlu yorumlar bir süre sonra Taliban radikalliği yüzünden yerini bir ümitsizliğe bırakmıştır. Taliban aşırılığını systemsizliğe tercih edenler kısa sürede bu düşünceden vazgeçmişlerdir. Afganistan küresel uyuşturucu trafiğinde merkezi bir yer işgal eder hale gelmiştir. Bu yetmezmiş gibi Sudan'dan çıkarılan El-Kaide lideri Üsame bin Ladin bu ülkeye gelip yerleşmiş ve önce Afrika'daki Amerika karşıtı bombalamalar ile başlayan ve 11 Eylül saldırıları ile tırmanan bir süreçte Afganistan dünya siyasetinin yeniden ciddi bir şekilde gündemine gelmiştir. Afganistan'da önceki dönemde Amerika-Suudi Arabistan-Pakistan eksenine oturan oluşum süreç içerisinde en fazla bu ülkeleri ve onların müttefiklerini tehdit eder hale gelmiştir.

5.1.2. Bonn Anlaşması

Afganistan'da Taliban'ın 2001 sonlarında yönetimden uzaklaştırılmasını takip eden süreçte Afganistan'ın nasıl bir siyasi yol haritası izleyeceğini Bonn anlaşması belirlemiştir. Bu girişim sürekli yönetim kurumları kurulana kadar geçici düzenlemeler üzerinde uzlaşma sağlamayı amaçlamıştır. Tora Bora mağaralarına bombalar düşmeye devam ederken Almanya'nın Bonn şehrinde çeşitli Afgan gruplarının katıldığı dokuz günlük yoğun

pazarlıklar ve görüşmelerin yaşandığı bir toplantı gerçekleştirilmiştir (Frank, 2006: 103). Birleşmiş Milletler'in arabuluculuğunda gerçekleşen bu toplantı ve ulaşılan anlaşma büyük oranda Amerikan isteklerinin tesirinde gerçekleşmiştir.

Bonn Anlaşması öncelikle geçiş dönemi yönetimini belirleyecek öncül bir otorite tesis etmiştir. Geçiş dönemi otoritesine biçilen görev iki buçuk yıl içerisinde yürütme ve yasama organlarını belirleyecek seçimleri gerçekleştirmektir. Daha açık bir ifade ile Bonn Anlaşması ile hedeflenen Afganistan'ın gelecekteki siyasi süreçlerini ve kurumlarını belirleyecek çerçeveyi ve altyapıyı hazırlamaktır. Bu hazırlığın dayanağı ise "Afganistan halkının kendi siyasi geleceğini İslam, demokrasi, çoğulculuk ve sosyal adalet ilkeleri uyarınca özgürce belirleme hakkı" olarak ortaya konmuştur (United Nations Security Council, 2001).

Bonn Anlaşması Afgan iç savaşının tarafları, Taliban ya da Amerika'nın desteklediği Kuzey İttifakının imzaladığı bir barış anlaşması değildir. Aslında tam manasıyla Amerika'nın öncülük ettiği Kalıcı Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom - OEF) ile beraber Taliban'a karşı savaşı kazanan tarafların bir araya geldiği bir toplantı olmuştur. Toplantıya katılan galipler aslında 1989'dan beri süren iç savaşta birbirleriyle kıyasıya savaşan taraflardır. Bonn Anlaşması mağlup Taliban yönetimini muhatap almadığı gibi, bu unsurun içerisinde muhtemelen sürece dahil olabilecek ılımlı oluşumları davet etme gibi bir çaba içinde de olmamıştır. Aynı zamanda bir araya gelen gruplar arasında farklılıkların giderilmesi ve anlaşmazlıklara çözüm aranması gibi bir gündeme yer verilmemiştir.

Bonn Anlaşmasını bir süreç olarak ele almak doğru olacaktır. Afganistan'a yönelik müdahale sonrası önemli siyasal konuların çözülmesi ve Afgan devletinin inşa süreci bu anlaşma ile ifade bulunmuştur. Temel olarak dört Afgan grubu bu toplantıya katılmıştır. Bunlardan *birincisi*,

Afganistan'ın Kurtuluşu için İslami Birleşik Cephe olan ve kısaca Kuzey İttifakı olarak bilinen gruptur. Kuzey İttifakı 7 Ekim'de başlayan Afganistan'ın işgalinden sonra Amerikan askeri yardımından faydalanan grup olmuştur. Sünni ve Şii kaynaklı siyasal İslam ideolojileri ile etnik gruplaşmaların karışımı bir oluşumdur. On yıllardır süren çatışmalarda sürekli silahlı mücadelenin içinde bulunan Özbekler, Tacikler ve Hazaralar bu ittifak içinde öne çıkmaktalar. İttifak içindeki gruplar Sovyetlere karşı savaşan mücahitler içinde yer almışlardır. Özbek grup farklı olarak komünist yönetim altında aşiret silahlı milisi olarak ortaya çıkmış ve zaman içerisinde güç kazanmıştır (Rubin, 2004: 7).

Bonn toplantısına katılan *ikinci grup* 1973 yılında kendisine karşı yapılan askeri darbeden bu yana İtalya'da yaşayan Kral Zahir Şah'ın temsil ettiği Roma grubudur. Zahir Şah'ın 40 yıllık yönetim dönemi Afgan tarihinde yaşanan son istikrarlı dönem olarak hafızalarda kalmıştır. Roma grubunu Zahir Şah ile beraber çoğunlukla yurtdışında yaşayan sürgünler oluşturmuştur. Ancak Afgan halkının sempatisi dışında eski kralın ne Afganistan'da örgütlü bir gücü ne de Afganistan ile ilgili bir gelecek vizyonu vardır. Zahir Şah, Birleşmiş Milletler ve Amerika için daha çok bir süreklilik ifadesi olarak yeni yönetime meşruiyet sağlamada yardımcı olması açısından önemlidir.

Pakistan ve Kıbrıs isimli *son iki grup* yine ülke dışında örgütlü, ağırlıklı olarak Pakistan ve İran'da yerleşik gruplardır. Bu dört grup içerisinde Peştunlar sadece Zahir Şah ve Kuzey İttifakı içinde yer alan Rasul Sayyaf liderliğindeki grup altında temsil imkânı bulmuşlardır. Ancak her ikisinin de Peştunların hayat alanı olan güney Afganistan'daki nüfus arasında etnik ya da kabile bağlar yoktur.

Bonn Anlaşmasının Afganistan içinde ve dışında Afganları geniş bir yelpazede kuşattığı

görünümü olsa da bu sürecin Afgan halkını doğrudan ya da dolaylı temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Anlaşmada belirlenen zaman dilimleri içerisinde kurumsal gelişmeler öngörülmeyle beraber bu öngörülen işlerin nasıl yapılacağı konusu belirsiz bırakılmıştır. Afgan grupların ve dışarıdan müdahil ilgili güçlerin yeni bir Afganistan inşa etme yönünde bir siyasi otorite ortaya koymaya çalışmaları olumlu bir girişim olmakla beraber iki önemli sorun Bonn Anlaşması ile ortaya çıkan sürecin her aşamasında güçlükler çıkarabilmektedir. *Birincisi*, Bonn Anlaşmasının öngörülen kurumların ortaya çıkarılması girişimini oldukça sınırlı bir gruba ihale etmesidir. *İkincisi* ise tesisi arzulanan kurumların ortaya çıkmasına engel olan Afgan toplumuna özgün sınırların görmezden gelinerek toplantıda hazır bulunanların ortaya koyduğu siyasi iradenin yeterli olacağını düşünülmesidir.

Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın temsilcisi olarak toplantıyı yöneten eski Cezayir Dışişleri Bakanı Lakhdar Brahimi, temsiliyet ile bu toplantının üreteceği sonuç arasındaki kaçınılmaz bağlantının, yani meşruiyetin, altını çizmiştir. Brahimi bu toplantının Afganistan'da meşru ve temsil edebilen bir hükümet üretmesi durumunda kimsenin Bonn Anlaşmasının Afgan halkını gerçekten temsil edip etmeyeceğini sorgulamayacağı ve hatta hatırlamayacağını söylemiştir (Rubin, 2004). En iyimser tahmini bile zorlayacak bir beklenti ile 23 yıldır süregelen iç savaş bahsedilen temsil özelliklerine sahip grupların dokuz günde çözebileceği öngörülmüştür.

Bonn Anlaşmasının güvenliği sağlama konusunda çıkış noktası devlet merkezli bir yol haritası ile Afganistan'da güvenliğin tesis edilebileceğidir (Goodhand, 2004: 170). Burada güvenlikten kasıt siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunlarının devlet merkezli bir yaklaşım ile çözülmesi ve sonuçta barışın sağlanmasıdır. Güvenliği sağlamanın yolu güvensizliği üreten farklı grup ve oluşumların arasındaki farklılıkları giderme olarak algılanmamış, devlet

kurumlarının tesisi sonrası güvenliğin sağlanmaya çalışılacağı bir sistem öngörülmüştür. İhmal edilen bir diğer durum ise Bonn Anlaşması ile iki buçuk yıl gibi kısa sürede gerçekleştirilmesi düşünülen seçimler ve sonrasında yürütme ve yasama kurumlarının ortaya çıkmasının ön şartının güvenliğin önceden tesisi olduğudur. Bu durum bir anlamda güvenlik ve istikrar arasındaki ikileme örnek teşkil etmiştir.

5.1.3. Siyasal Süreç ve Meşruiyet Sorunu

Ara dönemin yönetimi Karzai için zor bir süreç olmuştur. Bu süreç içerisinde resmi görevlilerin seçimi için öngörülen profesyonel yeterlilik ölçütlerinin yanı sıra Afganistan gerçeklerinde iç güç dengesini gözetme kaygıları da etkili olmuştur. Karzai her ne kadar yurtdışında yaşasa da Kandahar asıllı bir Peştundur. Kral Zahir Şah'ın Hükümetinde yer alan bir senatörün oğludur. Babasının Pakistan'da Taliban tarafından suikastla öldürülmesinden sonra Polpolzai-Durrani Peştunlarının lideri olmuştur (Rubin, Ghani vd., 2001: 178). Bu konumu itibarıyla Amerika'nın yardımıyla Taliban rejimine karşı ülkeyi birleştirecek bir lider olarak Afganistan'a geri dönmüştür. Karzai'nin şekillendirdiği ara dönemde üç etkili bakanlık - Savunma (Yunus Kanuni), İçişleri (General Muhammed Fehim) ve Dışişleri (Dr. Abdalla Abdalla) - Kuzey İttifakı içindeki en etkili gruba gitmiştir. Sovyetler döneminde KGB benzeri güçlü bir istihbarat örgütünü de kontrol eden Şura-yi Nazar (Kuzey'in Denetim Konseyi) isimli grup Tacik bölgelerinden olan Pençşir vadisi bölgesinde yoğun olarak yaşamaktadır. Bu alan Kabil'in hemen kuzeyindedir ve kurucu lideri büyük bir kahraman olarak görülen Ahmet Şah Mesud'tur. Mesud 9 Eylül 2001 tarihinde gazeteci kılığında El-Kaide suikast bombacısı tarafından öldürülmüştür. 30 üyeli geçici kabine 11 Peştun, sekiz Tacik, beş Şii Hazara, üç Özbek ve diğer etnik gruplardan tesis edilmiştir.

Bonn süreci ile ortaya çıkan geçici yönetim yapısının Şura-yı Nazar etkisinde kurulduğu iddiaları sıkça tekrarlanmıştır. Bonn sürecinin amacı temsili mümkün olduğunca genişletmektir. Bu amaçla kurulan Acil Halk Meclisi Karzai'yi iki yıllığına Geçici Afgan İslam Devletinin yöneticiliğine getirmiştir. Uzun görüşmelerden sonra Karzai 19 Haziran 2002'de bir kabine oluşturabilmiştir. Birçok delege, Meclisin yeni yönetimin kilit konumlarındaki kişilerin seçiminde etkili olamadığı veya oluşturulan yönetim ekibinin ülkenin tüm unsurlarını yönetime taşıyamadığı doğrultusunda itirazlarını dile getirmişlerdir.⁹

Bir yandan Afganistan Amerika tarafından bombalanırken diğer taraftan bir anayasa ve yönetim oluşturmaya çalışmak açık bırakılmış büyük bir siyasi alan oluşturmaktadır. Bu boşluğu, tarihsel olarak 1923'ten 1987'ye kadar tüm anayasaların oluşturulmasında rol oynamış olan etkili bir halk konseyi doldurabilirdi. Geçmişte halk meclisleri çoğunlukla belirlenmiş anayasaların meşru bir şekilde yürürlüğe girmesinden sorumlu uysal müttefiklerden oluşmuştur (Rubin, 2004: 7). Son anayasanın hazırlanması sırasında Zahir Şah'ın grubu tarafından önerilmesi ile kurulan Halk Meclisi daha fazla temsile dayalı bir hükümet kurmanın meşru aracı olarak lanse edilmiştir. Bununla birlikte, planlanan siyasal süreçlerin hızla hayata geçirilmesi için kurulan yeni Halk Meclisinde alınan kararlar ve oluşturulan kurumlar ile ilgili itirazların dile getirilmesi bütün sürecin meşruiyetini tehlike atabilme riskini ortaya çıkarmıştır.

Siyasal sürecin yönetimi Halk Meclislerinden daha dar çerçeveli komisyonlara geçildiği zaman zorlaşmaktadır. Örneğin Nisan ve Kasım 2003 ayları arasında ön hazırlığı yapılmış

⁹ Yazarlardan Bülent Aras'ın 21 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Avrupa Bölümü Direktörü Wahidullah Furmulı ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

anayasa metninin olgunlaştırılması için Karzai 35 kişilik dar bir komisyon oluşturmuştur. Aynı zamanda birçok uluslararası kuruluş ve uzman bazen atama esaslı görevlendirilerek bazen de gönüllülük bazında danışmanlık faaliyetlerine başlamışlardır. Komisyonlar ve bahsedilen danışmanlık hizmetlerine rağmen Aralık 2003'te Halk Meclisine sunulan anayasa, daha sonra siyasi irade ile aşılsa da, büyük bir hoşnutsuzluk doğurmuştur. Anayasaya dair bu meşruiyet sorununa Princeton Üniversitesi Liechtenstein Enstitüsünün anayasa uzmanlarına hazırlattığı "Afganistan'ın Siyasal ve Anayasal Gelişimi: Özet ve Anahtar Tavsiyeler" isimli rapor da değinmektedir. Raporda Afganistan'ın yeniden inşasının ülkenin etnik ve dilsel çoğulluğuna saygı duyulması, demokratik siyasetin içinde kalma koşulu ile tüm unsurların iktidar arayışlarının meşru kabul edilmesi ve Afgan siyasetinin parçalı yapısının dikkate alınarak herkese temsil hakkı verilmesi gerekliliği ifade edilmiştir (Johnson, Maley vd., 2003).

Süreç içerisinde yaşanan meşruiyet problemlerinin zamanla aşılabileceği öngörüsünden hareketle aşamalı bir planın yürürlüğe konması aslında tüm süreci tek seçeneğin başarılı bir sonuç olması gerektiği hedefine kilitlemektedir. Bonn görüşmelerinde dile getirildiği gibi sürecin başarısı süreç içerisinde yaşanan olumsuzlukları unutturabilecek bir ileri hedef olarak gösterilmektedir. Bir ülkenin yeniden inşası, olumsuzluk, başarısızlık veya karmaşa gibi alternatif neticelerin olanak dâhiline alınmadığı ve tek sonucun başarılı sonuç olacağı gibi olumlu bir beklenti ortamında tasavvur edilmektedir. Adil ve eşit temsil imkânı iki meclisli bir siyasal sistemle, iktidar mücadelelerinin çözümlenmesi ise geniş tabanlı bir hükümet yapısı ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Çatışma sonrası durumlarda barış ortamına geçiş sürecinde de güvenlik sorunları devam edebilmektedir. Bu durum genellikle barış sürecindeki silahsızlanmada yaşanan sorunlar

(örneğin hafif silahların dolaşımının artarak tüm toplum katmanlarına yayılması) ve savaş ortamındaki askerlerin yeni ortama uyumsuzlukları ile alakalıdır. Günlük hayatta şiddet tekrar artar ve bu da güvenlik sebebiyle geceleri dışarı çıkmayı engellemesi gibi yaşam tarzlarını etkiler. Netice itibariyle, yeni devlete vatandaşların can güvenliği koruyamamasından kaynaklı yeniden güvensizlik duyulması sarmalı oluşur. Her aşamasında sorun yaşanan ve yaşanan sorunlara ileride çözüm vaatleri sunan bir yapısal gelişme güven ve güvensizlik, umut ve umutsuzluk, inanç ve inkar gibi zıt duyguların birlikte yaşanmasına yol açmaktadır. Parçalı Afgan siyasetinde hemen her grubun ilginç bir şekilde geleceğe yönelik tedirginlikleri ve beklentileri, belirleyicilerinin kendilerinin olmadığı bir yapısal oluşum sürecinde farklılaşarak sürmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki hiçbir grup sürece ne tamamıyla destek vermekte ne de tamamıyla karşı çıkmaktadır.

Meşruiyet sorunsalının önemli bir ekseni de kadınların siyasal süreçlere katılımı konusudur. Afganistan siyasal süreci içerisinde kadınların konumu önemle altı çizilen bir konudur. İhmali her ne kadar şiddetli meşruiyet krizine yol açmayacak bir durum olarak görülse dahi BM güdümündeki geçiş sürecinde siyasal sürecin oluşturulmasında cinsiyet ayrımcılığı yapılmaması ve eşit hak ve fırsatların tüm cinslere tanınması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Taliban rejimi altında en fazla sıkıntı yaşayan toplum kesiminin kadınlar olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Taliban yönetimine kadar Afgan kadınları kamusal hayatın önemli bir parçası olagelmıştır. Taliban yönetimi ile birlikte eve kapanmak ve akrabaları olmayan erkeklerle iletişime girmemek gibi sınırlamalarla karşılaşan Afgan kadınların eğitim hakları ellerinden alınmış; hatta evlerde sürdürülen ev okulu tarzı eğitim bile fazla bulunarak engellenmiştir. Taliban yönetimi, aile reisinin kadın olduğu hanelerden (örneğin dul ve çocuklu kadınlar) diğer hanelere verilen yardımları esirgemiş, ortaya çıkan besinsizlik, açlık ve hastalık gibi problemleri göz ardı etmiştir. Kadınlara yönelik bu kasıtlı politika neticesinde

sadece kadın değil bebek ölüm oranlarında da artış olmuştur.

Afganistan'ın muhafazakâr toplum yapısı kadınları siyasal sürece sokma çabalarına direnç gösterse de her şeye rağmen kadınlar Afganistan'ın yeniden inşası sürecinde rol almakta ve siyasal temsil taleplerini tepkilere rağmen dillendirmektedirler. Kadınlardan gelen bu taleplere karşın parçalı Afgan siyaseti kadınların bu sesine yeterince yanıt vermemekte, arzu edilen temsiliyet, meşruiyet ve iktidar paylaşımının bir oranda kadınların siyasal sürece dâhil edilmesinden geçtiği gerçeğini göz ardı etmektedir. Siyasi ve askeri gücü bölüşen büyük gruplar, kadınların siyasal hakları ve kamusal görünürlüğü konusuna yeterince sahip çıkmamaktadır. Buna karşılık Taliban sonrası Afganistan'a dışarıdan gelen gönüllü kadın kuruluşları ve BM kadının statüsü konusunu ciddiyetle ele almaktadır.

5.1.4. Anayasa

1964 Anayasası daha öncekileri takip ederek Afganistan'ı resmen Sünni bir İslam devleti yapmıştır. Anayasanın 2. Maddesine göre Sünni İslam'ın dört mezhebinden Hanefî mezhebi devletin dini tercihi olmuştur. Hanefî fikhının ülkede adaleti en iyi sağlayacak mekanizma ve kurallar bütünü olduğu Anayasa ile tespit edilmiştir. Hakimin İslam'a dayalı yorumu Anayasa'nın üzerindedir ve sadece kral bu konuda hakemlik yapabilir. Ancak hiçbir kanun 64. Maddenin öngördüğü gibi "kutsal İslam dininin temel ilkelerine karşı olamaz" (Afganistan Anayasası, 1964). Hakimler, Anayasa ve kanunlarda ilgilendikleri dava ile ilgili bir düzenleme bulamadıkları durumlarda Hanefî fikhına yönelmektedir.

Halihazırda yürürlükte olan son Anayasa – ki 1923'te Emanullah Han'ın hazırladığı ilk anayasadan günümüze uzanan süreçte Afganistan tarihinin altıncı anayasasıdır - ilk önce Halk

Konseynin ardından Başkan Karzai'nin onayını almış ve 26 Ocak 2004'te yürürlüğe girmiştir. Bu son Anayasa iki meclisli bir başkanlık sistemi, İslami bir hukuk sistemi, kanunların Yüksek Mahkeme tarafından denetlenmesi, güçlü bir merkezi yönetim ve azınlıklara geniş dil özgürlüğü gibi konularda düzenlemeler getirmiştir. Bonn sürecinin nihai hedefi daimi hükümet kurumlarının tesisi olduğu için toplumsal sözleşme metni olarak kabul edilen bu yeni Anayasanın ülkede ihtiyaç duyulan istikrara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anayasa'da başkanlık sisteminin benimsenmesi uzun tartışmalardan sonra gerçekleşmiştir. Peştun delegelerin hemen hemen tamamı başkanlık sistemi lehine tavır almışlardır. Peştun olmayan delegelerin önemli bir kısmı ise parlamenter sistemi savunmuşlardır. Bu tercihlerden etnik algılamaların belirleyici olduğu açıktır. Peştunlar, Peştun olmayan silahlı gruplar aracılığıyla Afganistan'ın kontrolünü elinde tutan Karzai'nin Amerika ve diğer uluslararası toplumun desteğini sağlayarak başkan olacağına inanıyorlardı. Peştun olmayan delegeler ise başkanlık sisteminin etnik diktatörlük yaratabileceği endişesini taşımaktaydılar. Parlamenter sistemin koalisyonlu yönetimi mecbur kılacağı; böylelikle gücünün kötüye kullanılmasını engelleyeceği iddiaları ile istikrar için parlamenter sistemin daha uygun olacağını öne sürmekteydiler.

Taslak anayasa, bir cumhurbaşkanı ve bir başbakan öngörüyordu. Peştun bir cumhurbaşkanı ile Tacik bir başbakan çıkartacağı kuvvetle muhtemel bu sistem iki tarafı da memnun edememiştir. Kuzey İttifakı ve Şura-yı Nazar grubu içinde bölünmeler yaşanmaya başlayınca Karzai yönetimi duruma müdahale etmiştir. Anayasadan başbakanlık kaldırılmış ve iki başkan yardımcılı bir başkanlık sistemi kabul edilmiştir. Başkan yasama organı dışından bir kabine atama yetkisine sahip olmuştur (Rubin, 2004: 12).

Başkanlık sistemi ile temsil sorunu yaşayacaklarını düşünen Peştun olmayan Afganların taleplerine iki kamaralı yasama yapısı ile cevap verilmiştir. Atanmışlardan oluşan Yüksek Meclis ile halkoyuyla nispi sistem yöntemiyle seçilen Halk Meclisi yasama sistemini oluşturmuştur. Halk Meclisinin nüfus oranlarına göre çeşitli etnik gruplardan seçilecek olması 1964 Anayasası ile Peştun nüfuslu bölgelere ağırlıklı oy hakkı tanıyan durumdan vazgeçildiğinin de göstergesidir (Rubin, 2004: 12). Bu meclise girecek Peştun olmayan temsilcilerin sayısının artacağı beklentisi kısmen de olsa Peştun olmayan kitleleri rahatlatmıştır. Anayasa'da Halk Meclisinin %25'inin, Yüksek Meclis'in ise %16'sının kadınlardan oluşması öngörülmüştür. Ayrıca her seçim bölgesinden en az iki kadın temsilci şartı getirilmiştir. İslamcı blok kadın temsil oranına itiraz etmemiş; başkanın erkek olması yönündeki talepleri ise kabul görmemiştir (Rubin, 2004: 15).

Yukarıda belirtildiği üzere yeni Anayasada hiç bir kanunun İslam'ın temel ilkelerine karşı olamayacağını altı çizilmiştir. Anayasa bir Yüksek Mahkeme kurulmasını ve bu mahkemenin yasamanın, başkanlık kararnamelerinin ve uluslararası anlaşmaların Anayasaya uygunluğunu denetlemesini öngörmüştür (Rubin, 2004: 15). İran'daki Koruyucular Meclisi benzeri bu mahkemenin yasamayı İslami kurullarla tıkayacağı tartışmaları yapılmıştır. Bununla birlikte, insan hakları gibi konularda İslami kurullar ile uluslararası normların çelişebileceği düşünülmektedir.

Afganistan'da siyasal kurumların ve sistemin kalıcılığı ve istikrarı ile ilgili tartışmaların önemli bir bölümünü ulusal bir Afgan üst kimliğinin inşası meselesi oluşturmaktadır. Her ne kadar Bonn Anlaşması ve takip eden süreçlerde ortaya çıkan kurumlar Afgan kimliğinin nüvelerine işaret etse de henüz net bir ulusal kimlikten söz etmek mümkün değildir.

Afganistan'daki her bir etnik grup üst kimliği belirleyen grup olmak için çaba göstermektedir. Etnik kimliklerin bu mücadeleleri istedikleri yönetim şeklinde de devam etmektedir. Peştunlar kendilerinin ön planda olacağı güçlü bir merkezi devlet, Tacikler merkezi yönetimde söz sahibi olma ve Hazaralar ve Özbekler ise kimliklerinin tanınmasını ve bölgesel yönetim taleplerini dillendirmişlerdir.

Afganistan Anayasası her ne kadar Hazaralar ve Özbekler tarafından talep edilen bölgesel yönetime ket vurmuş olsa da Afganistan'ın kültürel ve dilsel çeşitliğini tanıma yönünde maddeler içermiştir. Bir önceki 1964 Anayasası Afganistan'da konuşulan Peştun ve Dari (Afgan Farsçası) dillerinin ikisini birden resmi dil olarak kabul etmişti. Bununla birlikte Peştun dilinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için etkili bir programın yürütülmesi gerektiğine dair bir zorunlu madde de yer almıştır (Afganistan Anayasası, 1964). Yeni Afgan Anayasası ise daha önceki duruma tezat bir şekilde dil konusunda çoğulculuğu benimsemiştir. Anayasayı oluşturmak için toplanan Meclis (Jirga) resmi dilleri Peştun ve Dari dillerinin yanı sıra beş ayrı dilin yayın ve basın özgürlüğü kapsamında Anayasa'ya dâhil edilmesini istemiştir. Dil konusunda en fazla gerilim Dari dili aleyhine Peştun dilinin öne çıkarılması konusunda yaşanmıştır. Dari konuşan Tacikler kendi gruplarından olan devlet memurlarının dil bahanesi ile görevden uzaklaştırılmalarından endişe duymuştur.¹⁰ Her ikisi de resmi dil olmalarına karşılık devlet kurumları ve resmi dairelerde Peştun dili kısmen Dari diline karşı bir üstünlük kazanmıştır. Kuzey İttifakı'nda yer alan üyeler Türkçe grubundaki Türkmen ve Özbek dillerinin resmen tanınmasını istemişlerdir. Bu gruplar Afgan tanımlamasına Peştun

¹⁰ Yazarlardan Bülent Aras'ın 22 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Afganistan Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Kıdemli Uzmanı Yasin Rasuli ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

kimliğini öne çıkardığı gerekçesi ile karşı çıkmış ve onun yerine Afganistanlı kullanılmasını önermişlerdir. Afgani olan para biriminin de değiştirilmesi istekleri arasında yer almıştır. Sonuçta Türkmençe, Özbekçe, Pasayi, Beluci, Nuristani ve Pamir dilleri bu dillerin yoğun konuşulduğu yerlerde ek resmi diller olarak tanınmıştır.

Dil konusundaki bu gelişme ile yeni Anayasa Afganistan'ın etnik çoğulculuğunu ve siyasal birliğini birlikte tanımlayan bir belge olarak ortaya çıkmıştır. Anayasanın 4. Maddesine göre (Afganistan Anayasası, 2004): "Afganistan halkı Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluc, Pasayi, Nuristani, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Gucar, Brahi ve diğer etnik gruplardan oluşmuştur. Afgan kelimesi Afganistan'da yaşayan tüm vatandaşları tanımlamak için kullanılır."

5.1.5. Seçim Sistemi ve Seçimler

Bir ülkenin çatışma sonrası yeniden yapılanması için demokratik kurumların inşası veya güçlendirilmesi son yıllarda yoğunlukla başvurulan bir yöntemdir. Çatışma sonrası demokrasinin kuruluş aşaması aslında Kantçı bir modelle demokrasilerin birbirleriyle çatışmayacağı dolayısıyla demokrasinin küreselleşmesi veya giderek daha fazla sayıda ülkenin demokrasi ile yönetilmesi dünya barışı sağlayacağı temel savına dayanmaktadır (Pouligny, 2000)..Çatışma sonrası durumda demokrasinin kurulması için ilk olarak hedeflenen seçimlerin yapılmasıdır. Seçimlerin serbest ve adil bir şekilde gerçekleştirilmesi seçimle işbaşına gelen hükümete ve alacağı kararlara veya demokratik kurumların şekillendireceği barış ortamına meşruiyet sağlaması açısından önem arz etmektedir (Pouligny, 2000). Bu sebeple önem arz eden seçimlerin Afganistan'da nasıl düzenleneceği ve hangi seçin sisteminin uygulanacağı uzun tartışmalar ile şekillenmiştir. Afganistan için en iyi seçim

sisteminin nispi temsil olduğuna dair görüşler tüm seçim sürecinde sürekli dile getirilmiştir. Bu düşüncenin arkasında istikrarlı bir siyasi parti yapısının tesis edileceği, oy kullanmanın kolaylaşacağı, kullanılan oyların anlamlı şekilde temsile dönüşeceği ve böylelikle yasama ve yürütme arasında eşgüdümün daha iyi sağlanacağı gibi beklentiler yatmaktadır (Reynolds, 2006: 116). Ayrıca her ne kadar demokratik seçimlerin yapılması her zaman istenilen sonuçları vermese de oy kullananların kayıt edilmesi amacıyla vatandaşlık belgelerinin hazırlanması, kimlik kartlarının oluşturulması ve seçim kampanyaları ile vatandaşlığa dair siyasi katılımı güçlendirici söylemlerin yaygınlaşması devlet-toplum ilişkilerinin odağında bulunan vatandaşlık bağıni oluşturucu etkide bulunabilmektedir (Pouligny, 2000).

2004 başlarında Afganistan'ın 34 tarihi seçim bölgesinde kapalı listeye dayalı nisbi seçim sisteminin uygulanması fikri gündemdedi. Bu planlamayla açık listeye göre basitleştirilmiş bir sistem olan partilerin listelerini belirleyeceği ve partilerin aldığı oylarla adayların belirleneceği bir seçim modeli öngörülmekteydi. Ancak Karzai'nin hukuk danışmanı Enayet Kasimi'nin bu sistemi açıklamak üzere yaptığı sunumda sistemin karmaşa yaratacağı düşüncesinin hâkim olmasıyla alternatif sistem arayışları başladı.

Önerilerden birisi İngilizlerden miras kalan basit çoğunluk sisteminin kullanılmasıydı. Taşınmaz tek oy çerçevesinde adaylardan sadece birine oy verilmesine izin veren bu sistem kötünün iyisi olarak değerlendirildi ve Afganistan'ın tarihi gerçekliği ve mevcut durumuyla örtüşüp örtüşmediği konusunda şüphelere yol açtı.¹¹ Afgan sivil toplum kuruluşları, birçok uluslararası kuruluş ve BM'nin Afganistan misyonu (UNAMA) bu sistemin muhtemel

¹¹ Yazarlardan Bülent Aras'ın 19 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Ticaret Odası Başkanı Prof. Dr. Hamidullah Faruki ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

olumsuz sonuçları üzerine düşüncelerini dile getirdiler. Örneğin International Crisis Group (Uluslararası Kriz Grubu) yeni ortaya çıkmakta olan bir demokrasi için bu seçim sisteminin zararları ile ilgili bir rapor yayınladı (International Crisis Group, 2004).

17 Ocak 2005'te Afganistan'da resmen onaylanmış 40 partiden 35'i listeli bir nispi seçim sistemini desteklediklerini açıklamışlardır. Aynı ay içerisinde Karzai'nin başkanlık seçimlerindeki 3 güçlü rakibi –Raşit Dostum, Yunus Kanuni, Muhammed Muhakik— taşınamaz tek oy sistemine karşı olduklarını ve listeli bir nispi temsil seçimi istediklerini açıklamışlardır (Reynolds, 2006: 110). Ancak bir yandan istikrarlı parti sistemi oluşturma çabaları diğer yandan partilere duyulan güvensizlik ve partilerden ziyade adaylara oy verilmesi dair öneriler taşınamaz tek oy sisteminin tercih edilmesine yol açmıştır.

Seçimlerin gerçekleştirilmesi için en büyük engel seçmenlerin güvenliği olarak ortaya çıkmıştır. Seçimlerden önce geçiş sürecini düzenleyecek Acil Halk Meclisinin seçimlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmış ve silahlı gruplar bazı yerlerde seçim merkezlerini işgal etmiştir. Benzer sorunların Bonn sürecinin son aşamasındaki genel seçimlerde de karşılaşılabileceği öngörülmüştür. Bonn anlaşmasının son aşaması aslında Barnett Rubin'in ifade ettiği gibi savaş ağalarının demokratikleşmesini öngörmektedir (Johnson, 2006: 13). Demokratikleşme ile kastedilen ülkede yaşanan güvenlik ve istikrar arasındaki ikileminin silahlı grupların silahlarını bırakarak şiddetten vazgeçmeleri ve farklılıklarını siyasal süreç içerisinde azaltarak seçimlere girmeleri ile çözümlenmesidir.

Seçimlere dair bazı riskler teorik olarak baştan beri bulunmaktadır. Çatışma sonrası bölgelerde demokrasinin işlerlik kazanması için ilk olarak ele alınan serbest, özgür ve adil seçimlerin yapılması her zaman istenilen sonuçları doğurmayabilir; örneğin bazı durumlarda

çatışma sırasında yaşanan ve savaşa sebebiyet veren düşmanlıklar ve şiddetli anlaşmazlıklar seçim kampanyaları sırasında hararetlenebilir. Bir anlamda seçim sandıkları istikrarsızlık sebebi olabilir (Pouligny, 2000). Seçimlerin diğer bir riski, muhalif gruplardan birisinin veya birkaçının veya seçmenlerin bir kısmının seçimleri boykot etmesi neticesiyle ortaya çıkan seçim sonuçlarının temsiliyeti sağlamaması ve akabinde ortaya çıkan meşruiyet sorunsalıdır (Pouligny, 2000). Bütün bu risklere rağmen, 18 Eylül 2005'te yedi milyona yakın Afganlı tarihlerinde yaşadıkları en serbest ve adil genel seçimde oy kullanmak üzere sandık başına gitmişlerdir. Oy kullananların yarısını kadınlar oluşturmuştur. Tek aşamalı doğrudan seçimle 249 üyeli Halk Meclisi (Wolesi Jirga) ve dolaylı seçimle Yaşlılar Meclisi (Meshrano Jirga) belirlenmiştir. Afganistan genel seçimleri, güvenlik ve diğer siyasal koşulların oldukça kötü olduğu ortamlarda bile seçimlerin başarı ile gerçekleştirilebileceğini göstermiştir. Halk Meclisinde 33 tespit edilebilir parti, grup ve ittifak vardır. Meclisteki bazı oluşumlar ise oldukça dağınık bir görüntü arz etmektedir. Karzai 2004 başkanlık seçimlerinde %55 oy alırken, 2005 genel seçimlerinde Karzai yanlısı heterojen grup koltukların ancak üçte birini alabilmiştir (Reynolds, 2006: 114).

Seçilen meclisin yapısı Afganistan'ın günümüz resmini çok iyi vermektedir. İslamcı blok denilen grup 65 civarında milletvekili çıkarmıştır. Bu blok her ne kadar İslam'ın muhafazakâr bir yorumu üzerinden yasama ile yürütmenin tel elde toplanması gerekliliğinde birleşse de Afganistan siyasetinin parçalı ve etnik yapısından kaynaklı değişik gruplar altında toplanmışlardır. Abdullah Sayyaf ve Burhaneddin Rabbani'nin liderliğindeki gruplar Karzai yanlısıyken, Kanuni'nin destekçileri muhalefette yer almışlardır. Bu bloğa daha ılımlı İslami çizgide olan Şii Hazaralar da zaman zaman destek vermektedir. Mecliste kendini ilerici diye tanımlayan 43 milletvekili, 13 liberal demokrat ve Raşit Dostum'un laik eğilimli ama ismi Ulusal İslami Hareket olan partisinin 20 milletvekili vardır. Andrew Reynolds'ın ifade ettiği

üzere mecliste 24'ü suç çeteleri ve milislerle irtibatlı 40 komutan, 17 uyuşturucu taciri ve 19 hakkında ciddi savaş suçu iddiası bulunan temsilci bulunmaktadır. Ayrıca temsilcilerin yarısı Sovyet işgali sırasında savaşan Mücahitler arasındadır (Reynolds, 2006: 112).

2005 Afgan genel seçimleri her ne kadar başarı ile gerçekleştirilmiş olsa da çatışma sonrası durum arz etmesi itibariyle birçok eksiklikleri de bünyesinde barındırmıştır. Örneğin okuma yazma bilmeme oranı kadınlarda %79 ve erkeklerde %49 olduğu için taşınamaz tek oy sistemi ve poster büyüklüğündeki oy pusulaları karışıklığa yol açmıştır.¹² Ancak düşük okuryazar oranlarına rağmen seçimler kadınların temsili açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Seçilmeleri garanti altına alınan koltuklara ek olarak seçmen desteği ile 18 kadın temsilci daha meclise girebilmiştir. Örneğin Herat'ın Batı seçim bölgesinde Fauzia Gailani bütün erkek adayları geride bırakarak en fazla oyu almıştır. Farah seçim bölgesinde savaş ağalarına cesurca meydan okuyan Malali Joya ikinci gelmiştir. Joya'ya giden oylar savaş taraftarı, yolsuzluğa bulaşmış ve geleneksel erkek adaylara duyulan tepkinin sonucudur (Reynolds, 2006: 114). Kadın temsilcilerin etkisinin ne olacağı belirsiz olmakla beraber Taliban döneminde baskı altın tutulan kadınların yasama organında ön plana çıkması demokrasi ve siyasal katılımın genişlemesi adına önemli bir aşamadır.

¹² Yazarlardan Bülent Aras'ın 22 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Direktörü Büyükelçi Aziz Arianfar ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

Tablo 1. Afganistan Seçim Sonuçları

Blok	2004 SEÇİMİ (% OY)	BAŞKANLIK 2005 MECLİS SEÇİMİ (% KOLTUK)
Karzai Yanlısı	55	32
Karzai Karşıtı	45	34
Yunus Kanuni	16	10
Raşit Dostum	10	8
Muhammed Muhakkik	12	7
Diğerleri	7	9
Bağımsız	-	34

Kaynak: JEMB (2005)

Tablo 2. Etnisiteye Göre Afganistan Seçim Sonuçları

Etnik Gruplar	Koltuk Sayısı	% Oran	Tahmini Oranı	Nüfus
Peştun	118	47	40-45	
Tacik	53	21	20-25	
Hazara	30	12	10-13	
Özbek	20	8	8-10	
Diğerleri	28	12	n/a	
Toplam	249	100	-	

Kaynak: Wilder (2005)

5.1.6. Afyon Problemi ve Güvenlik

Hamit Karzai afyon ticaretinin terörizm ve hatta 1979 Sovyet işgalinden beter bir kanser olduğunu vurgulamıştır (Lancaster, 2004). Mart 2005'te Afganistan'daki Amerikan askeri güçlerine narkotik karşıtı operasyonlarda daha aktif yer alacak şekilde takviye yapılmıştır. Afganistan'ın yakın geçmişinden de takip edilebileceği üzere hem Taliban hem de Kuzey İttifakı'nın uyuşturucu üretiminden ciddi kazançlar elde etmişlerdir.

Taliban'ın kökten dinci rejimini kurmaya çalıştığı 1994-1995 yıllarındaki mücadelesi bir tarafa bırakılırsa, Taliban yönetimi kademeli bir şekilde uyuşturucu ticaretinin içine girmiştir. Önceleri afyon yetiştiriciliğine müsamaha gösterilmiştir. Arkasından afyon yetiştiriciliği ile uğraşanlardan %10-20 oranında vergi ya da zekât adı altında pay almaya başlamışlardır. Taliban uyuşturucu ticaretini ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı ve üstelik ekonomik olarak da anlamlı bir girişim olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu kademeli iştirak sürecinin son aşaması ise afyon yetiştiriciliğinin teşvik edilmesidir. Taliban bu yolla milli gelirinin önemli bir bölümünü bu kalemden elde etmeye başlamıştır. Taliban uluslararası toplumun baskısı ile 2000-2001 yıllarında afyon yetiştiriciliğini yasadışı ilan ettiği zaman bile milli gelirdeki payı uzun süre devam ettirecek şekilde ülkede yeterli miktarda uyuşturucu ürünlerinin stoğu bulunmaktaydı (Felbab-Brown, 2005: 56).

Afganistan küresel pazara sunulan eroinin %75'ini, Avrupa pazarına giden eroinin ise %95'ini karşılamaktadır. Afganistan'dan gelen istatistikler her yıl afyon yetiştiriciliğinin arttığı göstermektedir. Herat bölgesinden etkili yaşlı insanlar, yapılan görüşmelerde, artışın önünde sadece olumsuz hava şartlarının durduğu, narkotik karşıtı uygulamaların etkili

olmadığı üzerinde durmuşlardır.¹³ Afganistan'da 2006 yılındaki afyon üretiminin 2005'tekini %49 oranında geçtiğini gösteren BM istatistikleri de bu durumu doğrulamaktadır (Rubin, 2007: 65). Afgan yetkililer uyuşturucu ticaretinden elde edilen gelirin Afganistan'ın milli gelirinin %50-60 arası bir yerde olduğunu ifade etmektedir.¹⁴ Afganistan'da afyon yetiştiriciliğinin yaygınlığının ve yasal tarım ürünlerine geçişin sağlanamamasının nedenleri üzerine araştırma yapılması ve politika üretilmesi gereken bir sorundur

Taliban sonrası Afganistan'da en sık karşılaşılan konulardan birisi ülkenin yeniden inşasıdır. Bu inşa süreci devam etmekle birlikte Afganistan halkının %70'den fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Teorik olarak yasal tarım ürünlerinden safran, meyve ve tahıl yetiştiriciliği afyon yetiştiriciliğinden daha cazip bir hale getirilebilir. Ancak Afganistan'da yasadışı tarımın yapılmasının arkasında bu ülkeye özgü yapısal faktörler etkili olmaktadır.

Afganistan'da afyon yetiştiriciliği probleminin çözümü önünde yer alan sebepleri Vanda Felbab-Brown iki kategoride değerlendirmektedir (Felbab-Brown, 2005: 57). *Birincisi*, Afganistan'da yegâne çalışan ve küçük çaplı kredi sistemi Afyon yetiştiriciliği üzerinden gerçekleşmektedir. Afyon üretimi kötü hava şartlarına karşı dayanıklı olduğu kadar uluslararası pazarlarda fiyat istikrarına da sahiptir. Uluslararası uyuşturucu şebekeleri ile irtibatlı yerel uyuşturucu tacirleri köylülere bir sene sonra belli miktar ürün yetiştirme şartıyla afyon tarımı için gerekli tohum ve tarım ilacı gibi ihtiyaçları karşılamakta, ayrıca köylülerin

¹³ Yazarlardan Bülent Aras'ın, 23 Nisan 2006 tarihinde UNAMA'da çalışan ve isminin gizli tutulmasını isteyen Afgan güvenlik uzmanı ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

¹⁴ Yazarlardan Bülent Aras'ın 19 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Ticaret Odası Başkanı Prof. Dr. Hamidullah Faruki ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

hayatlarını devam ettirmelerini sağlayacak yiyecek ve kış şartlarına uygun giyecek benzeri maddeleri temin etmektedirler. Aynı ölçekte krediyi başka ekonomik faaliyetler için elde etmek mümkün değildir. *İkinci olarak*, yasal ürünlerin tarımı prefinansman gerektirmektedir. Sulama ve gübreleme, Afganistan'ın zor coğrafi ve iklim koşullarında önemli maliyet unsurlarıdır. Meyve gibi yasal tarım ürünleri yetiştiriciliği zamanında toplanma, depolanma ve pazara fiyat dalgalanması yaşanmadan ulaştırılma gibi koşullara ihtiyaç duymaktadır. Buna karşılık afyon üretimi ve taşımacılığı daha hafif ve teslimi kolay bir üründür. Ayrıca afyon tacirleri ürünü tarlalardan çoğunlukla hammadde olarak almaktadırlar (Felbab-Brown, 2005: 57).

Afganistan'da ne kadar kişinin uyuşturucu sektöründe yer aldığı tam olarak bilinmemektedir. Birleşmiş Milletler Suç ve Uyuşturucu Bürosu Afgan halkının %7'sinin uyuşturucu ticaretinden doğrudan faydalandığını tahmin etmektedir (UN Office on Drugs and Crime, 2004: 206). Ancak bu tahmin uyuşturucu ticareti ile uğraşanların kiraladığı mevsimlik işçileri ve ailelerini ve üretime ve ticarete doğrudan olmasa da katkıda bulunan, örneğin tacirlerin kullandığı araçların ithalatçıları, taşınmazların alım-satımını yapan aracılar, uyuşturucu tacirlerinin kaldığı pansiyon, kahve ve konukevi sahipleri gibi, kesimleri kapsamamaktadır. Afyon üretimi yapılan bölgelerde görülen gayrimenkullere yönelik talep ve dolayısıyla fiyat artışının yarattığı ekonomik canlılık doğrudan gözlenebilmektedir. Ancak afyon üretimi ekonomi üzerinde enflasyonist baskı oluşturmakta ve kambiyo düzenini bozmaktadır. Tahmin edilebilecek diğer bir olumsuz tesir ise uyuşturucu parasının siyasi güce dönüşebilecek zenginleşmeye yol açmasıdır. Bu durum siyasal sürecin meşruiyetini tehlikeye sokmaktadır.

Afganistan'da uyuşturucu sorununun diğer bir boyutu bu yasadışı faaliyeti kimlerin yaptığı ya da daha açık bir ifade ile bu faaliyetin hangi aşamalarının kimler tarafından yürütüldüğüdür.

Bu konu özellikle Taliban sonrası dönemde Afganistan'da El- Kaide ve Taliban'dan arta kalan unsurlar ile mücadelede önem kazanmaktadır. Suç çeteleri afyonun yetiştirilmesini güvence altına almak ve güvenli bir şekilde taşınmasını sağlamak gibi hizmetler karşılığında belirli paylar almaktadırlar. Bir kısmı ise doğrudan afyonun işlenmesi ve uyuşturucu haline getirilmesi ile uğraşmaktadırlar. Başka bir grup ise uyuşturucudan elden edilen parayı aklama işi ile ilgilenmektedirler. Taliban sonrası dönemde El-Kaide ile ilişkili grupları uyuşturucu işinde kullanmak oldukça riskli hale gelmiştir. Bu sebeple El-Kaide dışı gruplardan bahsedilen hizmetleri alma yönünde yeni örgütlenmeler ve çeteleşmelere evrilen bir eğilim vardır. Uyuşturucu patronları El-Kaide ile beraber gözüküp Amerika ve işgal güçlerinin tepkisini almaktan çekinmemektedirler. Ancak El-Kaide ile irtibatlı bazı unsurların uyuşturucu işinde hala aktif olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Beluchistan'da faaliyet gösteren El-Kaide'nin finansörlerinden Cuma Han'ın Afgan eroinini Karaçi limanından dünya pazarlarına ulaştıran bir gemi filosu olduğuna dair kanıtlar vardır. Ayrıca Afganistan'ın Nisan 2005'te New York'ta tutuklanan bir numaralı uyuşturucu baronu Beşir Nurzai, El-Kaide elemanlarını uyuşturucu işlerinde kullandıklarını açıklamıştır (Felbab-Brown, 2005: 60). El-Kaide'nin Afganistan'da araziyi bilme, para aklama ve şebeke olanakları dolayısıyla bazı avantajları olmakla birlikte bölgedeki El-Kaide ve Taliban soruşturması ve takibi örgütü diğer gruplar karşısında dezavantajlı duruma düşürmektedir.

Afganistan'daki afyon yetiştiriciliği ve uyuşturucu problemi çeşitli yöntemlerle çözülmeye çalışılmaktadır. Taliban döneminde uluslararası baskı yaratma stratejisi yerini Taliban sonrası dönemde işgal güçleri ve yerel Afgan güçlerinin mücadelesine bırakmıştır. Uzmanlar üç aşamalı bir stratejinin yürütüldüğünü öne sürmektedir (Felbab-Brown, 2005: 68). *Birinci aşama* Amerika güçleri, yerli savaş ağaları ve El-Kaide karşıtı grupların işbirliği sonucu ortaya çıkan ilişkinin uyuşturucu baronlarına karşı kullanılmasıdır. Fakat Amerika'nın yerli

müttefikleri arasında uyuşturucu ticaretine bulaşmış olanlar da vardır. *İkinci strateji ise uyuşturucu sorununda kesin hamlelerin ve baronlara karşı tedbirlerin Afgan narkotikle mücadele birimleri tarafından gerçekleştirilmesidir. Üçüncüsü ise narkotik sorununda kesin çözümü devlet inşası sürecinin sonunda gerçekleştirmektir (Felbab-Brown, 2005: 68).*

Bu üçlü strateji Afgan devlet yapısının ve güvenlik yapılanmasının güçlendirilmesi hedefleri ile yakından ilişkilidir. Bu stratejilere ek olarak başka bazı tedbirler de alınabilir. Örneğin, Afyon sorunu kısa sürede ve ani bir şekilde çözülemeyeceğinden hareketle narkotik sorununu güvenlik ve kalkınma sorunu olarak ele almak söz konusu olabilir. Barnett Rubin tarafından önerilen bu çerçeve bağlamında afyon yetiştiriciliği yapılan ve yapılmayan kırsal bölgelerin kalkındırılması, yolların inşası, diğer tarım ürünleri için depolar ve soğuk hava depolarının oluşturulması, İçişleri Bakanlığı reformu ve yönetim içerisinde uyuşturucu şebekesi ile ilişkili olanların siyasi ve etnik bağlarına bakılmadan cezalandırılması yöntemlerine başvurulabilir (Rubin, 2007: 68).

6. TARTIŞMA VE GENEL DEĞERLENDİRME

6.1. Suriye’de Güvenlik ve Demokrasi İkilemi

Suriye’de reform ve demokratikleşme rüzgârları estiren Şam Baharı uzun süre kalıcı olamamıştır. 2001 sonlarına doğru oluşan reform dalgası büyük oranda tersine dönmüş ve demokratikleşme yönünde atılan adımlardan geri adım atılmaya başlanmıştır (Zisser, 2005b). Beşar’ın daha önce başında olduğu ve bir anlamda Suriye’yi dönüştürme projesinin merkezinde olan internet kullanımı ile ilgili tedbirler sembolik olarak anlamlıdır. İnterneti

ulusal güvenliğe aykırı kullanmadan ötürü tutuklamalar ve hapsedilmeler olmuştur.¹⁵ Suriye yönetimi birçok web sayfasını yasaklı ilan etmiş ve erişimini engellemek için tedbirler almıştır. Suriye'yi geleceğe taşıyacak teknoloji bir anda devlete tehdit oluşturan ve kullanıcılarının başını belaya sokan bir duruma dönüşmüştür. Reform taleplerini dile getiren aydınlar ve demokratikleşmenin bir ürünü olarak ülke genelinde yeni ortaya çıkan platformlar ve forumlar sırayla kapatılmaya başlanmıştır. Şam Baharının bir diğer sembolü sayılan siyasi tutukluların serbest bırakılması ve hapishanelerin boşaltılarak kapatılmasında da benzer durum oluşmuştur. Tam tersine bir süreçle hapishaneler açılmaya ve boşaltılan hapishaneler yeniden doldurulmaya başlandı.

Güvenliğin öncelendiği ortamdaki reform taleplerinin gündemi işgal ettiği bir döneme geçiş ve hemen arkasından güvenliğin tekrardan önceliğe alınması gibi tarihsel bir süreç oluşmuştur. Suriye'de 1963'ten bu yana olağanüstü hal ve savaş şartları kanunlarının ağır koşullarla siyasetin alanını daralttığı ve güvenliğin işgal ettiği bir siyasetin ülke gündeminde canlı tutulduğu bir ortam vardır. Siyasal sistemin kurucu unsuru bu güvenlik kaygısıdır. Hafız Esad dönemi başkanlık monarşisi ülkenin tüm kurum ve kaynaklarını rejimin ve iktidarın sürekliliğini sağlamak için seferber ettiği bir siyasal sistem üretmiştir. Şam Baharının getirdiği reform ve demokratikleşme girişimleri siyasetin güvenlik tarafından işgal edilen alanı genişletmeye çalışmış, demokratik siyasetin alanını açmaya çalışmıştır. Ancak Suriye'deki reform Hafız Esad döneminde kurulan himaye ağları ile örülmüş ulusal güvenlik devleti

¹⁵ Suriye'de yasaklı bir siteden aldığı bilgiyi e-posta ile gönderdiği için tutuklanan bir Suriye vatandaşı hakkında bilgi için bakınız, "Syria: Abdel Rahman Shaghouri", Amnesty International, 24 Haziran 2003, <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGMDE240202003?open&of=ENG-SYR>.

altyapısı üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bu altyapının temelini teşkil eden himaye ağları varlıklarını devlet başkanına borçlu olmakla beraber, mevcudiyetlerini sürdürmelerinin gereği olarak yapının devamını istemektedirler. Bu istek reform karşısında yapısal ve güçlü bir direnç oluşturmaktadır. Demokratikleşme yönündeki talepler ve girişimler bu altyapıyı aşındırmakta, bu aşınmaya karşı olarak ise geçerli olan olağanüstü hal şartlarının tanıdığı imkânlarla katı güvenlik refleksleri ile tepki verilmektedir.

Eski muhafızların önemli isimleri örneğin bir mizah dergisine müsamaha göstermemiş, önce eleştiri tonunun azaltılması talep edilmiş ve sonunda kapatılması öngörülmüştür. Dumari isimli mizah dergisinin yayınına Ağustos 2003'te yönetime yönelttiği özellikle bürokrasi ve yolsuzlukla ilgili eleştiriler sebebiyle son verilmiştir (RFS, 2003). Yine bu grubun önemli bir ismi olan dönemin başkan yardımcısı Abdülhalim Haddam demokratikleşme yönündeki girişimleri şiddetle eleştirmiş ve bu yolda devam edilirse Suriye'nin Yugoslavya ya da Cezayir'e dönüşeceği uyarısını yapmıştır (Arabic News, 2001). Eski muhafızlar, Beşşar Esad'ın önderlik ettiği reformları önce temkinle karşılamıştır. Ancak bir süre sonra bu reformların yönetim düzeni ve eski himaye ağlarını tehdit ettiği gözlenince rejimi ve devleti koruma adına demokratikleşmeye karşı güvenliği dayatan devlet eliti ve onlarla aynı himaye ağı içerisindeki sivil elitler Suriye siyasetine son 15 yıldır rengini veren demokrasi-güvenlik ikilemini üretmekten çekinmemişlerdir. Etkili entelektüeller, milletvekilleri ve sivil toplum kurumları yöneticileri hapse atılmış, değişim yönünde bağımsız bireylerin ve grupların taleplerinin nasıl bir tepki ile karşılaşacağı açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bağımsız milletvekili ve öncü reformcu Riyad Seyif, tartışma forumlarının en etkililerinden Atasi forumu sözcüsü Habib İsa tutuklananlar arasındadır (SHRC, 2001). Çok sayıda işadami, ekonomi profesörü, doktor ve öğretmen gibi değişik meslek gruplarından insanlar Şam Baharı ile boşalan hapisaneleri yeniden doldurmuştur.

Suriye’de muhalefetin cılızlığı demokratikleşme karşısında eski muhafızların güvenlik dayatmasıyla reform ve demokratikleşmenin önüne geçmelerine yol açmaktadır. Suriye’de uzun süredir muhalefet sürdüren Müslüman Kardeşler grubu Şam Baharı ile eski katı söylemlerinde değişiklikler yaparak yeniden ortaya çıkmışlardır. Liderleri Ali Sadreddin El Bayanuni Londra’da yaşamaktadır ve örgüt İngiltere merkezli olarak faaliyetlerine devam etmektedir. 1982 yılında Hama’da bu gruba bağlı insanlara karşı gerçekleştirilen şiddetli müdahaleden sonra Müslüman Kardeşler grubu güçten düşmüş, bu grupla uzaktan yakında irtibatlı herkes tutuklanmıştır. 11 Eylül saldırıları ardından Amerika’nın teröre karşı yürüttüğü küresel savaş ortamında, Beşar yönetimi Müslüman Kardeşleri oldukça iddialı bir şekilde El-Kaide ile aynı şemsiye altında göstermeye çalışmıştır.¹⁶ Amerika’nın Irak’ı işgali sonrasında ise Suriye üzerinde Mehlis raporu ve Büyük Orta Doğu Projesi şeklinde ortaya atılan Orta Doğu’da demokratikleşme çerçevesinde Müslüman Kardeşlerin Amerikalı yetkililerle görüştüğü ve işbirliği yaptığı iddia edilmiştir. Suriye üzerinde artan uluslararası reform baskısı içerideki muhalefeti kısmen hareketlendirmiş, Suriye rejimine karşı dışarıdan müttefikler bulunabileceğine dair bir ümit doğmuştur. Bu bağlamda en fazla anılan isim Ferid Gadiri olmuştur. Gadiri Şubat 2005’te Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve diğer Suriyeli muhaliflerle beraber bir toplantıya katılmış ve Amerikan yönetimine Suriye’ye yönelik reform çağrısı yapması yönünde çağrıda bulunmuştur (Gadiri, 2005). Ancak Alman savcı Mehlis’in Hariri cinayeti sonrasında hazırladığı raporla başlayan ortam Suriye yönetimini sadece Lübnan’dan çekilmeye ikna edebilmiş, reform yönünde köklü yapısal dönüşümlere giden yolun önü kesilmiştir. Başlangıçta reform sürecini kendi iktidarını

¹⁶ Yazarlardan Bülent Aras’ın Redwan Ziadeh ile Atina’da 26 Ocak 2007’te gerçekleştirdiği görüşmeden elde edilen bilgidir.

Suriye’de muhalefetin cılızlığı demokratikleşme karşısında eski muhafızların güvenlik dayatmasıyla reform ve demokratikleşmenin önüne geçmelerine yol açmaktadır. Suriye’de uzun süredir muhalefet sürdüren Müslüman Kardeşler grubu Şam Baharı ile eski katı söylemlerinde değişiklikler yaparak yeniden ortaya çıkmışlardır. Liderleri Ali Sadreddin El Bayanuni Londra’da yaşamaktadır ve örgüt İngiltere merkezli olarak faaliyetlerine devam etmektedir. 1982 yılında Hama’da bu gruba bağlı insanlara karşı gerçekleştirilen şiddetli müdahaleden sonra Müslüman Kardeşler grubu güçten düşmüş, bu grupla uzaktan yakında irtibatlı herkes tutuklanmıştır. 11 Eylül saldırıları ardından Amerika’nın teröre karşı yürüttüğü küresel savaş ortamında, Beşar yönetimi Müslüman Kardeşleri oldukça iddialı bir şekilde El-Kaide ile aynı şemsiye altında göstermeye çalışmıştır.¹⁶ Amerika’nın Irak’ı işgali sonrasında ise Suriye üzerinde Mehlis raporu ve Büyük Orta Doğu Projesi şeklinde ortaya atılan Orta Doğu’da demokratikleşme çerçevesinde Müslüman Kardeşlerin Amerikalı yetkililerle görüştüğü ve işbirliği yaptığı iddia edilmiştir. Suriye üzerinde artan uluslararası reform baskısı içerideki muhalefeti kısmen hareketlendirmiş, Suriye rejimine karşı dışarıdan müttefikler bulunabileceğine dair bir ümit doğmuştur. Bu bağlamda en fazla anılan isim Ferid Gadiri olmuştur. Gadiri Şubat 2005’te Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve diğer Suriyeli muhaliflerle beraber bir toplantıya katılmış ve Amerikan yönetimine Suriye’ye yönelik reform çağrısı yapması yönünde çağrıda bulunmuştur (Gadiri, 2005). Ancak Alman savcı Mehlis’in Hariri cinayeti sonrasında hazırladığı raporla başlayan ortam Suriye yönetimini sadece Lübnan’dan çekilmeye ikna edebilmiş, reform yönünde köklü yapısal dönüşümlere giden yolun önü kesilmiştir. Başlangıçta reform sürecini kendi iktidarını

¹⁶ Yazarlardan Bülent Aras’ın Redwan Ziadeh ile Atina’da 26 Ocak 2007’te gerçekleştirdiği görüşmeden elde edilen bilgidir.

pekiştirmenin bir parçası olarak gören Beşar Esad yönetimi, kendi iktidar halkaları ile gücü devraldıktan sonra reform sürecine eskisi kadar önem vermemeye başlamıştır. Bazen hapisten çıkarılıp yeniden hapsedilen bazı aydınların sürpriz bir şekilde yeniden serbest bırakılmaları benzeri girişimler olsa da, Suriye’de Şam Baharı çiçek açamamıştır.

Devlet güvenliğini hedefleyen ve demokratikleşmeyi doğrudan tehdit algılayan bu yaklaşım insan ve toplum güvenliğine önem vermemiş, ancak dar çerçeveli himaye ağları içerisindeki insanlarla, ilişkili etnik-sekteryan bağlarla kendi çevrelerinin güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır. Güvenliği esas amaç olarak siyasal rejimin merkezine koyan bu grup bir anlamda doğrudan devletin ve rejimin sahibi ve koruyucu kesimleri olmakta, üzerine güvenlik geliştirdikleri geniş halk kesimleri ise Suriye’de yaşayan diğerlerini oluşturmaktadır. Tartışma forumlarına karşı kanunla tedbir konulması güvenlik için geniş halk kesimlerine karşı her türlü baskının seferber edilebileceğini göstermektedir.

6.2. Afganistan’da Güvenlik-İstikrar İkilemi

UNAMA’nın önceki direktörü Larry Sampler’ın ifade ettiği gibi bardağın yarısının boş olduğunu söylemek Afganistan’ın güvenlik sorununu tanımlamak için yeterli gözükmemektedir (Robichand, 2006: 17). Sampler’ın deyişiyle bardak yarı dolu ya da boş ancak Titanik’te bir masada servise sunulmuş durumdadır. Afganistan’ın güvenliğine ilgi daha çok bu ülkenin istikrarsızlığının bölgesel çatışma fay hatlarını harekete geçireceği Keşmir’den Çeçenistan’a şok dalgaları yaratabileceği korkusuyla şekillenmektedir. Güvenliği sağlamanın temel yolunun Amerika önderliğindeki koalisyon güçleri askerlerinin ve Afgan güvenlik personelinin artırılması olduğu iddia edilmektedir. Ulusal ve uluslararası olmak üzere toplam 200-250 bin civarında güvenlik personeline ihtiyaç duyulduğu öngörülmektedir.

Afganistan'da güvenlik konusu ele alınırken öncelikle devletin güvenliğinin sağlanması gerekliliği uluslararası toplumun temel çıkış noktasıdır. Ancak mevcut durum Bonn Anlaşması ile tespit edilen devlet inşa sürecinde her aşamada önce istikrarın sağlanması, daha sonra güvenliğin tesis edilmesi şeklinde bir zorunluluğu gündeme getirmektedir. Bu durum önceki bölümlerde altını çizdiğimiz güvenlik-istikrar ikilemine işaret etmektedir. İstikrar hem siyasal süreçlerin gelişimi hem de güvenlik için ön koşul olmakta, ancak istikrarın sağlanması için güvenlikten taviz verilmesi anlamına gelecek süreçlere güvenliğe tehdit oluşturduğu düşünülen grupların ve unsurların dahil olmasına izin vermek gerekmektedir. Bu anlamıyla güvenlik-istikrar ikilemini çözmek Afganistan'da çatışma ortamında uzak hedef olarak gözükken insan ve toplum güvenliğinin sağlanması ve nihayetinde devlet güvenliğinin sağlanması ile sonuçlanabilecektir.

Amerika'nın yürüttüğü Kalıcı Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom) harekâtı sırasında Kuzey İttifakı'nın Amerikan güçleri ile irtibatını sağlayan Emrullah Salih ülkedeki güvenlik-istikrar ikilemi ile Afganistan'da inşa edilmeye çalışılan devletin ve siyasal süreçlerin arasındaki ilişkiye önemle vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda istihbarat örgütünün başı olan Salih, Afganistan hükümetinin meşruiyetinin ülkede devam eden güvenliği sağlama çalışmaları ile doğru orantılı olarak pekişeceği ya da erozyona uğrayacağını söylemiştir (Robichand, 2006: 19). Hâlihazırda devlet inşa süreci her yıl artan güvenlik sorunları ile zarar görmektedir. Örneğin sadece 2005 yılında saldırılar %20 artmış; koalisyon güçlerinin kayıpları 58'den 129'a yükselmiş; toplam kayıplar 1500'e yükselmiş; ayrıca intihar bombaları ve yol kenarı kumandalı patlayıcıları gibi daha önce görülmeyen saldırı taktikleri ortaya çıkmıştır (Operation Enduring Freedom, 2007). 2006 ve 2007'de durum daha da kötüleşmiştir. 8 Eylül 2006 günü Kabil'in en sıkı korunan kısmı olan Amerikan büyükelçiliğine yakın bir

bölgede koalisyon güçlerine yapılan saldırıda ikisi Amerikan askeri olmak üzere 16 kişi ölmüştür (Rubin, 2007: 76).

Afganistan'ın güvenlik problemi sadece ülkedeki direniş ile sınırlı değildir. Güvenlik sorunu var olan düzlemin ötesinde daha geniş bir bağlamda uluslararası afyon ticareti ve bölgesel ülkelerin müdahalesi dikkate alınarak geniş bir çerçevede anlaşılmalıdır. Bu iç içe geçmiş ve çoklu sarmallı güvenlik problemi altında yaşayan Afgan halkı tercihlerini çeşitli eşikler üzerinden hareketle belirlemektedir. *Birinci* kritik eşik ve güvenlik açısından en sorunlu durum Afganistan'da Amerikan müdahalesinin yedinci yılında bile hala varlığını sürdüren Taliban varlığı altında yaşamadır. Kandahar'da halkın sorunlarını çözmek için Taliban mensuplarının idaresindeki mahkemelere başvurduklarına dair söylentiler vardır. Ülkenin özellikle güneyinde ve güneybatı kısmında Taliban'ın hükümet 'işbirlikçilerine' karşı acımasız uygulamaları devam etmektedir. NATO ve koalisyon güçleri, hükümete destek verme yönünde halkı cesaretlendirmenin ötesinde herhangi bir başarı sağlayamamıştır (Goodhand, 2004: 164). *İkinci* kritik eşik ise Taliban'ı istememekle birlikte mevcut hükümeti başarısız bulan ve durumun kötüleşeceğine dair ümitsizlik besleyen kitlelerin tercihleridir. Bu kitle hükümete karşı güvenini yitirmiş ve bekleyen sorunların çözümünde etkili olamayacağı düşüncesindedirler. Bu kitle aynı zamanda koalisyon güçleri ve NATO'nun ülkenin inşasına katkıda bulunmadıkları yönünde olumsuz düşüncelere sahiptir ve yabancılara güvenmemektedir. Ülke nüfusunun çoğunluğunu bu grup oluşturmaktadır.

Üçüncü kritik eşik ise Afgan hükümetine inanç ve Afganistan'ın yeniden inşasına katkıda bulunma düşüncesi üzerine oluşmuştur. Bu grup mevcut hükümet üyeleri, siyasal süreçlere katılanlar ve yeniden inşa projelerini yürütenlerdir. Bu gruplar arasında geçişler mümkün olmakla birlikte mevcut güvenlik sorununun şiddeti düşünüldüğünde homojen bir grup

oluşturamayacakları ortadadır. Ancak halkın genel eğilimlerinin anlaşılması için bu çeşit sınıflandırılmaları yapmak gerekli olmaktadır. Tabanın çoğunluğunun içinde bulunduğu ümitsiz gruba azaltmanın yolu Afganistan'da Bonn Anlaşması ile çizilen çerçevede devlet ve siyasetin kalıcı kurumlarının tesisidir. Beklentilere ve umuda dair her başarısızlık tüm süreci tehlike altına sokacaktır.

Güvenlik-istikrar ikileminde karşılaşılan sorunun çözümü ülkenin büyük çoğunluğunun Taliban rejimini istememesinde yatmaktadır. Anayasa ve seçimlerde sürece halkın katılımcı bir şekilde dahil olması bunu göstermektedir. Bu durumdan yararlanılarak iki önemli ön koşulun istenilen gelişmelerin kaydedilmesine ciddi şekilde engel teşkil edebileceği için sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar yerine getirilmezse güvenlik-istikrar ikileminin yönetilmesi imkânsızlaşabilir ve en önemlisi tüm süreç tersine dönebilir. Bunlardan *birincisi* güvenlik sorunlarını halkın Taliban dönemini özleyecek kadar kötüleşmeden önleyebilmektir. *İkincisi* ise yeni Afganistan'ın inşa sürecine halkı dahil etmek ve halk ile istikrar süreçleri arasındaki ilişkiyi zaman zaman zayıflasa da koruyabilmektir. Bu ilişki geleceğe yönelik ümit ile mevcut durumdan geniş halk kitlelerine olumlu yansıtacak faydaların ortaya konması arasındaki bir denge ile belirlenmelidir. Bu iki koşulun sağlanması ile Afganistan'da güvenlik-istikrar ikileminin yönetilebilmesi mümkün olabilir.

Afganistan'da etkili bir devlet yapısının oluşumu, çatışmanın sona ermesi, ekonomik kalkınma ve afyon üretiminin yerine diğer ekonomik faaliyetlere bırakması ile mümkün olacaktır. Bu uzun dönemli hedefi halkın güvenini sağlayarak gündemde tutabilmek Afgan hükümetinin başlıca görevidir. Afganistan'daki zayıf kurumsal yapılar için böylesine uzun dönemli bir strateji, kısa dönemli güvenlik-istikrar ikilemini yönetmeyi hedefleyen siyasi manevralarla gerçekleştirilebilir. Bu anlamda Afgan hükümetinin bu ikilemi yürütebilecek

şekilde kendini yapılandırması gerekmektedir. Afgan hükümetinin en zayıf iki halkasını İçişleri Bakanlığı ve yargı oluşturmaktadır (Rubin, 2007: 76). Bu kurumlara duyulan güvensizlik aşiret yapılarının ve yerel hukuk sisteminin devreye girmesine yol açmaktadır. Ayrıca Afgan hükümetinin doğrudan afyon ticareti ve diğer yasadışı işlere bulaştığı ve yargının rüşvetle istenen sonuçları verdiği söylentileri Afgan hükümetinin ülkede yönetebilirliğini ve meşruiyetini sorunlu hale getirmektedir. İşte bu noktada şebekeleşmenin ve çeteleşmenin önüne geçilerek zayıf halkaların onarılması ve kalıcı devlet kurumlarının ve istikrarlı siyasal sistemin inşası önem arz etmektedir.

Afgan hükümetinin ülkede kalıcı devlet kurumlarının tesis sürecinde ve belki de en azından bu kurumların ortaya çıkış sürecinde istikrarı sağlayabilmesinin çok kolay olmadığı ifade edilmelidir. Kalıcı yönetim kurumlarının oluşturulması önündeki kurumsal engelin ötesinde yönetilmek istenen alan üniter devlet otoritesine yabancı bir coğrafyadır. Halen devlet otoritesinin ulaşmadığı devlet-dışı alanlarda yaşamak isteyen göçebe veya yerleşik aşiret yapıları vardır. Daha önceden belirttiğimiz gibi Afgan coğrafyasında tarihsel olarak birden fazla hükümler, küçük ölçekli yerel liderler, aşiret konfederasyonları, savaş ağaları ve eşkıyalar birlikte var olmuşlardır. Bu tarihi arka plan dikkate alındığında devletin Weberyan anlamda şiddet tekeli elinde toplamasının zorluğu ortaya çıkar. Bu zorluğun ötesinde şiddet tekeli toplamadan önce Hobbes devlet kuramı çerçevesinde bakıldığında devletin temel oluşumuna dair ciddi sıkıntılar bulunmaktadır.

Afgan hükümetinin güvenlik-istikrar ikilemini yönetecek şekilde yapılanması kademeli olarak üniter devlet yapısının sorunlarını çözecek ve bir devletin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Kabil'de bakanlıklarda yaygın görüş kademeli bir yaklaşımın devlet inşa sürecinde anahtar role sahip olduğudur. Ancak bu yeniden yapılanmada en önemli sorun kaliteli eleman bulmak

ve istihdam edilen elemanın sürekliliğini sağlamaktır. Afganistan'da faaliyet gösteren uluslararası kurumlar uzman personeli cazip koşullarla bünyesine çekebilmektedir. Devlet kurumlarındaki personel belirsiz bir gelecek ile karşı karşıya kalmakta ve hâlihazırdaki durumunu yaşanabilir standartlarda tutmaya gayret etmektedir.¹⁷

Değindiğimiz gibi Afganistan'da güçlü bir devlete ihtiyaç vardır. Afganistan'ın şiddetle ve acilen ihtiyaç duyduğu kalkınmanın hızlandırılması, refahın artırılması, fakirliğin önlenmesi, şiddetin engellenmesi, barışın güçlendirilmesi ve bölgesel aktörlerin müdahalelerine karşı bağımsızlık kazanılması ancak güçlü bir devlet eliyle sağlanabilir. Fakat Afganistan şartlarında güçlü bir devletin oluşması zaman alacaktır. Bu durumda güçlü bir devlete sahip olmadan güçlü devletin kabiliyetlerini ortaya koyacak şekilde sürecin yönetimi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, Afgan hükümetinin mevcut kabiliyet ve imkânlarını toplumsal aktörleri kalkınma ve istikrar hedefine kanalize edecek şekilde kullanabilmesi gerekmektedir.

Güvenlik-istikrar geriliminde sürecin doğru işletilememesi acilen çözüm bekleyen sorunların ertelenmesine ve tüm sürecin meşruiyet problemi ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Güvenlik ve iyi yönetim ülke ekonomisi ile doğrudan ilgilidir. Halihazırda uluslararası yardımlarla şekillenen Afgan ekonomisi sınırlı bir grubun etkin olduğu bir şekilde yapılanmakta, siyasal süreç kapsayıcı ve katılımcı olma hedefini hayata geçirmede zorlanmaktadır. Taliban sonrası dönemde ortaya çıkan durumdan Afgan halkı faydalandırılması, bu faydanın zamanla artacağı ve bir anlamda tünelin ucundaki ışığın geniş halk kitleleri tarafından görülmesi yönünde çaba harcanmalıdır. Bu sorunla uğraşmanın en

¹⁷ Yazarlardan Bülent Aras'ın 14 Haziran 2007 tarihinde Hikmet Çetin ile yaptığı görüşme, İstanbul, Türkiye.

pratik yolu hızlı ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır. Uluslararası yardımlarla ayakta duran ekonominin bir şekilde ulusal ekonominin dinamikleri ile sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak şekilde dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu da koalisyon güçlerinin ülkeden ayrılmasını isteyen ulusal taleplerle Afganistan'da istikrar ve kalıcı barış isteyen uluslararası toplumun isteklerinin barıştırılmasını gerektirmektedir.

Ekonomik gelişme ve kalkınma kalıcı güvenlik kurumlarının oluşturulabilmesi için de gereklidir. Afganistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mahmud Saikal'ın tahmini ile Afganistan'da 50000 civarında olması öngörülen ordunun ve etkili bir polis gücünün oluşturulması için vergilerin üç - dört kat artırılması gerekmektedir.¹⁸ Mevcut durumda Afgan ulusal ordusu ve ulusal polis gücü uluslararası yardımlar ile finanse edilmektedir. Silahsızlandırma, Demobilizasyon ve Entegrasyon (SDE) süreci ve Güvenlik Sektörü Reformu (GSR), koalisyon güçleri ve NATO ISAF güçlerinin denetimi altında gerçekleşmektedir. Afganistan örneğinde güvenlik ve istikrar ikileminin yönetimi insan, toplum ve devlet güvenliği üzerinden gerçekleştirilecekse istikrarın sağlanması için güvenlik sorunlarını kısa süreliğine öteleme gerekebilir. Bu sebeple SDE sürecinin daha önceki milis güçlerinin ve savaş ağalarının yeni ordu içinde yer alabilmelerine imkân tanınması olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Önce istikrarın sağlanması ve güvenlik yapılanmasının oluşması daha sonra ise güvenlik kurumlarının asli vazifelerine uygun hareket etmelerinin sağlanması, güvenliğin tesisi için birbirini izleyecek süreçlerdir.

7. SONUÇ

¹⁸ Yazarlardan Bülent Aras'ın, 19 Nisan 2006 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Mahmud Saikal ile yaptığı mülakat, Kabil, Afganistan.

Güvenlik tartışmaları devlet ve devlet dışı aktörlerin dikey ve yatay ilişkileri eksenlerinde ulus-devletin iç güvenliği ile ilgili ulusal çıkar, güvenliğin alanı ve dış politika tercihlerini nasıl belirledikleri üzerinde şekillenmektedir. Güvenlik, daha önceki dönemlerden farklı bir bağlamla, üzerinde uğraşılmasının yeterli olmayıp daha ötesinde 'üretilmesi' zorunlu bir olgu olarak sunulmaktadır. Güvenlik üretiminin bir 'zorunluluk' olarak sunan ve besleyen ortam güvensizliğin moderniteye ve globalleşmeye içkin olduğu önermeleri (Beck, 1992; Giddens, 1990; 1991) ile bağlantılı olarak güvenliğin aktör ve yapı düzeylerinde bir mühendislik projesi gibi kurgulanması, planlanması ve modellemesinin yapılması gerektiği kurgularını da beraberinde getirmiştir. Burada dikkati çekilmesi gereken nokta, güvenliğin üretilmesi sırasında alternatif varsayımların neler olduğu veya olabileceğinin de en az algılanan gerçeklik kadar önemli olduğudur. Bütün bu süreçlerin şekillendiği ortamın soğuk Savaş sırasındaki iki kutuplu dünya sisteminin ve ideolojik gündeminin ayrıştırdığı iç politika ve dış politika düzlemlerin yeniden birleştiği bir ortam olduğu da unutulmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, iç politikanın uluslararası güvenlik modellemelerinde belirleyiciliği yeniden itibar kazanmaktadır.

Bu projede uluslararası ilişkiler ile güvenliği özdeş kavramlarmışçasına ele alan yaklaşımı arka planda tutup iç politika/dış politika arasındaki irtibatı ve geçişkenliği daha fazla dikkate alarak iki örnek ülkeyi – Afganistan ve Suriye'yi - ele aldık. Kültürel/yapısalcı eleştirilerin ışığında uluslararası güvenlik kavramını istikrar ve güvenlik pencerelerinden sorgulayarak ve insan eksenli bir bakış açısıyla tartışmalarımızı gerçekleştirdik. Afganistan ve Suriye üzerinden yaptığımız tartışmada devlet-toplum gerilimi ve yönetim krizlerinden çıkamayan ülkelerin karşılaştıkları güvenlik sorunlarına, parçalanmış ya da savaş yıkımı yaşayan

devletlerin devlet inşaa süreçleri sırasında yüzleştiği gerilimlere ve etnik ve sekteryan şiddet karşısında aldığı tutumlara değindik. Yaptığımız çalışmada uluslararası güvenliğin alanını iç politika/dış politika ilintisini kurarak genişlettiğini gözlemlemekteyiz. Aynı gözlem içerisinde Ayoob'un (1995) geliştirdiği teorik açılımları doğrular nitelikte Batı dışı coğrafyalarda yaşanan güvenlik sorunlarının büyük oranda ülkelerin iç sorunlarından kaynaklandığını ve bölgesel ve uluslararası bağlamlarda ürettikleri ve ihraç ettikleri güvensizlik sorununun aslında "kendi evlerine çekti düzen" verme sorunuyla doğrudan ilişkili olduğu sonucunu çıkarttık.

Bu çalışma hem devletin hem de insanların güvenliğinin beraber sağlanmasının önündeki iki açmazı, yani güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ikilemlerini tartışmaya açmıştır. Çalışma, güvenliğin sağlanmasında Ayoob (1995; 2005) ve Bilgin, Booth ve Jones'un (1998) altını çizdikleri üçüncü dünya ülkeleri güvenlik sorunsalı çerçevesinde devletin güçlenirken, bu durumun toplum ve insan güvenliğine rağmen olmaması gerektiği önermesine eklenmektedir. Güvenlikten en fazla kimin fayda elde ettiği üzerinde duran eleştirel güvenlik okulundan yola çıkarak devletin güvenliği ile ve insan ve toplum güvenliğinin birbirlerini dışlamasının nasıl engelleneceği ve hangi kritik eşikler üzerinden şekillenmesi gerektiği meselesinin önemli olduğu düşünceindeyiz.

Ortaya koymaya çalıştığımız insan ve toplum güvenliği ile beraber inşaa edilecek devlet güvenliği yaklaşımı "güvenliği sağlama çabasının istikrar ve demokrasinin gelişmesini engelleyebilecek durumlara, var olan sorunlu rejimin pekişmesine veya çeşitli otoriter eğilimlerin güçlenmesine sebebiyet verebilir" eleştirisi ile karşılanabilir. Doğal kabul edilebilecek bu eleştiri, yine de güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar arasındaki bazen olumlu, bazen hoşnutsuz ama mecburi ilişkiyi anlamaya yönelik bilimsel araştırmaların

sunabileceği verilerin değerini azaltmaz. Nitekim yaptığımız çalışma güvenlik çalışmalarının cevabını aradığı birçok soruyla ilintili tartışmalar için sınırlı da olsa yeni veriler sunmaktadır.

Güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ikilemleri ve kritik eşikleri üzerinden geliştirilecek güvenliğin, muhatapları ve değişen güvenlik çıkarları göz önüne alındığında insani güvenliği Schmittyen ikilemeler üzerinden değil, zıtlıklar olarak algılanan farklılıklar arasında esnek geçişleri dikkate alan bir yaklaşımla ele alınması gerektiği düşüncesindeyiz. Suriye ve Afganistan örnekleri bir yanda demokrasi ve istikrarı, diğer tarafta ise güvenliği beraber tesis edebilmenin başarıyı belirleyeceğini ortaya koymaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu iddianın her bedene uyacak tek bir elbise misali bir genellemeye veya evrensel çıkarsamalara imkân vermeyebileceğini düşünüyoruz. Ancak aktörleri insan, toplum, siyasal yapı ve devlet olan bir yapıda kritik eşikler üzerinde inşa edilecek, değişik seviyelerde oluşacak ve her bir seviyede güvenliğin farklı muhatapları ve bu muhatapların değişen güvenlik ilgi ve çıkarlarını ele alan bağlamlar üzerinden insan ve toplum güvenliğine katkı yapmanın mümkün olduğunu düşünüyoruz.

Suriye’de gözlemlediğimiz otoriter bir devlet yapısının güvenlik - demokrasi ikilemini sürekli olarak yeniden ürettiğidir. Bu ülkenin yönetimi sürekliliğini Weberyen devlet (devletin meşru şiddet kullanımını tekelinde tutması) nimetlerinden yararlanarak toplumdaki farklı gruplarla pazarlığa girerek muhafaza etmektedir. Dönemsel olarak gözlenen demokratikleşme adımları muhalefeti güçlendirdiği, rejimin kontrol mekanizmalarını zayıflattığı ve eleştirel yönelimlere sebebiyet verdiği için kesintiye uğramaktadır. Eski muhafızlar, himaye halkaları ve otoriter yönetimin kendisi, demokratik ve açık bir siyasal sistemin güvenliğe zarar vereceği fikri ile kontrol ve güvenlik eksenli politikalar sürdürmektedirler.

Suriye’de gözlenen bir diğer durum bu politikaların, geniş bir iç ve dış düşman yelpazesi, sayesinde insan hakları ve özgürlükleri ikinci plana atan bir anlayışı doktriner bir tavırla topluma kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Demokratikleşme, siyasal açılma, haklar ve özgürlük etrafında şekillenebilecek söylemler ve hareketler karşısında önce mesafeli bir duruş sergileme, daha sonra kısmen hayata geçmesine izin verme gibi bir tavır takınma ve hemen arkasından doğrudan güvenlik kaygılarının tetiklendiği güvenlik öncelikli mekanizmalar oluşturulmasıyla durumun eski haline dönmesi yaşanan bir döngüsel durumdur. Hapishanelerin kısa süreler içinde boşalıp tekrar dolması bu döngünün en belirgin göstergelerindendir.

Suriye’deki otoriter rejimin kendi devamlılığı için suiistimal ettiği güvenlik ve demokrasi arasındaki sorunlu ilişki, son tahlilde güvensizliği artıran ve demokratikleşme ile daha güvenli bir ortama geçme imkânını ortadan kaldıran paradoksal bir duruma yol açmaktadır. Meşruiyet zemini zaten dar olan Suriye siyasal rejiminin bu yönetmede kolayca kaçma yaklaşımı ile daha da daralmaktadır. Ancak rejimin göz ardı ettiği durum 11 Eylül sonrası dönemde manevra tercihini ülke içinde toplumsal grupları meşruiyet zemini dışında tutma, yabancılaştırma ve sonuçta güvenlik sorunu olarak ortaya çıkartma yönünde yapan devletlerin, güvenlik devleti kategorilerinden hızla zayıf ya da başarısız (müflis) devletler sınıfına düşeceği. Yeni dönemin başarılı olarak gördüğü siyaset tarzı siyasal sistemin meşruiyet zeminini genişleten, daha önce güvenlik sorunu olarak algılanan grup ya da oluşumları siyasal yapı içerisine dâhil etme potansiyellerini zenginleştiren yöntemlerdir. Zamanın ruhuna uygun siyaset tarzı toplumsal kapsayıcılığı geniş yelpazede seyreden araçsal ve yöntemsel çeşitliliklerdir.

Suriye özelinde söylenebilecek bu çeşitliliklerden bir tanesi siyasal sistemin meşruiyet zemini içerisine çekilebilen oluşumların ve grupların meşruluğun getirdiği avantajlardan

yararlandırılması, siyasal yapının bir parçası haline getirilmesi ve iktidardan nemalanma imkânlarının artırılmasıdır. Aynı zamanda yine aynı grupların güvensizliğe yol açan aşırılıklarının törpülenmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Suriye için önerimiz demokrasi-güvenlik arasındaki birbirini aşındıran ilişki sarmalının ancak devlet, siyasal yapı ve toplumsal aktörler arasındaki geriliminin azaltılmasıyla gevşeyeceğidir. Başlangıç olarak daha fazla demokrasi ve daha fazla güvenliğin üretilebilmesinin mümkün olduğu düşüncesi iradi olarak tercih edilmeli ve bu tercihin arkasında sağlam durulmalıdır. Akabinde ve detayında, güvenlik ve demokrasi arasında koşutluk topyekûn bir şekilde veya tümünden gelen bir yaklaşımla değil örnek olaylar, gruplar ve durumlar karşısında farklı tavır geliştirerek ufak örgülerin daha sonra birikimci bir şekilde motif ve deseni ortaya çıkartması misali tümevarımsal bir yaklaşımla sağlanabilir. Her ne kadar 11 Eylül sonrası ortam küresel ölçekte güvenlik – demokrasi ikilemini teröre karşı savaş bağlamında uluslararası politikanın bir gereği olarak dayatmış olsa dahi Suriye özelinde gerçek anlamda bu dönemde güvensizliğin giderilmesi bu açmazının demokrasi lehine tavır alınarak çözülebilmesinden geçmektedir. Bu bağlamda Suriye’de üretilecek güvenlik ve güvenli ortamda gelişen demokrasi birbirlerine sağlayacakları geri besleme ile evine çeki düzen vermiş, özgüveni yüksek bir Suriye yönetiminin bölgesel ve uluslararası barış ve istikrara daha fazla katkıda bulunmasına zemin hazırlayacaktır.

Güvenlik - istikrar ikilemi daha sıklıkla savaş yıkımı yaşayan, iç savaş ya da ayrılıkçı terör ile uğraşan ve en sorunlu şekilde parçalanmış devletlerde yaşanır. Afganistan’da derinlemesine yaşandığını gözlemlediğimiz güvenlik ve istikrar arasındaki çelişki özellikle meşruiyet alanı dışındaki aktörler karşısında ortaya çıkmaktadır. Afganistan örneğinin ortaya koyduğu anayasanın onaylanması, meclisin oluşturulması, hükümetin kurulması, toplumsal uzlaşmanın sağlanması ve siyasal sistemin pekişmesi değişik derecelerde istikrarlı süreçler

gerektirmektedir.

Afganistan deneyiminin ortaya koyduğu sadece başkentin dar bir alanında güvenliğin sağlanarak ülke genelini ilgilendiren bir referandum ya da anayasa halk oylaması yapılamayacağıdır. Oy kullanacak tüm grup, etnisite ve kesimlere oy kullanabilme imkânı tanınması gerekmektedir. Afganistan'da en azından güvenlik - istikrar ikileminin kritik eşiklerle kısmi başarıyla sürdürüldüğünün ispatı olarak güvenliği tehdit eden unsurlara oy kullanma ya da güvenlik açısından kısmi taviz verme durumu olarak sayılabilecek bu durum seçim gibi bir siyasal kurumun hayatiyet kazanmasıyla sonuçlanmıştır.

Afganistan'da güvenlik-istikrar ikileminin yönetilmesi devlet ve hükümet yapılarının yeniden yapılanmasının yanı sıra geniş halk kitlelerini mümkün olduğunca siyasal sisteme eklemleyebilecek politikaların geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Güvensizlik kaynağı gruplar ile irtibata geçme talebi bu gruplar tarafından siyasal gücü elinde tutan yapının zayıflığı olarak algılanabileceği gibi, diğer direnişçi ya da muhalif gruplar siyasal otoritenin bu tutumundan cesaret alıp kendileri için de aynı sonucun doğmasını sağlayacak şekilde güvensizliği artıracak faaliyetlerini yoğunlaştırabilirler. Bir diğer muhtemel olumsuz netice siyasal süreçlerin ve yapıların inşa sürecine siyasal yollarla katılan grupların bu durum karşısında hayal kırıklığına uğraması ile ortaya çıkabilir. El-Kaide ve Hikmetyar gruplarının içinde yer alan bazı uzlaşmaz grupların ayıklanması yapılarak dışlanmasının akabinde diğer kalan gruplar ya da kişiler siyasal sistem içerisine çekilerek uyumlulaştırılabilir. Böylelikle siyasal sistemin meşruiyet zemini katılımın artırılması sayesinde genişletilerek daha dinamik ve kuşatıcı bir yapı ortaya çıkarılabilir. Bu bağlamda bir kısım problemlili gruplar, örneğin savaş ağaları, bunlarla bağlantılı iktisadi müteşebbisler ve bazı milis unsurları, siyasal aktör olarak kabul edilerek ordu içinde yer alabilir. Afganistan'da nihai hedef kalıcı yönetim

kurumlarının oluşturulması, güvenliğin sağlanması ve afyon ticaretinin yerini yasal ekonomik faaliyetlere bırakması olduğuna göre, bu hedefe ulaşmanın yolu güvenlik-istikrar gerilimini ancak kısa vadeli iyi yönetmektir. En fazla ihtiyaç duyulan ise siyasal otoritenin halk kitleleri içerisinde derinlik kazanmasıdır. Bu derinliği oluşturacak en iyi strateji güvenlikten bir miktar taviz veriliyor gibi gözükse de uzlaşılabilir grupların siyasal ve ekonomik sisteme meşru birer aktör olarak dâhil edilip zamanla dönüştürülmesi ve ehlileştirilmesidir.

Güvenlik-istikrar geriliminin yönetimine dair önerilen farklı gruplara hitap edebilecek bu yaklaşım çeşitli aşamalardan oluşmakla birlikte, bu aşamaların kaydedilmesi için üç önemli husus belirlemektedir. *Birincisi*, süreçlere kendi iradesi ile katılan barışçı, yıkıcı olmayan veya en azından tarafsız/ortada kalmış taraflarla, diğer yıkıcı taraflar arasında ayrıştırıcı bir çizgi çekmek gereklidir. Bu çizgiyi takiben sert güvenlik tedbirleri kullanılarak uzlaşamayan unsurları caydırılması veya tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu mücadele ile eş zamanlı olarak mümkün olan en etkili yöntemlerle daha ılımlı, uzlaşılabilir veya tarafları siyasal otorite yanına çekmek gerekmektedir. Aynı bağlamda bazı yolsuzluğa bulaşmış kişilerin veya suç çetelerinin yönetime ve siyasal süreçlerin parçası olduğu izlenimi yaratılmamalı ve Afgan yönetiminin meşruiyet sorunu taşıdığına dair bir kanı oluşturulmamalıdır. Burada sorun sadece izlenim problemi değildir; doğrudan suç ve yolsuzluğun yönetim ve siyasal süreçlerden uzak tutulabilmesi halkın yönetime ve oluşturulan devlete güven duyulması meselesidir ki güven siyasal istikrarın kilididir.

İkincisi ise önceki muhalif, direnişçi ya da tehdit unsuru gruplar süreçlere katıldıktan sonra muhalif itirazlarını sistem içerisinde sergileyebilecekleri genişlikte bir yapısal tolerans oluşturulmalıdır. Siyasal sistemin içine çekilen grupların anayasa ve yasal sistemin öngördüğü şekilde dönüştürülmesi ve muhalefette olsalar bile siyasal sistem ve yönetimle yok etme,

isyan etme veya devlet oluşum, istikrar ve güvenlik süreçlerini tersine çevirme ilişkisine girmemelileri sağlanmalıdır.

Üçüncüsü ise kısmi katılımın bile istikrarı sağlayacak kurumların tesisinde önemli olduğundan yola çıkarak çekinceli veya koşullara bağlı katılımın normal kabul edilmesi ve desteklenmesidir. Örneğin, anayasanın oylanmasında etkisiz kalmama isteğiyle referanduma katılan bazı gruplar daha sonra direnişi sürdürebilirler. Ancak bu durum Afganistan'da her ne kadar direnişçi unsurlar için bir taşla iki kuş vurma anlamında yorumlanabilse dahi, son tahlilde, istikrarı sağlayacak süreçlere katılım sağlaması açısından önemlidir. Afganistan'da bu durum hem farklılıkların zaman içinde örtüşmesi için bir imkân hem de süreçlerin oluşumu ve sürdürülmesi sırasında dinamizm kazandırabilecek bir durum olarak algılanmaya başlanmıştır.

Yukarıda belirtilen koşullar ve hususlar, Afganistan'daki koalisyon güçleri ve yerel Afgan güvenlik güçlerinin gündemindedir. Bu gündemin başarıya ulaşmasını stratejik açıdan destekleyebilecek üç yan husus bulunmaktadır (Goodson, 2005: 27). *Birincisi* güvenliği artırma bir dizi güvenliği sağlama girişiminin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla güvenliği sağlama girişimlerinin birbirini tamamlayacak nitelikte kurgulanması, alınan bazı tedbirlerin diğerlerinin önünü tıkamaması gerekmektedir. *İkincisi* savaş ağaları ile girilen ilişkide hangilerinin güçlendirileceği, hangilerinin dağıtılacağı önceden iyi hesap edilmelidir. Plansız ve programsız bir şekilde savaş ağaları ile kurulan her irtibat onların güçlenmelerine yol açacaktır. Savaş ağaları ile geçici ittifaklar uzun dönemli yansımaları ve etkileri düşünülerek kurgulanmalıdır. *Üçüncü* olarak ise sert güvenlik önlemlerine ihtiyaç duyulan bir ortamda güvenlik personeli ve mühimmatı tedarik etmeden güvenliğin aşamalarına girişmek ciddi bir risk alma anlamını taşımaktadır (Goodson, 2005: 27).

Yukarıda özetlenen güvenlik ve istikrarın teminine yönelik tüm yöntem ve stratejiler arasında kurgulanması ve gerçekleştirilmesi en zor olan yasallığı tartışmalı grup ve kişileri meşruiyet zeminine çekmenin yollarının bulunmasıdır. Tam da bu noktada siyasi af etkili olabilecek bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte belirtilmesi gerekir ki af, ancak dikkatle ve özenle uygulanması gereken bir araçtır. Bir yandan af ilan ederek bir yandan cezalandırma uygulamalarına devam etmek tutarsızlığa ve dolayısıyla halk arasında oluşturulmaya çalışan sisteme dair mesaj karmaşasına yol açabilir (Felbab-Brown, 2005: 66). Bazı örneklerde görüldüğü üzere aynı grubun bir elemanı ortadan kaldırılırken diğeri affedilebilmekte veya uyuşturucu patronu affedilirken afyon yetiştiren çiftçi ceza alabilmektedir. Bu adil olmayan muameleye engel olmak için belirlenen kütleler ya tamamen cezalandırılacak ya da tamamen af ile temize çıkarılacak bir yargılamaya maruz bırakılmalıdır. Hukukun tutarlılığı ve evrenselliğinin gerisine düşecek uygulamalar sorun üretmeye devam edecektir. Vurgulanması gereken diğerk bir nokta ise güvenlik tedbirlerinin büyük bütçelere ihtiyaç duyduğu hususudur. Mevcut açlık, yoksulluk, salgın hastalık ve düşük sosyo-ekonomik göstergeler ışığında Afganistan'da ekonomik kalkınmanın ikinci plana atılması, güvenliğin tercih edilmesi, tüm kaynakların güvenliğe harcanması gibi bir seçenek söz konusu bile değildir. Bu koşullarda af benzeri uygulamalar arzu edilen sonucu sağlayabilirse güvenliğe ayrılan bütçenin azaltılabilmesinde etkili rol oynayabilir.

Afganistan için uzun dönemli hedef istikrarın yapısal olarak devleti güçlendirmesi ve devlet aygıtının dar grup çıkarları için çalışmasını engelleyecek mekanizmaların kurulmasıdır. İstikrar ile güçlenen devletin toplum ve insan güvenliğini dikkate almayacağı ve keyfi bir yönetim sürebileceği karşı tez olarak öne sürülebilir. Ancak çalışmada önerdiğimiz devlet güvenliği yanında toplum ve insan güvenliğini gözeterek güvenlik yaklaşımı böylesine bir

ihtimali azaltacaktır. Bu güvenlik yaklaşımı, suç şebekeleri veya devlet otoritesinin ülke içindeki çatışmaları tırmandıracak tarzda dış unsurlarla ilişki kurmalarının önünü tıkayacaktır. Afganistan'ın belki de son 200 yıllık tarihinde eksik olan güvenlik anlayışı budur. Güvensizliği oluşturan ortamda güvenlik - istikrar arasında kurulacak bir çeşit kritik eşikler ilişkisiyle istikrarlı bir devlet aygıtı ve siyasal yapının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Afganistan'da istikrar hedefine ulaştıktan sonra kısmi güvensizlik ortamının devamı da mümkündür. Yine de böyle bir ihtimalde bile insan ve toplum güvenliği ile devlet güvenliğini bir arada tutma kararlılığı yeni açılımlar yapabilmeyi önü açabilir.

Suriye örneğinde demokrasiye geçişin ancak güvenli bir ortamda vücut bulabileceği ve demokratikleşmenin ise daha fazla güvenliğe zemin hazırlayacağına dikkat çekiyoruz. Rejimin elinde tuttuğu oldukça geniş iç ve dış düşman tanımlamaları, sorunların kökenlerinin dışarıdan olduğu iddiası ve muhalif unsurları çabucak öteki kategorisine itelemesi güvenlik - demokrasi ikilemini derinleştirmektedir. Sadık muhalefet oluşturma çabası ontolojik olarak zaten mümkün olmayan boşuna bir çabadır. Kitlesele şiddetle muhalefeti bastırma ve yüzeysel reformlar sadece kısır döngüler yaratmaktadır. Ayrıca mevcut tavır içeride muhalefetin etnik ve sekteryen temeller üzerinden şekillenmesi, siyasal sistem içerisinde meşru aktörler olarak ortaya çıkabilecek grupların uzun dönemli sorun yaratabilecek oluşumlar içerisinde erimelerine yol açmaktadır. Suriye rejimi için çıkış yolu siyasal sistemin meşruiyet zeminin genişletmek, muhalefeti tehdit/düşman sarmalı dışında görmek ve muhalefetin meşru aktörler olarak sisteme entegre etmektir. Netice itibariyle, katı güvenlik devleti yapılanmasından demokratik devlete geçiş daha fazla demokrasinin daha fazla güvenlik üreteceği kabulüyle mümkün olabilir.

Afganistan örneğinde güvenliğin katı ve tavizsiz bir şekilde uygulanmasının devlet ve siyasi

otorite inşası süreçlerinin gerektirdiği istikrarı erteleyebileceğini veya bazen tamamen engelleyebileceğini gözlemledik. Bu tespitten yola çıkarak istikrarın oluşması için güvenliğin geniş yorumlanması ve esnek algılanması gerektiğini vurguladık. Aynı düşünceden hareketle, istikrar adına kısa süreli görece güvensizliğe tolerans gösterilebileceğine işaret ettik. Afganistan'da acilen ihtiyaç duyulan devlet ve siyasal kurumlarının geniş halk kitlelerinin gözünde güvenilirliğini sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasıdır. Her ne kadar iyimser olmak için elde yeterince veri olmasa da vardığımız sonuç Afganistan'da güvenlik – istikrar, Suriye'de güvenlik - demokrasi ikilemelerinin kritik eşikler üzerinden başarıyla yönetilmesi gerekliliğidir. Bu da temelde devlet ve insan/toplum güvenliğinin eşgüdümünün sağlanması ile mümkündür.

Bu çalışmada güvenlik ile demokrasi/istikrar arasındaki mesafelerin eşiklerini, aralığını, uyumsuzluk ve uyuşmazlık noktalarını Afganistan ve Suriye ülke analizleri ile aydınlatmaya ve güvenlik çalışmalarına ufak bir katkı yapmaya çalıştık. Çalışma ile hedeflediğimiz eleştirel güvenlik okulu literatürüne eklenmek, teorik düzleme ampirik veriler sunabilmek ve pratik bağlamda açılımlara katkıda bulunabilmektir. Ayrıca vardığımız sonuçlar ve tavsiyeler ile politika yapım süreçlerine sınırlı da olsa katkıda bulunmaya çalıştık. Bu çalışmanın bazı verilerinin Afganistan ve Suriye gibi uluslararası güvenlik çalışmalarında 'sorunlu' kategoride ele alınan diğer ülkeler için de geçerli olduğunu düşünüyoruz.

8. REFERANSLAR

AFGANİSTAN ANAYASASI, <http://www.afghan-web.com/history/const/const1964.html> ve <http://www.nationalassembly.af/index.php?id=5>, (1964).

otorite inşası süreçlerinin gerektirdiği istikrarı erteleyebileceğini veya bazen tamamen engelleyebileceğini gözlemledik. Bu tespitten yola çıkarak istikrarın oluşması için güvenliğin geniş yorumlanması ve esnek algılanması gerektiğini vurguladık. Aynı düşünceden hareketle, istikrar adına kısa süreli görece güvensizliğe tolerans gösterilebileceğine işaret ettik. Afganistan'da acilen ihtiyaç duyulan devlet ve siyasal kurumlarının geniş halk kitlelerinin gözünde güvenilirliğini sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasıdır. Her ne kadar iyimser olmak için elde yeterince veri olmasa da vardığımız sonuç Afganistan'da güvenlik – istikrar, Suriye'de güvenlik - demokrasi ikilemlerinin kritik eşikler üzerinden başarıyla yönetilmesi gerekliliğidir. Bu da temelde devlet ve insan/toplum güvenliğinin eşgüdümünün sağlanması ile mümkündür.

Bu çalışmada güvenlik ile demokrasi/istikrar arasındaki mesafelerin eşiklerini, aralığını, uyumsuzluk ve uyuşmazlık noktalarını Afganistan ve Suriye ülke analizleri ile aydınlatmaya ve güvenlik çalışmalarına ufak bir katkı yapmaya çalıştık. Çalışma ile hedeflediğimiz eleştirel güvenlik okulu literatürüne eklenmek, teorik düzleme ampirik veriler sunabilmek ve pratik bağlamda açılımlara katkıda bulunabilmektir. Ayrıca vardığımız sonuçlar ve tavsiyeler ile politika yapım süreçlerine sınırlı da olsa katkıda bulunmaya çalıştık. Bu çalışmanın bazı verilerinin Afganistan ve Suriye gibi uluslararası güvenlik çalışmalarında 'sorunlu' kategoride ele alınan diğer ülkeler için de geçerli olduğunu düşünüyoruz.

8. REFERANSLAR

AFGANİSTAN ANAYASASI, <http://www.afghan-web.com/history/const/const1964.html> ve <http://www.nationalassembly.af/index.php?id=5>, (1964).

AFGANİSTAN

ANAYASASI,

<http://www.afghanan.net/afghanistan/constitutions/constitution2004.htm>, (2004).

AMNESTY INTERNATIONAL, Syria: Abdel Rahman Shaghouri, 24 Haziran 2003,
<http://web.amnesty.org/library/Index/ENGMDE240202003?open&of=ENG-SYR>.

ANDERSON, L., Arab Democracy: Dismal Prospects, *World Policy Journal*,
18, 3, Fall, 53-61, (2001).

ARABIC NEWS, Khaddam warns the intellectuals: we will not allow to convert Syria in
Algeria or Yugoslavia, 19 Şubat 2001,
<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010219/2001021916.html>.

ARAS, B., Köni, H., Turkish-Syrian Relations Revisited, *Arab Studies Quarterly*, 24, 4, 47-
61, (2002).

ATLIOĞLU, Y., *Beşar Esad Suriye 'sinde Reform*, Tasam, İstanbul, (2007).

AYOUB, M., *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and
the International System*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, (1995).

AYOUB, M., Third World Perspectives on Humanitarian Intervention and International
Administration, *Global Governance*, 10, 99-118, (2004).

BBC NEWS, Syria gets first non-party newspaper, 04 Ocak 2001,

http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/1101299.stm.

BECK, U., *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, New Delhi, (1992).

BIEDERMANN, F., Syrian Opposition Groups Unite to Demand Reform, *Financial Times*, (17 Ekim 2005).

BIGO, D., *Policing Insecurity Today: Defense and Internal Security*, Palgrave Macmillan, London, (2006).

BILGIN, P., Individual and Societal Dimensions of Security, *International Studies Review*, 5, 203-222, (2003).

BILGIN, P., Booth, K., Jones, R. W., Security Studies: The Next Stage? *Naçao e Defesa*, 84, 137-157, (1998).

BOOTH, K., Security and Emancipation, *Review of International Studies*, 17, 3, 313-326, (1991).

BOTTHCER, A., *Syrische Religionspolitik unter Asad*, ABI, Freiburg, (1998).

BRONSON, R., Syria: Hanging Together or Hanging Separately, *Washington Quarterly*, 23, 2, 91-105, Spring (2000).

BUZAN, B., Waever, O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, (2003).

BYMAN, D., Confronting Syrian-Backed Terrorism, *The Washington Quarterly*, 28, 3, 99-113, (2005).

CAREY, H. F., Militarization without Civil War: The Security Dilemma and Regime Consolidation in Haiti, *Civil Wars*, 7, 4, 330 – 356, (2005).

CRELINSTEIN, R. D., The Impact of Television on Terrorism and Crisis Situations: Implications for Public Policy, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 2, 61-72, (1994).

DAHL, R. A., *Polyarchy*, Yale University Press, New Haven, (1971).

DE ZEEUW, J. Projects Do Not Create Institutions: The Record of Democracy Assistance in Post-Conflict Societies, *Democratization*, 12, 4, 481-504, (2005).

DIAMOND, L., Three Paradoxes of Democracy, içinde, *The Global Resurgence of Democracy*, ed: Diamond, L., Plattner, M. F., The John Hopkins University Press, Baltimore, London, (1996), Pp: 111-123.

DIAMOND, L., Linz, J. J., Lipset, S. M., *Democracy in Developing Countries: Vol. 2 Africa, Vol. 3 Asia, Vol. 4 Latin America*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, (1988,1989).

DIAMOND, L., Plattner, M. F., Introduction, *The Global Resurgence of Democracy*, ed:

Diamond, L., Plattner, M. F., The John Hopkins University Press, Baltimore, London, (1996),
Pp: ix-xxvi.

FARRELL, T., Counting the Costs of the Nuclear Age, *International Affairs*, 75, 1, 121–128,
(1999).

FEDERAL RESEARCH DIVISION LIBRARY OF CONGRESS,
<http://www.loc.gov/law/guide/syria.html>.

FELBAB-BROWN, V., Afghanistan: When Counternarcotics Undermines Counterterrorism,
Washington Quarterly, 28, 4, 55-72, (2005).

FRANK, K. K., Democracy and Economics in Afghanistan: Is the Cart Before the Horse,
Mediterranean Quarterly, 17, 1, 102-115, (2006).

FUKUYAMA, F., *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, London, (1992).

GADDIS, J. L., *We Now Know: Rethinking Cold War History*, Clarendon Press, Oxford,
(1998).

GADIRI, F., Bölgede Demokrasiyi Kurmak, *Genişletilmiş Ortadoğu'da Demokratikleşme ve
Güvenlik Konferansı*, Arı Hareketi, İstanbul, 23–24 Haziran 2005.

GAMBILL, G. C., The Kurdish Reawakening in Syria, *Middle East Intelligence Bulletin*, 6,

4, (2004).

GHADBIAN, N., The New Asad: Dynamics of Continuity and Change in Syria, *Middle East Journal*, 55, 4, 624-641, (2001).

GIDDENS, A., *Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, (1990).

GIDDENS, A., *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, (1991).

GOLSTONE, J. A., Ulfelder, J., How to CONstruct Stable Democracies, *The Washington Quarterly*, 28, 1, 9-20, (2004-2005).

GOODHAND, J., From War Economy to peace Economy: Reconstruction and State Building in Afghanistan, *Journal of International Affairs*, 58, 1, 155-174, (2004).

GOODSON, L., Bullets, Ballots, and Poppies in Afghanistan, *Journal of Democracy*, 16, 1, 24-38, (2005).

HARTZELL, C., Hoddie, M., Rothchild, D., Stabilizing the Peace after Civil War: An Investigation of Some Key Variables, *International Organization*, 55, 1, 183-208, (2001).

HELD, D., *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity Press, Cambridge, (1995).

HELD, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J., *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Pres, Cambridge, Oxford, (1999).

HINNEBUSCH, R., *Syria: Revolution From Above*, Routledge, Londra, (2001).

HUGHES, J. H., The Ballistic Missile Threat: Defense and Technology, *Journal of Social, Political and Economic Studies*, 26, 1 Spring, 259-268, (2001).

HUNTINGTON, S. P., *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, Conn., (1968).

HUNTINGTON, Samuel P., Democracy's Third Wave, *The Global Resurgence of Democracy*, ed: Diamond, L., Plattner, M. F., The John Hopkins University Press, Baltimore, London, (1996), Pp: 3-25.

HÜRRİYET, (3 Aralık 2003).

INTERNATIONAL CRISIS GROUP, *Afghanistan: From Presidential to Parliamentary Elections*, Asia Report 88, (23 Kasım 2004).

JEMB (Joint Electoral Management Board), *National Assembly and Provincial Council Elections 2005 Final Report*, <http://www.jemb.org/index.html>, <http://www.jemb.org/pdf/JEMBS%20MGT%20Final%20Report%202005-12-12.pdf>, (2005).

JEPPERSON, R. L., Wendt, A., Katzenstein, P. J., Norms, Identity and Culture in National

Security, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed: Katzenstein, P. J., Columbia University Press, New York, (1996).

JERVIS, Robert. An Interim Assessment of September 11: What Has Changed and What Has Not?, *Political Science Quarterly*, 117, 1, 37-54, (2002).

JOB, B., The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World, *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*, ed: Job, B., Lynne Rienner, Boulder, (1992).

JOHNSON, T. H., Afghanistan's Post-Taliban Transition: The State of State-Building after War, *Central Asian Survey*, 25, 1-2, 1-26 (2006).

JOHNSON, C., Maley, W., Thier, A., Wardak, A., *Afghanistan's Political and Constitutional Development*, www.odi.org.uk/hpg/papers/evaluations/afghanfid.pdf, Araştırma Raporu, Overseas Development Institute and United Nations Development Fund, London, (2003).

KEYMAN, E. F., *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, Alfa Yayınları, İstanbul, (2000).

KHALIZAD Z., Afghanistan: The Consolidation of a Rogue State, *Washington Quarterly*, 23, 1, (2000).

KRAMER, M., *Arab Awakening and Islamic Revival*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, (1996).

KRAUSE, K., Williams, M. C., *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, (der.), University of Minnesota Press, Minneapolis, (1997).

LANCASTER, J., Karzai Vows to Combat Flourishing Afghan Opium Trade, *Boston Globe*, (10 Aralık 2004).

LANDIS, J., Pace, J., The Syrian Opposition, *Washington Quarterly*, 30, 1, 45-68, (2006-07).

LIJPHART, A., *Power-Sharing in South Africa*, University of California, Institute of International Studies, Berkeley, (1985), Pp.18-19.

LINZ, J. J., Stepan, A., Toward Consolidated Democracies, *Consolidating the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives*, ed: Diamond, L., Plattner, M. F., Chu, Y., Tien, H., The John Hopkins University Press, Baltimore, London, (1997), Pp: 14-33.

LOBMEYER, H. G., Suriye: Leviathan'ın Diyarı, *Orta Doğu'da Sivil Toplum Sorunları*, ed: İbrahim, F., Wedel, H. , çev: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, (1997), Pp: 100-127.

MA'OZ, M., *Esad: Şam'ın Sfenksi*, Çev: Hakan Gündüz, Akademi Yayınları, İstanbul, (1991).

MATHEWS, J. T., Redefining Security, *Foreign Affairs*, 68, 2, 162-177, (1989).

MCGEORGE, B., *Danger and Survival: Choices About the Bomb in the First Fifty Years*,

Random House, New York, (1988).

MEARSHEIMER, J. J., Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War, *International Security*, 15, 1 Summer, 5-56, (1990).

MERKEL, W., Embedded and Defective Democracies, *Democratization*, 11, 5, 33-58, (2004).

MIDDLE EAST INTELLIGENCE BULLETIN, *Syria's Intelligence Services: A Primer*, 2, 6, 1 Temmuz 2000, http://www.meib.org/articles/0007_s3.htm.

O'DONNELL, G., The Perpetual Crises of Democracy, *Journal of Democracy*, 18, 1, 5-11, (2007).

OPERATION ENDURING FREEDOM, Coalition Military Fatalities by Year: Operation Enduring Freedom, <http://icasualties.org/oef>, (2007).

PARIS, R., Human Security: Paradigm Shift or Hot Air, *International Security*, 26, 2, 87-102, (2001).

PARIS, R., Bringing the Leviathan Back In: Classical vs. Contemporary Studies of the Liberal Peace, *International Studies Review*, 8, 3, 425-440, (2006).

PECENCY, M., The Social Construction of Democracy, *International Studies Review*, 1, 1, 95 – 102, (1999).

PERTHES, V., Syria: Difficult Inheritance, *Arab Elites: Negotiating the Politics of Change*, ed: Perthes, V., Lynne Rienner, Londra, 2004.

POULIGNY, B., Promoting Democratic Institutions in Post-Conflict Societies: Giving Diversity a Chance, *International Peacekeeping*, 7, 3, 17 - 35, (2000).

RADIKAL, 13 Mart 2004

REINARES, F., Democratic Regimes, Internal Security Policy and the Threat of Terrorism, *Australian Journal of Politics and History*, 44, 3, 355, (1998).

REYNOLDS, A., The Curious Case of Afghanistan, *Journal of Democracy*, 17, 2, 104-117, (2006).

RFS, "Government closes country's sole satirical newspaper", 4 Augustos 2003, http://www.rsf.org/article.php3?id_article=7693.

RICE, C., Life after the Cold War, *Foreign Affairs*, 79, 1, 45-62, (2000).

RIPSMAN, N. M., Paul, T. V., Globalization and National Security State, *International Studies Review*, 7, 199-227, (2005).

ROBICHAND, C., Remember Afghanistan: A Glass Half Full, On the Titanic, *World Policy Journal*, 23, 1, 17-24, (2006).

RUBIN, B. R., Crafting a Consitution for Afghanistan, *Journal of Democracy*, 15, 3, 5-19, (2004).

RUBIN, B. R., Saving Afganistan, *Foreign Affairs*, 86, 1, (2007).

RUBIN, B. R., Ghani, A., Maley, W., Rashid, A., Roy, O., *Afghanistan: Reconstruction and Peace Building in a Regional Framework*, KOFF Peacebuilding Reports, 1, Center for Peacebuilding of the Swiss Peace Foundation, Bern, (2001).

SALHANI, C., Syria at the Crosroads, *Middle East Policy*, 10, 3, 136-143, (2003).

SCHMITT, C., *The Concept of the Political*, Rutgers University Pres, New Brunswick, (1976).

SCHMITT, C., *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, MIT Pres, Cambridge, Massachusetts, (1985).

SCHMITTER, P. C., Karl, T. L., What Democracy Is...and Is Not?, *The Global Resurgence of Democracy*, ed: Diamond, L., Plattner, M. F., The John Hopkins University Press, Baltimore, London, (1996), Pp: 49-62.

SEALE, P., *Asad: the Struggle for the Middle East*, I.B.Tauris, Londra, (1988).

SHRC - Syrian Human Rights Committee, Syrian authorities arrest tens of Syrian citizens, 20

Eylül 2001, <http://www.shrc.org.uk/data/asp/d7/1147.aspx>.

SÖDERBAUM, F., Whose Security? Comparing Security Regionalism in West and Southern Africa, *New and Critical Security and Regionalism: Beyond the Nation-State*, ed: Hentz, J. J., Bøås, M.. Ashgate, Aldershot, (2003), Pp. 167-182.

TALHAMI, G. H., Syria: Islam, Arab Nationalism and the Military, *Middle East Policy*, 8, 2, 110-127, December, (2001).

TERRIFF, T., Croft, S., James, L., Morgan, P. M., *Security Studies Today*, (der.), Cambridge University Press, New York, Cambridge, (1999).

TERRORISM MONITOR, The Battle within Syria: An Interview with Muslim Brotherhood Leader Ali Bayanouni, 3, 16, (11 Ağustos 2005).

UN OFFICE ON DRUGS AND CRIME, *2004 World Drug Report Vol 2: Statistics*, (2004).

UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, *Agreement on the Provincial Arrangements in Afghanistan Pending the Re- establishment of Permanent Government Insititutions*, S/2001/1154, (5 December 2001).

WAGNER, W., Building and Internal Security Community: The Democratic Peace and the Politics of Extradition in Western Europe, *Journal of Peace Research*, 40, 6, 695-712 , (2003).

WALTZ, K. N., *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York, (1979).

WILDER, A., *A House Divided? Analysing the 2005 Afgan Election*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, (2005).

WILLIAMS, M. C., *Culture and Security: The Reconstruction of Security in the Post-Cold War Era*, Routledge, London, (2006).

WOLFERS, A., 'National Security' as an Ambiguous Symbol, *Political Science Quarterly*, 67, 483, (1952).

ZISSER, E., Syria, the Ba`th Regime and the Islamic Movement: Stepping on a New Path?, *Muslim World*, 95, 1, 43-65, (2005a).

ZISSER, E., Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order?, *The Washington Quarterly*, 28, 3, 115-131, (2005b).

ZISSER, E., Clues to the Syrian Puzzle, *Washington Quarterly*, 23, 2, Spring, 79-90, (2000).

ZUBOK, V., Pleshakov, C., *Inside the Kremlin's Cold War: from Stalin to Khrushchev*, Harvard University Press, Boston, (1996).

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje No: 106K239

Proje Başlığı:

Güvenliğin Açmazları: Suriye ve Afganistan Deneyimlerinde Güvenlik-Demokrasi ve Güvenlik-İstikrar İkilemleri

Proje Yürütücüsü ve Araştırmacılar:

Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Bülent Aras
Araştırmacı: Yrd. Doç.Dr. Şule Toktaş

Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ, IŞIK ÜNİVERSİTESİ, KUMBABA
MEVKİİ, 34980, ŞİLE, İSTANBUL

Destekleyen Kuruluş(ların) Adı ve Adresi:

Işık Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Programı, Şile, 34980, İstanbul
Tübitak, 1002 Hızlı Proje Destek Programı, Ankara.

Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:

1 EYLÜL 2006 – 1 TEMMUZ 2007

Özet

Güvenlik kavramı gerek siyaset bilimi gerekse uluslararası ilişkiler için temel bir kavram olagelmıştır. Soğuk Savaş yıllarında, tüm uluslararası ilişkiler disiplini güvenlik çalışmalarının düzlemi olarak görmek gibi bir güçlü bir eğilim bulunmaktaydı. Fakat Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmaları daha bağımsız bir hale gelip disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların neticesinde eleştirel bakış açıları, post-yapısalcı kurgular ve kurgu-bozumlar gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Güvenlik çalışmalarında gözlemlenen gelişmekte olan yeni yaklaşımların belirmesi uluslararası güvenlik yapılarındaki değişimlerden ve yeni güvenlik sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bu proje, güvenlik çalışmalarında gelişmekte olan bu yeni ve farklı yaklaşımlar değerlendirmekte ve odaklandığı vaka çalışmaları ile eklenmektedir.

Bu proje güvenliğin demokrasi ve istikrar karşısında karşılaştığı gerilimleri, ikilemleri ve çelişkileri anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır. Projenin esas sorunsalını güvenliğin bahsedilen ikilemlerini Suriye ve Afganistan örneklerinde analiz etme oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, proje Suriye örneğiyle güvenlik ve demokrasi arasındaki ilişki; Afganistan örneğiyle güvenlik ve istikrar arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Vaka çalışmaları sayesinde kuramsal tartışmalar ile güvenliğin ikilemlerinden doğrudan etkilenen politika üretimi arasındaki bağlantı sergilenmektedir. Güvenliğin ikilemlerinin karmaşık doğasını aydınlatma hedefiyle güvenliğin içerisi/dışarı ikiliğini yerel ve küresel düzlemlerde anlamaya yönelik analitik araç ve kavramsallaştırmalar sunmaya çalışmaktadır. Böylelikle araştırma var olan literatüre de katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası güvenlik, güvenliğin ikilemleri, istikrar, demokrasi, Afganistan, Suriye.

Projeden Yapılan Yayınlar:

Konferans Tebliğleri:

Sunulan Tebliğler

Bülent Aras “Güvenliğin İkilemleri: Güvenlik-Demokrasi ve Güvenlik-İstikrar İkilemleri Üzerine Notlar” İkinci İstanbul Demokrasi ve Küresel Güvenlik Konferansı, Emniyet Genel Müdürlüğü, İstanbul, 14-16 Haziran 2007.

Bülent Aras, “Afganistan’da Siyasal Süreç, Anayasa ve Seçimler,” Dokuzuncu Uluslararası Güvenlik Konferansı: Merkezi Avrasya’da Güvenlik ve Demokratikleşme, ARI Hareketi, İstanbul, 14-15 Haziran 2007.

Konferans Başyurusu

Bülent Aras & Şule Toktaş, “Dilemmas of Security: Security-Democracy and Security-

Stability Dilemmas in the Cases of Syria and Afghanistan,” International Studies Association, 2008 Convention, San Fransisco, United States.

Kitap

Suriye ve Afganistan: Güvenlik-Demokrasi ve Güvenlik-İstikrar İkilemleri (İstanbul: TASAM Yayınları, 2007 yılı içinde basılacak)

Makale

Yayınlanan (Projeden Kısmen Faydalanılan Yayın)

Bülent Aras & Şule Toktaş, Al-Qaide, War on Terror and Turkey, Third World Quarterly, Cilt 28, Sayı 5, (2007): 1033-1050.

Dergilere Sunulmak Üzere Hazırlanan Yayınlar

Bülent Aras & Şule Toktaş, “Afghanistan: Rethinking Security, Narcotics, and Reconstruction,” Ekim 2007 de Middle East Policy dergisine sunulacak.

Bülent Aras & Şule Toktaş, “Hijacking Security in Syria and Afghanistan: Dilemmas of Security Reconsidered,” Eylül 2007 de Security Dialogue dergisine yayınlanmak üzere sunulacak.

Proje Sunumları

1- Şule Toktaş 26 Nisan 2007 tarihinde projenin temel argümanlarını, metodolojisini, ilgili literatürle ilişkisi ve katkısını Işık Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Yüksek Lisans Programı öğrencileri ve öğretim üyeleri ile paylaştı.

2- Bülent Aras 23 Haziran 2007 tarihinde Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezinde (TASAM) Suriye ve Afganistan Örneklerinde Güvenlik-Demokrasi ve Güvenlik-İstikrar İkilemleri proje sunumunu TASAM uzmanları ve stajyerlerine yaptı.